

LIMBA ROMÂNĂ

Anul LXII

2013

Nr. 4
octombrie – decembrie

SUMAR

90 DE ANI

Iancu Fischer și Lucia Wald, patriarhi ai lingvisticii românești (*Marius Sala*)..... 413

PORTRET

Daphnis și Chloe (*Marius Sala*) 415

ISTORIA LIMBII

GR. BRÂNCUȘ, Problemele substratului limbii române 417

VIAȚA CUVINTELOR

PÂRVU BOERESCU, Completări la *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*,
vol. I (A–B) 425

IULIA MĂRGĂRIT, Considerații asupra unor termeni din lexicul tăbăcăriei 434

GRAMATICĂ

CĂTĂLINA MĂRĂNDUC, *Gramatica Academiei*, edițiile din 2005–2008, moment de
referință în sincronizarea terminologică 441

LR, LXII, nr. 4, p. 411–556, București, 2013

LEXICOGRAFIE

VICTOR CELAC, Din „procesele verbale” ale ședințelor de lucru la <i>DELR</i> (cățara, catapultă, cațar).....	451
LIVIU GROZA, Observații referitoare la folosirea cuvintelor coreene în limba română.....	454
CAROLINA POPUȘOI, Calcuri semantice sau împrumuturi lexicale în limba română din Basarabia?	460
DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ, Inovația lexicală în textul biblic modern: ‘construcție vs deconstrucție’, ‘identitate vs alteritate’	470

FILOLOGIE

ALEXANDRU MAREȘ, Două note coresiene	481
MARIUS MAZILU, <i>Avestița, aripa Satanei</i> . Redacțiile românești.....	491
CRISTINEL SAVA, <i>Cuvântul lui Ipolit</i> în literatura românească veche. Versiunea prescurtată..	498
ADINA CHIRILĂ, Un <i>hapax legomenon</i> în textele lui Antim Ivireanul: <i>corhor</i>	506
AL. GAFTON, Valorile conceptului biblic ‘chemare’ în vechile traduceri românești	512

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Viața Sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului</i> . Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de MARIA STANCIU-ISTRATE, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2004, 283 p. (<i>Liliana Agache</i>); DUMITRU DRAICA, <i>Contribuții la istoria ortografiei românești</i> , Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010, 290 p. (<i>Sergiu Drincu</i>); EMANUELA TIMOTIN, <i>Descântecelor manuscrise românești (secolele al XVI-lea – al XIX-lea)</i> , Editura Academiei Române, București, 2010, 388 p. (<i>Marius Mazilu</i>).....	525
---	-----

SEMNALĂRI

IONUȚ GEANĂ, <i>Construcții verbale prepoziționale în limba română</i> , Editura Universității din București, București, 2013, 264 p.; MIHAELA TĂNASE-DOGARU, <i>The syntax of quantity and quality in Romanian: prepositional binominal structures</i> , Editura Universității din București, București, 2012, 164 p.; <i>Contrastive studies in English and Romanian</i> , edited by DUMITRU CHIȚORAN, Editura Universității din București, București, 2013, 360 p.; B. P. HASDEU, <i>Studii de știința limbii</i> , Prologul editorului, studiu introductiv și note de CRISTINEL MUNTEANU, Institutul European, Iași, 2013, 236 p.; CRISTINEL MUNTEANU, <i>Frazeologie românească. Formare și funcționare</i> , Institutul European, Iași, 2013, 251 p. (<i>Adina Dragomirescu</i>).....	531
SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2013	531
INDICELE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2013	535

IANCU FISCHER ȘI LUCIA WALD,
PATRIARHI AI LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Anul acesta se împlinesc 90 de ani de la nașterea a doi importanți lingviști, amândoi specialiști în domeniul limbilor clasice, Iancu Fischer și Lucia Wald. Primul dintre ei s-a stins din viață în urmă cu 11 ani, în 2002, celălalt a ajuns la vârsta patriarhilor din Biblie.

Iancu Fischer a fost profesor de filologie clasică la București, cel mai venerat de elevii săi. Îl cunosc de la Institutul de Lingvistică din București unde a fost colaborator de bază la *Gramatica limbii române*, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, *Dicționarul limbii române*, *Istoria limbii române*. Am lucrat alături de I. Coteanu și de el, la o comisie de revizie a volumului II din *Istoria limbii române*. Am învățat de la el importanța analizei în profunzime a lexicului românesc moștenit din latină. Cartea *Latina dunăreană. Introducere în limba română* este un model de prezentare a începuturilor limbii noastre. Al. Rosetti, maestrul meu, îl considera un savant și l-a inclus într-o listă de propuneri din 1990 pentru Academia Română. Am colaborat cu el la *Enciclopedia limbilor romanice*, unde articolele despre latină și influența greacă au ridicat valoarea acestei lucrări care a și primit Premiul Academiei Române (1989). A fost atașat de Universitatea din București și de Institutul de Lingvistică. În ultimii ani s-a implicat și în lupta pentru democratizarea vieții din România, țară de care a fost legat. Mi se pare ilustrativ pentru afirmația mea răspunsul dat la întrebarea lui Rosetti „Fischer, tu de ce nu pleci din țara asta?” „România este țara mea”.

Pe Lucia Wald am avut privilegiul de a o cunoaște ca student, când asista la cursurile de lingvistică generală ale profesorului nostru comun Al. Graur (am și ascultat-o la prezentarea unor lecții). Fără să fie membră a institutului, mi-o amintesc ca un colaborator fidel al acestuia. Este membră a comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice” și a comisiei de etimologie de la *Dicționarul limbii române*. În ambele cazuri, lectura manuscriselor este făcută cu un atașament remarcabil. În ultimul caz, observațiile sale nu se referă numai la etimologiile propuse, ci și la alte fapte. Manuscrisele sale aveau numeroase și ample liste de remarci, niciodată fanteziste. Acum, la terminarea dicționarului-tezaur al Academiei Române, îi mulțumesc călduros, în numele comitetului de redacție, pentru afecțiunea manifestată pentru această lucrare și îi doresc multă sănătate pentru a ne bucura de *sabiduria* ei, cum spun spaniolii, în anii care vor urma.

Marius Sala

DAPHNIS ȘI CHLOE

În urmă cu cinci decenii am fost trimis la Timișoara, unde exista un colectiv de lingviști ce urma să colaboreze cu Institutul de Lingvistică din București, condus de maestrul meu Iorgu Iordan. Relația aceasta de colaborare a durat mai mulți ani, timp în care am devenit un bun cunoscător al – pe atunci – tinerilor lingviști timișoreni. Cu cea mai mare parte dintre ei am stabilit și legături afectuoase de prietenie. Unora le-am făcut, cu diverse ocazii aniversare, portretul. Două persoane din acest grup m-au atras de la început. Am vrut de multe ori să le fac portretul, dar am ezitat, fiindcă nu găseam niște personaje din Antichitate cu care să-i compar.

În cele din urmă, inspirat de inițialele prenumelor lor (inversate), m-am oprit la Daphnis și Chloe, a căror legendă m-a vrăjnit încă din copilărie. După cum se știe, când cei doi prunci abandonati au fost găsiți, fiecare avea niște semne de recunoaștere: Daphnis, un băiat, avea o broșă de aur, o mantie purpurie și un pumnal cu plăsele de fildeș, iar Chloe, o fetiță păzită de nimfe, avea o pereche de sandale aurii și un brâu țesut cu fir de aur. După 13 ani, cei doi adolescenți se întâlnesc pe când duceau la păscut turmele de capre ale familiilor care îi adoptaseră. Au trecut prin multe întâmplări. Cei doi ajung să se îndrăgostească și, în cele din urmă, se căsătoresc cu aprobarea regelui, care recunoaște în Daphnis pe fiul lui (Chloe era și ea de viță nobilă). Mirii, fideli până atunci unul altuia, sunt copleșiți de bucurie.

M-am gândit că acești doi tineri din Antichitate, atât de credincioși unul altuia, seamănă cu un cuplu din zilele noastre: Doina și Crișu Dascălu. Am încercat să-mi imaginez cum vor fi fost înainte de căsătoria lor. Bănuiesc că aveau grijă unul de celălalt, așa cum au și acum. Amândoi sunt bănățeni, el vine dintr-o localitate de lângă Lugoj, iar ea de la Reșița. I-au unit aceleași preocupări, mai întâi studiul lingviștilor bănățeni: ediția Gramaticii lui Paul Iorgovici, făcută împreună și publicată în 1979, a apărut în 2012, într-o ediție revizuită și completată. Crișu Dascălu este și acum coordonatorul general al Enciclopediei Banatului și director al Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”. Amândoi sunt interesați de stilistică, domeniu căruia i-au consacrat mai multe volume, dintre care voi cita două scrise împreună: *Epitetul jurnalistic* (1999) și *Gramatica poeziei române (1880–1980)*, carte apărută în 2002. În afară de lingvistică și stilistică, acești „Daphnis și Chloe” moderni sunt amândoi și (sau, poate, în primul rând) literați, autor, fiecare dintre ei, de eseuri literare și de volume de poezie, prea numeroase ca să le înșir aici pe toate. De aceea, am să menționez o singură lucrare, care i-a reunit din nou pe cei doi: este

vorba despre o operă de „recuperare”, poemul *Terra* scris de Crișu Dascălu acum mai bine de 30 de ani, un text de excepție și o ediție bibliofilă (apărută la David Press Print, Timișoara, 2011) îngrijită de Doina Bogdan Dascălu, alături de fiul lor, Bogdan Mihai Dascălu, căruia i-au transmis pasiunea lor comună pentru literatură și care s-a ocupat de impresionanta concepție grafică a volumului.

Pentru că m-am bucurat de prietenia lor și le-am fost deseori oaspete, i-am surprins și în ipostaze mai „casnice”, colaborând la pregătirea unor bucate alese, cu care m-au regalat. Consider că toate întâlnirile noastre au fost și vor fi momente de elecție.

Marius Sala

Gr. Brâncuș

PROBLEMELE SUBSTRATULUI LIMBII ROMÂNE*

Despre substrat s-a scris mult, pentru că reprezintă domeniul cel mai controversat al lingvisticii istorice. Informațiile materiale sunt insuficiente și precare, pentru a căror interpretare intervine permanent un joc al ipotezelor. Termenul apare în relație directă cu *strat*, denumind, de fapt, acel grup de elemente păstrate din limba care dispare în procesul lent al însușirii unei limbi noi. De exemplu, prin influența substratului celtic s-ar explica în franceză transformarea lui *ū* (lung) în *ü*: *luna* > fr. *lune*, *ruga* > fr. *rue*, *durum* > fr. *dur* etc.; reflexul *ü* e cunoscut și în albaneză: *fructus* > alb. *fryt* (v. alb. *frujt*); alb. *yll* „stea”, v. alb. *ujl*, *uvil*, pentru care comp. lat. *sol*. În română, elementele datorate acțiunii substratului sunt numeroase, pentru că ea a fost izolată de timpuriu și sortită să evolueze într-o zonă laterală a romanității.

Raportul *strat* – *substrat* e asimilat repede în lingvistica românească, odată cu studiul lui Hasdeu, *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, publicat în „Revista nouă”, 1892 și în „Analele Academiei Române”, 1892, reprodus, ca prefață, în vol. III al Etymologicului. Cei doi termeni implică pe cel de-al treilea, *adstrat* sau *superstrat*, ca denumire generică a influențelor târzii, care, spre deosebire de substrat, nu participă ca ingredient în structura primară a limbii.

Studiul substratului românesc a fost provocat de cercetările lingviștilor austrieci (de origine slovenă) Bartolomeu Kopitar și Franz Miklosich, care au relevat asemănările mari dintre română, albaneză și bulgară. Studiul lui Miklosich, *Die slavische Elemente im Rumunischen* (1862) este clasic în această materie. Cei doi învățați au întrevăzut conceptul de uniune lingvistică balcanică (balkanisch Sprachbund), identificat apoi de Trubetzkoy, Kr. Sandfeld, Al. Rosetti, Vl. Georgiev ș.a. De remarcat că Al. Graur și I.I. Russu neagă originea comună a apropiierilor străvechi dintre limbile balcanice. În cercetările românești mai recente termenul *substrat* e folosit rar; se preferă, în schimb, echivalentele *termeni autohtoni*, *preromani*, *elemente comune cu albaneza*. În *Istoria limbii române*, II, 1969, tratat academic, Cicerone Poghiric expune domeniul substratului ca *influență autohtonă*, iar Rosetti, ILR, 1986, ediție definitivă, în cap. *Uniunea lingvistică balcanică* (p. 225 ș.u.), vorbește și de *substrat balcanic*. În lingvistica romanică termenul *substrat* e mai frecvent. Tagliavini, de exemplu, (*Originile limbilor romanice*, vers. rom., EȘE, 1977) scrie pe larg, în capitole distincte, de *substratul preroman* și de *adstraturi* și *superstraturi* pentru tipurile de împrumut (mai ales lexical), determinate de contactele dintre populații.

* Comunicare prezentată la Academia Română, în sesiunea științifică „Probleme actuale ale limbii române”, septembrie, 2012.

O notă specială privind substratul românesc este aceea că acțiunea lui asupra latinei din Dacia a fost fie minimalizată, redusă la un stoc mic de cuvinte, fie, dimpotrivă, mult exagerată, în sensul că a cuprins nu numai vocabularul, ci și numeroase fapte de fonetică, morfologie și frazeologie. Cred, totuși, că în procesul de genază a limbii trebuie considerate, în afara exagerărilor, și elemente privind fonetica și gramatica. Se știe că sunetele se preiau ușor din substrat, căci baza de articulație se schimbă destul de greu.

Dificultatea cercetărilor asupra substratului limbii române vine și din faptul că lipsesc informațiile privitoare la limba care se vorbea pe teritoriul cucerit. E posibil ca unitatea politică realizată de regii daci (de la Burebista la Decebal), din cauza pericolului roman, să fi determinat și o unitate lingvistică a triburilor aduse sub același steag. Problema aceasta se poate pune și în alți termeni: unitatea latinei vulgare din Dacia va fi determinat și unitatea elementelor din substrat, adică acestea au devenit generale prin latină, denumind particularități de civilizație și cultură locală. Oricum, elementele din substrat, fie lexicale, fie fonetice și gramaticale, depistate prin raportare la reminiscențele traco-ilire sau la echivalentele indo-europene din albaneză, au o dispersiune geografică generală în româna de la nord și de la sud de Dunăre. Ele sunt vechi, proprii românei comune de dinaintea separației dialectale. În trecut fie spus, în dialectele din sudul Dunării soarta lor este identică cu a elementelor din latină, adică sunt mai multe sau mai puține în funcție de vitalitatea dialectului: în istroromână sunt mai puține, iar în meglenoromană și mai ales în aromână sunt mai numeroase. Trebuie precizat însă că în marea majoritate a cazurilor nu e vorba atât de dispariția acestor elemente (fie latine, fie din substrat), cât mai ales de „substituția” lor prin echivalente din limbile vecine. În 1965 am făcut o anchetă la aromânii fărășeroți (din Albania) și am observat că elementele din substrat care lipsesc au fost înlocuite cu corespondente noi din albaneză, bulgară, greacă, ori turcă și italiană, limbi cu care aromâna a venit în contact. Substituirea unor cuvinte cu altele fără o semantică nouă impune și o interpretare aparte a conceptului de influență.

O problemă specială care apare în cercetările de substrat se referă la metodele de abordare a acestui domeniu. E bine cunoscut faptul că aparțin fondului autohton acele elemente care nu sunt latinești, vechi grecești sau vechi slave. Unii cercetători adaugă aici verificarea în fondul lexical vechi germanic. Această metodă se întemeiază, deci, pe un criteriu negativ, recunoscut încă în concepția lui D. Cantemir. Stocul de cuvinte obținut prin această cernere se compară cu corespondentele albaneze (care aparțin fondului indo-european al acestei limbi). Comparația între cele două limbi trebuie făcută la nivelul străvechi (româna comună, albaneza comună), deci e vorba de o reconstrucție în ambele limbi. Deosebiriile dintre cele două idiomuri se reduc simțitor; de exemplu, rom. *brad*, alb. *brez* au o formă identică în stadiul lor vechi: *bradz*, care, în română, e și atestată. Pentru termenii comparabili se identifică, apoi, prin fonetică și semantică istorică, radicale comune în indoeuropeană. De exemplu, Vladimir Georgiev (*Albanisch, Dakisch-Mysisch und Rumänisch. Die Herkunft der Albaner*, în „Linguistique balkanique”, II, Sofia, 1960, p. 2 ș.u.) crede că afereza

(dispariția lui *a*- neaccentuat inițial) e un fenomen străvechi explicabil prin intervenția substratului: *mătușă*, *miel*, *râie*, *toamnă*, *nămaie*, alb. *rërë*, *ranë* (dar rom. *ariră*), *prill* (rom. *prier*), *mik*, toate cu *a*- în etimon. Pentru albaneză se citează și numeralul *tetë* „opt” (< **okto*); pentru alte explicații, v. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, 1999, p. 17.

După Georgiev, la fel, diftongul *je* (i.-e. *e*) s-ar fi transmis de la daci în cele două limbi: alb. *pjek* „a coace”, *vjet* „an”, rom. *piept*; în dacă sunt atestate forme cu *ie*: *Biesso* (*Bessi*), *Tsierna* (> *Cerna*).

Faptul că prin glosele și numele proprii daco-moesiene se pot explica fonetisme albaneze impune concluzia că albanezii sunt la origine daco-moesieni. Această ipoteză a învățatului bulgar o întâlnim, mai devreme, la Hasdeu și Pârvan (în ultimul timp și la I.I. Russu).

Așadar, ca metodă de lucru trebuie reținut că raportarea la indo-europeană se întemeiază pe doi termeni comparabili: româna și albaneza, plus atestările din traco-dacă. Potrivit acestei concepții, elementele comune sunt în albaneză „moșteniri” din daco-moesiană, iar în română, acest stoc de cuvinte comun cu albaneza e considerat „împrumut” efectuat în latina dunăreană. În altă exprimare, Eqrem Çabej numește substrat în română ceea ce în albaneză este stratul propriu-zis al limbii.

Günter Reichenkron (1907–1966), profesor la Universitatea din Berlin, a publicat la Heidelberg, în 1966, o carte intitulată *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, în care încearcă să reconstruiască limba dacilor pe baza a 130 de cuvinte românești cu etimologie necunoscută sau foarte discutabilă. Procedeele constă în raportarea directă a acestor cuvinte la rădăcini indo-europene. Metoda a fost aspru criticată de Rosetti și Poghirc. Trebuie observat, totuși, că pentru Reichenkron, în ciuda reconstrucțiilor, metodologic greșite, „das Rumänische ist eine romanische Sprache” (op. cit., p. 25). După el ar fi de origine dacă cuvinte ca: *codârlă*, *cocârlă*, *doică*, *doină*, *a feri*, *a găsi*, *habă*, *hârșie*, *hâță*, *a horcăi*, *a hâțana*, *hău*, *herete*, *horoi*, *hoț*, *hudă*, *a lehăi*, *lehamite* etc. Cele mai multe nu au nici o legătură cu presupusele forme de civilizație și cultură preromană din aria noastră. Lipsesc, de asemenea, atestări, oricât de rudimentare, în glosele și onomastica traco-dacă. Totodată, nu există, pentru astfel de cuvinte, elemente comparabile (identice sau asemănătoare) în limbile balcanice, în primul rând în albaneză, pentru a se putea reconstrui etimoane comune.

Sunt și lingviști români care procedează ca învățatul german, dar, ca și acesta, ei nu neagă caracterul romanice al stratului propriu-zis al limbii, filiația latină a românei.

Concepția noastră este aceea cunoscută de mult în lingvistica românească. Româna este latina evoluată continuu până astăzi într-o întinsă arie de la nord și sud de Dunăre, potrivit unor legi proprii de evoluție. Ea a fost influențată de limba localnicilor romanizați. Această influență constă în elemente care exprimă particularități ale civilizației și culturii populației indigene și, totodată, unele trăsături privind modul de articulare a sunetelor. Dat fiind caracterul popular, rustic, al

latinei din Dacia, e posibil ca aceasta să fi împrumutat din limba băștinașilor și unele modele de structură gramaticală. Calcurile semantice și traduceri lexicale trebuie să fi fost numeroase. Aceste particularități ale limbii române reprezintă *substratul*, înțeles ca o influență asupra latinei balcanice în perioada de început a procesului de romanizare, adică de constituire calitativă a românei comune. Metoda de studiere a substratului este cea cunoscută în studiile celor mai de seamă lingviști români: comparația cu albaneza, cu limbile balcanice vechi și raportarea, în cazurile posibile, la atestările din traco-dacă, pentru reconstrucțiile în plan indo-european.

Am considerat necesare aceste precizări elementare privind raportul *strat* – *substrat* în cazul istoriei limbii române pentru că, în ultima vreme, circulă unele idei care nu au niciun temei științific în legătură cu originea românilor și a limbii române. Se neagă din capul locului romanizarea Daciei; de aici, tot felul de aberații: goții ar fi tot una cu geții, dacii s-ar fi numit mai întâi dani (de unde numele Dunării), româna ar fi de origine traco-dacă, cu influențe latine, slave etc. sau, mai mult, româna ar fi o limba proto-indo-europeană, „limba primordială” a omenirii (!) Într-un dicționar etimologic al limbii române, publicat în 2008 de către un discipol al lui Reichenkron, Mihai Vinereanu, se arată că elementele latine din română sunt doar 13%, cele din traco-dacă ating 65%. „Asemănările cu latina provin din fondul comun traco-italo-celtic”. Fonetica limbii române ar fi exclusiv tracică. Aromâna este anterioară dacoromânei. După Vinereanu, sunt nelatine cuvinte ca: *apă*, *a apăra*, *adevăr*, *a aduce*, *afară*, *a afla*, *ager*, *agru*, *ajun*, *a ajunge*, *a ajuta*, *alb* etc., cuvinte care, ca atâtea altele, sunt rezultatul evoluției normale a etimoanelor latinești.

Ideile care circulă astăzi, pe cale nonacademică, se identifică, în foarte mare măsură, cu cele din *Dacia preistorică* a lui Nicolae Densusianu (1848–1912), tipărită postum, în 1913, cu o lungă și foarte instructivă prefață, de dr. C.I. Istrate și republicată mereu în ultimele decenii.

După Nicolae Densusianu, „limba geților și a dacilor avea un caracter protolatin; ea era un dialect rustic al limbii pelasge”. Panteonul mitologiei eline, scria el, este o răsfrângere a credințelor religioase pelasgice din aria Carpaților. El reconstruia o istorie străveche pe baza obiceiurilor, miturilor, folclorului și credințelor populare străvechi. Personaje și întâmplări din basme, colinde, balade istorice și din tot felul de producții poetice populare constituie în interpretările lui dovezi ale continuității formelor de viață străveche prelatine din ținuturile noastre. Câteva exemple: nomenclatura populară a stelelor și a constelațiilor, călușarii, paparudele, *Toma Alimoș* (= Toma al lui Moș), *Iovan Iorgovan*, *Baba Novac*, *Corbea*, *Marcu*, *Ler* (ar fi lat. *Liber*, un epitet al lui Apollo), *Rai Împărat* („cel dintâi împărat de pe fața pământului”; presupus ca nume al lui Uranus) etc.

Ne interesează aici ideile lui asupra originii limbii române, cuprinse mai ales în capitolul final al voluminoasei sale cărți. El a călătorit la vlahii din Croația și la istororomâni, pe urmele lui Ion Maiorescu. S-a ocupat, totodată, și de aromâni. Nicolae Densusianu consideră că limba geților se aseamănă mult cu latina, de aceea și lui

Ovidiu îi venea ușor să scrie versuri în limba populației de la Tomis, unde fusese exilat. O observație importantă care trebuie reținută este aceea că româna e o limbă unitară pe întreg teritoriul balcanic. În română, zice el, nu există elemente gotice, triburile germanice nu au avut nicio influență asupra locuitorilor de pe teritoriul vechii Dacii. Interpretează bine, ca prim document de limba română, celebra formulă *torna, torna, fratre (retorna* la Teofilactis), cuvinte rostite de un ostaș român în „limba părințească sau în limba ținutului”, adăugând aici și reflexul românesc *înturna*, ar. *toarnă* „întoarce”.

În repertoriul lexical întocmit de N. Densusianu (*op. cit.*, p. 1070 ș.u.), unele cuvinte sunt reminiscențe atestate în idiomurile preromane, altele sunt, de fapt, elemente latinești cu variațiile fonetice timpurii :

Alutum flumen, Aluta (Olt), *ἀργίλλος* „șoarece” (lat. *mus*), *ἀργίλλα* „locuință subterană la cimerieni” (comp. rom. *argea*, cf. Hasdeu, EMR, s.v.); *ἄττα* „cuvânt de respect față de un bătrân; tată”; mai de grabă comp. alb. *atë* „tată”; *βορέας* „crivăț, vânt de miazănoapte”, ar. *boară* „furtună, ploaie cu vânt”, rom. *bură* (mai exact: *boare*); *βουκόλος* „păstor de vite, cioban” comparat cu n. pers. *Bucur*. N. Densusianu nu vede legătura cu adj. *bucur* și alb. *bukur* „frumos”; *καλύβα, κάλυβη* „colibă” (etimologie reluată mai târziu de alți lingviști); *Καρπάτης ὄρος (Carpates mons)* „munții din Dacia” și *Κράπαθος* „numele unei insule între Creta și Rhodos”; *δάβα, δέβα* la toponime din Dacia (*Πετόδαβα*, oraș în Dacia), top. rom. Deva ar fi după N. Densusianu dacic; *δαίς, δάδες, όαίδος* „faclă din lemn de brad” ar sta la baza rom. *zadă*, ar. *dzadă* „făclie de lemn rășinos”; *λάβρος* „violent, puternic, monstruos” (Homer) apare în descântece românești: șarpe *laur, balaur* (p. 1094); *Lar*, pl. *Lares* „protectori ai casei și familiei la romani” (într-o colindă din Transilvania: „Sus în plaiul muntelui sânt trei *lari* păcurari” ar fi sensul „păstori eroi”). *Ad Malum*, localitate în Moesia de Jos: *Dacia Maluensis*, numele unei provincii romane în Dacia, cunoscut și în toponimia medievală a Transilvaniei cu sensul „mons, monticulus, promontorium” (cf. Hasdeu, CB, I, p. 238); *Μόσσην, μόσσην*, numele unei populații muntenești din Asia (sau din Dacia), e pus în legătură cu *moș, moșie* (De reținut observația lui N. Densusianu privind legătura lui *moș* cu *patrimonium, heredium*, pământ moștenit, moșie: el distinge pe *moș* și în *Ζαλμοζις*); *πάρα, páρον, πορο* în *Parolissum, Porolissum* (castru roman în Dacia), și top. *Bessapara, Drusipara* are sensul de „pârâu, torent” (și bg. *poroi*; de adăugat alb. *përrua*, cf. Georgiev); *por* și *porus* (în *Natoporus, Mucaporus*) însemnând *puer* „copil”; *προδιόρνα, προδιάρνα*, numele unei plante la daci, „veratrum nigrum” (Dioscorides). N. Densusianu crede că *διάρνα* în acest compus ar însemna „de iarnă”, deci „plantă care înflorește iarna” (cf. rose de Noél, rosa de Natale, Weinachtrose); *σκιάρη*, numele unei plante la daci, „labrum Veneris, carduus Veneris” (Dioscorides), comp. rom. *scai* (etimologie reluată de Poghirc); *ποδός* „cenușă caldă”, rom. *spuză*; *Στρόγγες* (Stronges), un castel în Moesia de Sus (Procopiu), rom. *strungă*; *Tierna* (Tab. Peut.), *Δίερνα* (Ptolemeu), *Tsiernensis* (*Statio* ~, localitate în Dacia), comp. *Cerna* „apă neagră” (reamenajat

sub influența slavă); *Petris*, localitate în Dacia, *Petrodava*, oraș în Dacia, *Πέτροσσα*, insulă lângă Cipru, *Πετροσάκα*, localitate în Arcadia (comp. *Piatra Seacă*, *Muntele Sec* din română); *ζόμβρος*, bour, bou sălbatic la traci (lat. *urus*), rom. *zimbru*.

În liste figurează și termeni ca: *berbeces* „verveces”, *blastema* „blasphema”, *braca*, pl. *bracae* „cioareci, nădragi”, *bracile* (lat. med.), *branca* (branca lupi), rom. *brâncă*, *esca* „burete de iască”, rom. *iască*, *Domnus*, *Domna* „titlu regesc la pelasgi”, *Dumnorix* (*rix* = *rex*). Aceste elemente, cu raportări etimologice antice, se regăsesc la Hasdeu și la alți cercetători ai zonei lingvistice preromane. La N. Densusianu ele apar însă cu atestări suplimentare și cu explicații proprii modului său de a interpreta substratul românei și evoluția normală a latinei vulgare.

Proteza lui *a-* din aromână ar fi, după el, o particularitate anteromană; exemple sunt și în dacoromână: *aboare*, *abiruire*, *acioaie*, *alăută* etc.

De aceeași vechime este dispariția consoanelor finale *-m*, *-s*, *-t* și, în unele cazuri, a întregii silabe finale (și a lui *-re* de la infinitiv), ceea ce a avut, după cum se știe, consecințe foarte importante în evoluția flexiunii.

Foarte probabil de la Hasdeu va fi reținut observația privitoare la frecvența neobișnuit de mare a vibrantei *r* în sistemul consonantic românesc, rezultată mai ales din rotacizarea timpurie a consoanelor *d*, *l*, *n*, *s*.

Rotacismului lui *-n-* îi consacră un spațiu larg, fără să-l pună însă în relație cu fenomenul corespunzător din albaneză. Exemplele date de el din onomastica antică sunt cunoscute: *Laederata* și *Laedenata* (în Moesia), *Durostorum* (și var. cu *-n-*), la Ptolemeu, *Noviodunum* (și cu *-r-*) etc., la care se adaugă cele din vechile texte românești și din istroromână.

Densusianu se ocupă pe larg și de fenomenul postpunerii articolului definit, pe care-l pune în legătură cu preferința românei pentru derivatele lexicale cu sufixe. De observat însă că în albaneză domină compusele lexicale, deși articolul este enclitic, ca în română. În Itala (sec. II), traducerea Bibliei, apar construcții cu *ille* postpus, apropiat, ca valoare, de articolul definit: *adducite vitullum illum saginatum*. De reținut și observația că numele de sărbători populare sunt folosite la plural cu articolul postpus: *Babele*, *Floriile*, *Joimarele*, *Paștile*, *Sânzienele*, *Rusaliile*, *Păliile*; la fel în latină: *Palilia*, *Ancilia*, *Rosallia*, *Matronalia*, *Cerealia*, *Vinalia*, *Floralia*, *Fontinalia*, *Saturnalia* etc.

Am prezentat aici, din perspectiva substratului limbii române, o parte din materialul folosit în *Dacia preistorică*, publicată în urmă cu un secol. În lingvistica și istoria noastră opera aceasta a fost ignorată complet. Nicolae Densusianu a fost însă un mare învățat, care, din păcate, a rătăcit în ipoteze fanteziste. Concluziile lui au rămas în afara istoriei reale a lucrurilor. Ele sunt adoptate totuși, în scrierile celor care contestă astăzi achizițiile științifice ale istoriei limbii noastre. A ignora procesul istoric al romanizării Daciei, latinitatea limbii române și evoluția ei în spirit latin, de la origini până astăzi, la nordul și la sudul Dunării și, de asemenea, a echivala substratul traco-dac al limbii noastre cu stratul ei propriu-zis sau, mai mult, cu un superstrat adăugat unui strat preindoeuropean – toate acestea sunt o înțelegere eronată a evoluției legice a limbii române.

LES PROBLÈMES DU SUBSTRAT DU ROUMAIN

(Résumé)

La dissociation des termes *strat* et *substrat*, due à G.I. Ascoli (et à Kopitar, Miklosich), apparaît pour la première fois dans la linguistique roumaine dans les travaux de B.P. Hasdeu. On insiste, dans la première partie de l'article, sur les difficultés de la méthode propre à l'examen du substrat thraco-dace du roumain et on combat, en même temps, les exagérations caractérisant plusieurs articles pseudo-scientifiques d'aujourd'hui. La deuxième partie est consacrée à une série d'aspects linguistiques qu'on faudrait retenir de l'œuvre « Dacia preistorică » écrit par Nicolae Densușianu: le rhotacisme, l'enclise de l'article défini, la palatalisation des labiales, noms des fêtes, gloses, etc.

Cuvinte-cheie: substrat, română comună, rotacism, articol.

Mots-clés: substrat, roumain commun, rhotacisme, article.

*Facultatea de Filologie
Universitatea București, Str. Edgar Quinet 5-7*

Pârvu Boerescu

COMPLETĂRI LA *DICȚIONARUL ETIMOLOGIC*
AL LIMBII ROMÂNE (DELR),
VOLUMUL I (A – B)¹

AGINA vb. (Oltenia) „a înceta, a sta – cesser, s’arrêter, rester” 1939 (SDLR).
{Variantă a verbului *acina/ acira/ acera* < lat. târz. *acinari* = lat. *moror*,
morari „a sta pe loc, a întârzia etc.” (cf. Al. Graur, BL, 4, 1936, 64; cf. DELR, 1, 14.)}
// Et. nec., etc. DELR, 1, 41.

AL-PARI adv. „cu preț egal cu valoarea nominală – au pair” 1907.
{It. *al pari* „în același fel, cu același preț” ← it. *pari* „valoare nominală a
unui titlu de credit”.} // Germ. *alpari* DELR, 1, 65.

ALȚAR¹ s.n. (Țara Moșilor) „șrin (în care se păstrează documentele și
banii) – armoire (dans laquelle on garde les documents et l’argent)” 1888.

{Et nes. Probabil ♦ magh. *álca* „mască” → „ascunzătoare (pentru bani etc.)” +
suf. r. *-ar*, cf. r. (reg.) *armar* „dulap”, sau vb. magh. *álcáz* „ascund, camuflez”, cu
substituția finalei.}

{Ori, mai puțin probabil, ♦ lat. **arciāle*, cf. lat. *arcella* „lădiță”, cf. lat.
**arcīle* „șipet, șrin”, istriian. *arsil* „comodă”, vezi REW³ 613, 615.}

// ♦ Lat. **arciarium* < lat. *arc(h)ium* „arhive” V. Bogrea, DR, 2, 1921–1922,
899; ♦ et. nec. DELR, 1, 67.

{**ALȚAR**² s.m. (Țara Făgărașului) „salcâm – acacia” 1988 (V. Bidian,
D. Loșonți, Gr. Rusu, CL, 33, 1, 17–24), var. (suspectă) *alțier* 1891 (cf. DELR, 1, 67).}

{Variantă a substantivului *arțar*, cu sensul reg. (5.) „salcâm” MDA, 1, 60,
137, prin disimilare: *r – r > l – r*, cf. *arcer* → var. *alceriu*; *urcior*^{1,2} → var. *ulcior*^{1,2} etc.}

Nu figurează în DELR, 1 (A–B).

Cf. **alțier**, **arțar**¹.

¹ Pentru cursivitatea lecturii și pentru ușurința comparației cu textul comentat, am preluat din DELR, 1, (A–B), 2011, formatul editorial și informațiile generale necesare pentru identificarea cuvintelor discutate. Contribuțiile noastre (completări, modificări, succinte explicații sau referințe bibliografice) au fost încadrate între acolade: {}. După semnul // urmează soluțiile etimologice respinse în DELR, 1, (A–B) și/ sau de noi înșine. Ordinea soluțiilor neacceptate a fost uneori modificată.

ATELA vb. (Banat, Oltenia) {[pron. băn.: *áceia*]} „a se îmbrăca de sărbătoare – se vêtir de fête” {și „a (se) primeni, a (se) dezbrăca; a aranja, a pune în ordine (pe cineva)”} 1884.

Etimologie controversată. De reținut, sub beneficiu de inventar:

♦ Lat. **aptabiliare* < lat. *aptabilis* „folositor, utilizabil, destoinic” (*Thes. l. lat.*, 2, 323), cf. lat. *apto* „aptum facio, paro, instruo – a potrivi, a aranja, a ajusta, a pregăti etc.” (*ibid.*, 326). Lat. **aptabiliare* > **atăeia* > *ateia* (-pt- > -t- înainte de accent, cf. S. Pușcariu, DR, 1, 1920–1921, 425) P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 265, etim. acceptată de L. Tamás, AECO, 2, 1936, 313 (n. 113), cf. Al. Rosetti, ILR, 1986, 221. ♦ V. fr. (*s'*)*atillier* „arranger, ajuster, (se) parer”, v. prov. *atilhar* „arranger, disposer, ajuster, parer” < lat. **apticulāre* „a aranja, a găti, a curăța” (< lat. *aptus*) REW³ 564, FEW 25/135, 1970, 60.

// ♦ Cf. it. *attillarsi* „a se îmbrăca cu grijă, a se aranja, a se găti, a se dichisi” S. Manguuca, „Familia”, 1884, 67; ♦ cf. v. prov. *atilhar*, cf. lat. *tela* „teară, țesătură, urzeală” Al. Philippide, ZRPh, 31, 1907, 294; ♦ lat. **attiliare* „a prinde cu „ace” (= lat. *stilus*), „a împodobi”, prin falsă analiză ← lat. **dēstiliāre* (< *stilus* „tulpină, țijă etc.”) S. Pușcariu, ZRPh, 37, 1913, 112, cf. REW³ *Nachträge* 2604, p. 806; ♦ etim. lat. **apticulāre* și **dēstiliāre* > r. *ateia*, respinse de Al. Graur, BL, 5, 1937, 95.

// ♦ Lat. **atteuiare* < lat. *ad-* + gepid. **tēwjan*, cf. gotic. *ga-tēwjan* „a pune în ordine, a aranja”, cf. cat. *cavall ateviat* „*equus phaleratus* – cal cu harnașamentul bogat împodobit” C. Diclescu, ZRPh., 49, 1929, 405 (21), E. Gamillscheg, RG, 2, 294, A. Poruciuc, „The Journal of Indo-European Studies”, 39, 2011, 3–4, 355–361, cf. J. Coromines, DECLLC, I, s.v. *ataviar* „a (se) aranja, a (se) găti, a (se) dichisi”; ♦ etim. gep. (= got.) **tēwjan* > r. *ateia*, respinsă de P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 265 și de L. Tamás, AECO, 2, 1936, 313 (n. 113), cf. Al. Rosetti, ILR, 1986, 221.

// ♦ Rom. **hăteia* (← **hăiet* ← **haie* < sb. *halja* „haină”) A. Avram, CIE, 16–18; etim. acceptată de DELR, 1, 151; obiecții: P. Boerescu, LR, 56, 2007, 4, 402–403.

// ♦ *Aceia* (= *ateia*) ← pl. *ace*, cf. fr. *épinglé*, cf. „a se pune la patru ace”, HEM, 1, 142–143; ♦ *ateia* ← *tei*, *teie* „frânghii, funii etc. făcute din liberul teiului”, cf. fr. *tille* „curmei de tei” L. Spitzer, BL, 6, 1938, 235–237; ♦ {lat. pop. **attiliare* „a curăța/ dezbrăca teiul de scoarță pentru a ajunge la alburn → a folosi fibrele albe, curate ale alburnului (liberului) teiului” < lat. *ad-* și *tilia*₂ „alburn”, cf. v. fr. *atillier* și v. prov. *atilhar* „arranger, disposer, parer” (< lat. *tilia*₂) P. Boerescu, LR, 56, 2007, 4, 400–405;} ♦ *ateia* ← *înt'eial* *înceia*, variante reg. ale vb. *încheia* (comunicare Gr. Brâncuș).

// ♦ Et. nec. DA, CDER 505, MDA.

BAHNIȚĂ¹ s.f., s.m. (peior., rar, înv.) „țigancă – gitane” 1872, var. *bâhliță*².

{Aceleași cuvinte cu *bahniță*² și *bâhliță*¹, utilizate metaforic (peiorativ/ jignitor) sub influența verbelor *a băhni*, *a bâhli* „a căpăta miros urât”.} // Et. nec. DELR, 1, 175.

BANDURĂ¹ s.f. (Trans., Mar.) „cârpă {pentru șters praful, bocceluță}, femeie depravată – chiffon, femme dévergondée”, 1856, var. *bandoră*, {*bandor*, *bandur*, *bândură*, *bândură* (D. Loșonți, CIE, 28)}.

{Creație expresivă, înrudită cu *blândură* „haină veche ruptă”, *fleandură* „haină zdrențuită, femeie depravată”, *buleandră* „haină veche, zdreanță, cârpă, femeie depravată”, posibil influențată de germ. *Band* „legătură, panglică” TDRG¹, 154, ori de săs. *Bändel* „legătoare” N. Drăganu, DR, 2, 1921–1922, 900; DR, 6, 1929–1930, 281.}

// Săs. *Bändel*, *Bündel* HEM, 2461; ♦ germ. *Bändel*, *Bündel* și săs. *Bändel* „legătură, boccea” TDRG³; ♦ et. nes., probabil < ucr. *banduri* „viscere, resturi”; etc. DELR, 1, 186.

Fam. **bândurică** „cârpă mică”, 1886.

BĂLĂTRUC s.n., s.m. (Trans.) {„bucată de fier sau o piatră rotundă cu care se pisează bulgărele de sare în piua mică/ în troc – égrugeoir” (DA, 1/1, 450, DA ms.)} 1883, {var. *balatroc*, *balatruc*, *bălătrug* (DA ms., cf. FD, 1, 195).}

{Et. nes. Probabil ♦ săs. *belle* (+ *troc*) „Steinhammer – ciocan pentru (sfârâmat) piatră etc.” (într-o covată), cf. săs. *bäll*, *bäller*, *baln*, *belle*, *bellen* (= germ. *Bille*) „ciocan de ferecat piatra morii” (ap. SSW, 1, 598–599). Pentru secvența finală *-truc* (*-troc*, *-trug*), cf. compusele germ. de tipul *Walktrog* „covată pentru dat la piuă”, cf. r. (reg.) *troc*³ „covată” (< săs. *trōch*, germ. *Trog*).}

{Ori, mai puțin probabil, ♦ ← **bălătug* (metateză) ← *bătălug* „pisălog, pilug” (< *bătălău* + *pilug* D. Loșonți, în SDIO, *Omagiu Teaha*, 2011, 330), cf. *bilătruc* „butuc gros și greu” etc.} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 204.

BEANC s.n. (Trans.) {„hârb – tesson, pot cassé” 1906, var. *beancă*¹ (DA ms.)}

{Probabil săs. *Bæken* (germ. *Becken*) „vas puțin adânc, strachină, blid, recipient pentru pomană” [«auch alle Sontag sollen sie (die Armen des Spitals) ir **beken** für der Kirchen haben, welchess alles den Armen zugehen soll.» = „și în fiecare duminică (săracii spitalului) trebuie să aibă „beancurile” (blidele) lor pentru biserici...” (anul 1625, Müller, *Hosp.*, ap. SSW, 1, 441, s.v. *Becken*)]. // Et. nec. MDA, DELR, 1, 214.

{Cf. **breanc**.}

BEJARCĂ s.f. (Olt.) „căciulă sau pălărie ruptă – bonnet {de fourrure} ou chapeau déchiré” 1931.

{Cf. (reg.) *jarcă* „piele de oaie veche și roasă”², *jarchină* „haină ponosită, cojoc din piele proastă”, cf. *jberghehit* „jerpelit”; ♦ cf. alb. *zhargë* „pantofi scâlțiați”, *zharg* „piele de șarpe lepădată primăvara; haină groasă, cojoc vechi”, cf. alb. *shark*¹ „coaja verde a nucilor/ castanelor”, „piele lepădată de șarpe”; ♦ cf. alb. *sharkë* (comunicare Gr. Brâncuș). // Et. nec. DELR, 1, 217.

² Elementul de compunere *be-* coincide inexplicabil cu adv. magh. *be* „în, înăuntru” și cu adv. (interj.) magh. *be* „ce, cât (de)”. Apropierea lui *be-* de prep. bg. *bez* „fără” întâmpină dificultăți semantice.

BETCĂ s.f. (Trans.) „vas făcut din coajă de bostan – vase en écorce de citrouille” 1906, var. *bețcă*.

{Probabil ← *curcubetă* „dovleac, bostan” (**betă* + suf. -*că*); var. *bețcă* ← dim. *curcubețică*, cf. *betcă*.} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 225.

{**BLĂNDURĂ**} s.f. (Trans.) „haină veche, {ruptă – vêtement qui tombe en loques”}, 1906.

{Creație expresivă, înrudită cu *bandură*¹ „cârpă pentru șters praful etc.”, *fleandură* „haină zdrențuită”, *buleandră* „haină veche, zdreanță, cârpă”}, ori contaminare între *băndură* [= *bandură*] și *fleandură* D. Loșonți, CIE, 28.

// ♦ Cf. *bulendre*, cf. lat. med. *balandrana* B.P. Hasdeu, *Studii*, 1988, I., 3 (comunicare Gr. Brâncuș); ♦ creație expresivă, din aceeași familie cu *bleandă*¹ „om molău” DELR, 1, 243, s.v. **bleandă**¹; ♦ et. nec. DA, MDA.

BLUCĂ s.f. (Ban.) „bulgăraș, globuleț; ghindă; {glob de lampă} – boulette; gland du chêne; {globe de lampe}” 1900.

Lat. *bulluca* ← lat. *bulla* + suf. -*uca*, cf. lat. **matteuca* Al. Philippide, ZRPh, 31, 1907, 300; P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 270³; {v. și REW¹, REW³ 1390, S. Pușcariu, ZRPh, 37, 1913, 111.} // Et. nec. DA, MDA, DELR, 1, 247.

{**BOBONETE** s.m. (Gorj) „colăcel sau felie de pâine, în care se înfîge o lumânare, date de pomană la înmormântare”, var. *boboneț*, 1967 (GO, cf. DGS, 1, 2009, 104).}

{Creație expresivă, înrudită cu *dodonete* „bucată de aluat rotunjită” (DLR, 1/6, 1286) și cu *poponete*¹ „colăcel din aluat dospit de pâine, care se împarte de pomană copiilor” (DLR, 8/4, 1043), influențată fonetic de adj. *bobonat* „rotund”.}

♦ Cf. *popoi* „pâine mică de forma unei turtițe” (comunicare Gr. Brâncuș).

Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

{Cf. **dodonete**, **poponete**¹.}

BOBOROADE s.f. pl. (Dâmbovița) „turte de pâine care se pun la pomenirea mortului etc. – galettes offertes à la messe de commémoration d’un mort” 1885.

{Creație expresivă. Probabil ← **bogoroda* = *Bogorodița* (< slv., bg.) „Născătoare de Dumnezeu, Maica Domnului”, cf. *panaghie* (ap. Maria Iuliana Manta, *Termeni pentru pomană în graiurile dacoromâne sudice*, în ILB–SIL, 3, 2010, 62–63) < gr. Παναγία „Sfânta Fecioară, Precista” (DLR, 8/1, 50). Cf. *bobonat*, *bobonete* etc.} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 252.

³ Din articolul *Gibt es altgermanische Bestandteile in Rumänischen? [Există elemente vechi germanice în limba română?]*: «Lat. *bulla* (REW 1385) se înfățișează în albaneză ca *bul'ε* [*bulë*] „boboc, mugur” (G. Meyer, *Et. alb. Wbch.* 53), iar lat. *bulluca*⁴ (cf. v. Wartburg, FEW, 623), sub forma *bul'ungë* [*bulungë*] „buboi, furuncul pe corp”. [Nota ⁴: Sufixul este probabil adăugat lui *bulla* după modelul *matteuca* > rom. *măciucă*. Firește, cuvântul poate fi identic și cu gall. *bulluca* „un soi de măr (cf. v. Wartburg, FEW, 624)...] Rom. *blucă* se suprapune cu lat. *bulluca* > alb. *bul'ungë*⁶. [Nota ⁶: Din cauza căderii lui *u* neaccentuat, cf. lat. *exsucatus* > rom. *uscat* etc.]]»

BODÂRLĂU² s.n. (rar) „închisoare – cachot, prison” 1881.

Et. nes. Probabil același cuvânt cu *bodârlău*¹ „cufundar” SDLR; CDER 965, devenit termen argotic, {cf. *dârlog*, cf. *dârlău* (reg.) „om rău, vagabond”.} // Et. nec. TDRG; DELR, 1, 254.

BODROANȚE s.f. pl. {Moldova} „haine vechi și rupte, {catrafuse,} boarfe – nippes, vieux vêtements, hardes” 1898.

{Creație expresivă: ← *zdroaște* (reg.) „zdrențe”, cf. *bule* (reg.) „bulendre, boarfe”, sau din *zdroaște*, cu schimbare de prefix.} // Cf. *cotroaște*, *cotrește* V. Bogrea DR, 4, 1924–1926, 807, n. 2; SDLR s.v.; ♦ et. nec. DA, DELR, 1, 255.

BOGDAN² s.m. (Banat) „copil – enfant” 1895.

Antrop. *Bogdan* (< v. sl. *bogъdanъ* „dat de Dumnezeu”), {folosit în jocurile de cuvinte favorizate de rimă: *Muiera la anu' îi făcu bogdanu' și la doi ani erau doi bogdani* (Cătană, P. 2, 150, ap. DA). Cf. *găvan*: *anu' și găvanu'* „anul și copilul” (DA, 1/1, 597)}; ♦ cf. ucr. *bogdan* „copil din flori”, *bogdanka* „fată născută din afara căsătoriei” V. Bogrea DR, 4, 1924–1926, 1049, n. 1. ♦ {Vezi și adj. ar. *bugdan*, -ă „chipeș” T. Papahagi, DDA, 291.} // Et. nec. DA, DELR, 1, 255.

BORT s.n. (reg.) „pântecele femeii gravide – ventre de la femme enceinte” 1892, {antrop. *Borțun* 1599, var. *borță*}.

{Element de substrat, apropiat fonetic de gotică și de albaneză. ♦ Cf. got. **bairþs* [borþs] (= *ga-bairþs*) „Getragenēs – ceea ce este purtat, fătul (în pântecele mamei)”, cf. got. *bairþei* [borþī] „sarcină, povară” (ap. G. Köbler, GW, 74), cf. gr. *φορτος*, *φορτίον* „sarcină, povară”.} ♦ Cf. alb. (*m*)*barsë* „gravidă” Gr. Brâncuș, VA, 133. [Alb. *mbarsë* continuă PALb. **en-bartja*, înrudit cu i.-e. **bher-* „a naște” (VI. Orel, AED, 249).] // Vezi continuarea în DELR, 1, 268–269.

Cf. **burtă**.

BORUGĂ s.f. {Banat, sat. Lățunaș} „trecătoare îngustă {numai pentru un car, printre două dealuri} – défilé” 1906 {Viciu, *Gl.*}.

{← Dacorom. arh. **rugă* < lat. pop. *ruga* „zbârcitură, încrețitură, cută, cale (îngustă), drum”, cf. ar. *arugă*/*rugă* „strungă”, cf. alb. *rrugë* „stradă, drum, cale, șosea”, cu pref. *bo-*, cf. sl. *po-*.⁴} // Et. nec. MDA, DELR, 1, 269.

BOȘOROG s.m. (reg.) „(persoană) care suferă de hernie; bătrân, ramolit – hernieux; gâteaux” 1839.

{← *Boș* + *hodorog* P. Boerescu, LR, 58, 2009, 4, 471.} Et. nes., probabil ← *boș* + *hodorog*^o [etc.] DELR, 1, 271.

⁴ Ni se pare evident că (reg.) *borugă* „drum de care într-un defileu îngust” nu este înrudit etimologic cu *burugă* (reg.) „apă curgătoare” (cf. *burău* „cascadă”), cu *ierugă* (reg.) „canal (cu apă)/ albie (secată) etc.” (< srb. *jaruga* „groapă, canal, șanț, râpă”), ori cu *virugă* (înv., reg.) „viroagă” (< srb. *vir* „vârtej de apă, bulboană, șipot”).

BOZGÂNDI vb. (Banat) „a scotoci – farfouiller” 1912 {DA}.

{Et. nes. Probabil ← dacorom. arh. **zgândi* „a *râni” → „a zgândări o rană, a răscoli (jarul)” etc., cf. *zgândări*; element probabil de substrat, cf. alb. *gandoj* „a răni, a schilodi”, cu pref. *bo-*, cf. sl. *po-*, Boerescu, LR, 2003, 52, 4, 171–174; LR, 2009, 58, 4, 471.} // Cf. magh. *bozogni* {[sic] = *mozgatni*} „a se mișca”, cf. *bâjbâi* DA; ♦ *bozgândi* „a pipăi” ← *bâjbâi*, cf. *moșmândi* „a dibui, a orbecăi” CDER, 843; ♦ et. nec. DELR, 1, 275.

BREANC s.n. (Transilvania) „ciob, hârb – tesson”, 1910.

{Probabil sâs. *Bräck* (*präk*), cu *n* epentetic, în expr. *än die Bräck schmeissen* „a arunca / a dăruți ceva (vase cu mâncare, resturi) celor nevoiași, a arunca / a dăruți (ocasional) bani mărunți copiilor” (*ap.* SSW, 1, 701). [Cf. *äd äsz, wā won am äd än dā präk šmeiszt* „einer Speise, die man vor hungliche Menschen stellt, die die Schüssel schnell leeren – unei mâncări, puse în fața unor oameni înfomețați, care golesc în grabă blidele” (SSW, 8, s.v. *Pricke*)]}. // Et. nec. DA, DELR, 1, 283.

{Cf. **beanc**.}

BULAN¹ s.n. (arg., vulg.) „picior, fesă – jambe, fesse” 1934 (BL, 2), 2007 (DEXI).

Țig. *bul* „șezut, fund⁵ etc.” + suf. *-an* sau țig. *bulano* „dos” Al. Graur, BL, 2, 1934, 119, 131; 4, 1936, 197.

Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

{**BULAN**² adj., s.m. (Ceahor, r. Cernăuți) „(cal) mijlociu și gros – (cheval) de taille moyenne, mais gros” 1926 (S. Pop, DR, 4/2, 1924–1926, 1557; DR, 5, 1927–1928, 102).}

{Et. nes. Probabil tăt./ nord turcic *bulan* 1. „elan, cerb” (→ „cal”), 2. „galben deschis”, cf. ucr. *bulanyĩ* „(cal) șarg etc.” (v. ESUM, 1, 289), influențat semantic de țig. *bul* „șezut, fund etc.” + suf. *-an* (cf. Al. Graur, BL, 2, 1934, 119, 131; 4, 1936, 197) → „(cal) cu crupa groasă” (contaminație + sens specializat).}

Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

{**BULĂU**¹ adj., s.m. (Ceahor, r. Cernăuți.) „(cal) gros, mare și urât – (cheval) gros, grand et laid” 1926 (S. Pop, DR, 4/2, 1924–1926, 1557; DR, 5, 1927–1928, 102), var. *bulau*.}

{Probabil ← *bulan*², cu substituția finalei = (-ău), cf. țig. *bul* „șezut, fund etc.” → (cal) „cu crupa groasă” (sens specializat), cf. (cal) *înfundat* „scurt în trup, gros și gras” (vezi S. Pop, DR, 5, 1927–1928, 206).}

// Ucr. *bylauka* S. Pop, DR, 4/2, 1924–1926, 1557.

Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

⁵ Cf. Gheorghe Sarău, *Mic dicționar rom-român*, București, Kriterion, 1992.

{**BULĂU**² s. n. (arg.) „carceră, închisoare – cachot, prison” 2007 (DEXI).}
 {Probabil același cuvânt cu *bulău*¹ „gros” (← „fund gros”), termen argotic cu sens specializat, cf. *la gros* „la închisoare”.} Cf. *bulan* DEXI.
 Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

BUNCEAG s.n. „(bot.) pedicuță; covor de mușchi, îngrămădire de buruieni, lemne putrede etc. – lycopode en massue, de mousses, hallier, complexe de mauvaises herbes ou de bois pourri, etc.” 1871, var. *buceac*, *bugeac*², *bungeac*. / {1. (Bot. reg.) Pedicuță (*Lycopodium clavatum*). 2. (Bot.) Mușchi (*Xanthoria parietina*). 3. Buleacăr. 4. (Î.f. *buceag*) Pământ negru din pădure. 5. (Bot., î.f. *bungeac*) Ața apei [(?) = Mușchi stelat] (*Muiucu* [(sic) = *Mnium*] *undulatum*) MDA, DEXI.}

{Probabil r. (reg.) *bunciuc/ buciuc* (< ucr. < tc.) „(bot.) coada calului (*Equisetum arvense*)” + r. *huceag* (< ucr.) „hățiș, pădure mărunță crescută din rădăcinile copacilor tăiați etc.” (+ *bunget* „pădure deasă și întunecoasă” → var. *bungeac*) (contaminație).} // Variantă din *bunciuc* „tui, coadă de cal, plantă echisetacee” SDLR, 207, s.v. *bungeac*; ♦ et. nes., probabil din *bunget* (cu substituția finalei) DELR, 1, 310; ♦ cf. magh. *boncs* {„nod, pachet”(?)}, *boncsok* {„steag turcesc în formă de coadă de cal”} „*lycopodium clavatum*” {= pedicuță, brădișor = magh. *kapcsos korpaű*}, rus., rut. *bunčuk* {„(ist.) tui, coadă de cal”}, polon. *bunczuk* „*equisetum*” DA; ♦ magh. *boncs* „pachet”[!], *boncsok* „licopodiu”[!] etc. (cf. Cihac, DED, 2, 55) CDER 1204; ♦ sb. *bučjak* „făget” + *bunget* „pădure deasă” CADE; ♦ cf. sb. *bučak* DEX.

BURTĂ s.f. „abdomen – ventre” c. 1544 (antrop. *Roman Burtul*), var. *bărtă*.

{Element de substrat, apropiat fonetic de vechile limbi germanice și de sanscrită. ♦ Cf. v. francon. de nord *burtha* (= germ. *Bürde*) „sarcină, povară” (*ap.* G. Köbler, IGW, 122), cf. P. Boerescu, LR, 59, 2010, 2, 202;} ♦ cf. skr. *bhṛtāh* „purta”, vezi ♦ i.-e. com. **bhṛtā-* „sarcină – fardeau”, participiu trecut pasiv al vb. **bher-ō-* „a purta” C. Poghirc, ILR, 2, 355, G. Ivănescu, *ap.* H. Mihăescu, RSEE, 315 (cf. Pokorny, IEW, 128, 130); ♦ el. de substrat, cf. rad. i.-e. **bu-*, **bhu-* „a umfla” sau i.-e. **bher-* „a duce, a purta” I.I. Russu, ER, 279–280⁶.

// ♦ Gepid. (cf. got.) *baúrpei* [borθī] „sarcină, povară”, cf. v. germ. de sus *burđī* „idem”, cf. germ. elveț. *burde* „uterul vacii, abdomenul femeii însărcinate; intestine, viscere în general” C. Diclescu, *Die Gepiden*, 1, 1922, 177; ZRPh, 49, 1929, 431 [47]; ♦ orig. neclară, probabil moștenit din lat. dun., în care e împrumutat din daco-moesică, cf. alb. *bark* „burtă”⁷, *mbarsë* „însărcinată” SDEM, 64; ♦ r. *buric* + suf.

⁶ În DELR, 1, p. 315, lui I.I. Russu (ER, 279–281) i se atribuie în mod eronat etimologia care aparține autorilor SDEM, citată imediat mai jos: cf. alb. *bark* „burtă”, *mbarsë* „însărcinată”. Vezi nota nr. 7.

⁷ Alb. *bark* „burtă” < PALb. **baruka*, de origine ilirică (cf. tarant. *βάρυκα*), continuă o bază i.-e. **bhor-uko-*, a rad. i.-e. **bher-* (VI. Orel, AED, 18, cf. E. Çabej, *St.gj.* I, 56), evident diferită de forma i.-e. comună **bhṛtā-*, moștenită de sanscrită, de geto-dacă și de vechea franconă de nord. De aceea, alb. *bark* nu poate și nu trebuie să fie considerat corespondentul sau termenul de comparație albanez al r. *burtă*.

hipocoristic slav *-ta*, cf. *burte(a)*, *folte(a)*, cf. *buricos*, *burticos*, *folticos* P. Skok, ZRPh, 50, 1930, 274–275; ♦ et. nec. DA, DEX. Vezi continuarea în DELR, 1, 315.

Cf. **borț**.

BUȘUMA¹ vb. „a freca un cal cu un șomoioag de paie {pentru a înlătura transpirația și murdăria} – frotter un cheval avec un bouchon de paille {(bouchonner un cheval)” cca. 1930–1940 (Gen. Gr. Hortopan, *Enciclopedia Veterinară*, f.a.), 1957 (DI), 1958 (DLRM), var. *buciuma*, *buciuana*, *bușoma*, *bușuna*.}

Fr. *bouchonner* MDA. „De ce nu fr. *bouchonner*?” Al. Graur, fișă în DA ms. {(*bușuma* ← ^(*)*bușuna* ← **bușona*). Cuvânt împrumutat în Vechiul Regat prin ofițerii de cavalerie cu studii în Franța, cu începere din secolul al XIX-lea, formele românești fiind adaptate în graiul foștilor soldați de ordonanță sau rândași la cai.} // Et. nec. DEX, MDA, DEXI, DELR, 1, 318.

{Var. **buciuma** 1939 (V. Glonț, *Dicț. Fr.-Rom.*) ← *bușuma*, prin etimologie populară; **buciuana** 1957 (DI) ← ^(*)*bușuna* + *buciuma* (contaminație).}

{Cf. **bușuna**.}

{**BUȘUMI** vb. (reg.) „a bate cu pumnii, a buși – frapper” (DA, ms. fișă), var. *bușuma*².}

{Probabil ← *buși* + *bușuma*¹ (contaminație).}

// Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

{**BUȘUNA** vb. (reg.) „a suvintra, a codi, a codini – tondre la laine (sale) du ventre ou à la queue des brebis”. (DA ms. fișă, cf. NALR – s 4, h 799/905).}

{Același cuvânt cu ^(*)*bușuna*/ *bușuma* ← **bușona* „a înlătura murdăria de pe un animal” (< fr. *bouchonner*), influențat semantic de *tușina*, cf. (var.) *tușuna* (contaminație);} ♦ cf. *tușina* (comunicare Gr. Brâncuș).

// Nu figurează în MDA și DELR, 1 (A–B).

{Cf. **bușuma**¹, **tușina**.}

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

(neincluse în DELR, 1, A–B)

- Coromines, DECLLC = Joan Coromines, *Diccionari etimologic i complementari de la llengua catalana* (4.a edició). Curial Edicions Catalans SA, 1982–1991.
- Çabej, *St.gj.* = Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, I–VII, Prishtinë, Rilindja, 1975–1977.
- Çabej, SE = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, I. Hyrje. Tiranë, Akademia e Shkencave, Instituti i Gjuhësisë, 1982 (vol. II: A–B, 1976; vol. III: C–D, 1987).
- DGS = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Maria Marin (coord.), *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, I–III, București, EA, 2009–2011.
- Diculescu, 1929 = Constantin Diculescu, *Altgermanische Bestandteile [im Rumänischen] und die rumänische Kontinuitätsfrage*, I, extras din „Zeitschrift für romanische Philologie” XLIX, Halle (Saale), Max Niemeyer Verlag, 1929.

- ESUM = *Етимологічний словник української мови*, Том перший, А–Г, Київ, Видвництво «Наукова Думка», 1982.
- Gamillscheg, RG = Ernst Gamillscheg, *Romania Germanica – Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches*, I–II, Berlin, de Gruyter, 1934–1935.
- Glont, *Dicț. Fr.-Rom.* = Vasile Glont, *Dicționar francez-român*, București, Cugetarea, f.a. [1939].
- Köbler, GW = Gerhard Köbler *Gotisches Wörterbuch*, (2 Auflage) 1989 © Gerhard Köbler: <http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/gotischeswoerterbuch/GOT-T.pdf>.
- Köbler, IGW = Gerhard Köbler *Indogermanisches Wörterbuch*, (3. Auflage) 2006 © Gerhard Köbler: <http://www.koeblergerhard.de/idgwbhin.html>.
- Mihăescu, RSEE = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, EA, 1993.
- Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Brill, Leiden – Boston – Köln, 1998.
- Pokorny = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Band I, Bern und München, 1965.
- Poruciuc, 2011 = Adrian Poruciuc, *Two Old Germanisms of East Romance (Romanian ateia 'to dress up' and brândușă 'crocus') confirmed by West Romance cognates*, in „The Journal of Indo-European Studies”, 39, 2011, 3–4, 355–379.
- SDIO = *Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiul domnului Teofil Teaha*. București, EA, 2011.
- Skok, 1930 = Peter Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile in Rumänischen?*, in ZRPh, 50, 1930, p. 257–279.
- SSW = Adolf Schullerus, [Sigrid Haldenwang et alii], *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, Berlin und Leipzig, W. de Gruyter [etc.], I–VIII, 1908–2006 [Literele A–R].
- Topciu – Melonashi = Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicționar albanez-român/ Fjalor shqip-rumanisht*, [Iași], Polirom, 2003.

A SUPPLEMENT TO *DELR*, I (A–B)

(Abstract)

In this article we propose some new etymological solutions to the Romanian words registered with «unknown/ uncertain etymology» in the *DELR*, I (A–B): *agina*, *al-pari*, *altar*^{1,2}, *ateia*, *bahniță*¹, *bandură*¹, *bălătruc*, *băhliță*², *beanc*, *bejarcă*, *betcă*, *blândură*, *blucă*, *bobonete*, *boboroade*, *bodârlău*², *bodroanțe*, *bogdan*², *borț*, *borugă*, *boșorog*, *bozgândi*, *breanc*, *bulan*^{1,2}, *bulău*^{1,2}, *bunceag*, *burtă*, *bușuma*^{1,2}, *bușumi*, *bușuna*.

Cuvinte-cheie: DELR: *Dicționarul etimologic al limbii române*; etimologie necunoscută, etimologie nesigură.

Keywords: DELR: *The Etymological Dictionary of the Romanian Language*; unknown etymology, uncertain etymology.

București, Șoseaua Iancului nr. 10, apart. 40.
pczboerescu@yahoo.com

Iulia Mărgărit

CONSIDERAȚII ASUPRA UNOR TERMENI DIN LEXICUL TĂBĂCĂRIEI

1. În articolul de față supunem discuției câteva elemente lexicale care au în comun apartenența: fac parte, în totalitate, din lexicul profesional al tăbăcăriei¹. Sub aspectul soluțiilor oferite, privind originea, în lucrările de profil, acestea impun comentarea.

2. În cele ce urmează, prezentăm cazurile, din domeniul menționat, identificate pe baza DA (MDA) și DLR:

2.1. Cârnoși figurează în DA cu mai multe sensuri:

I. 1. „a sfâșia, a rupe carnea în bucăți, a măcelări”: *De i-ar împinge păcatul să-mi deschidă ușa ... știu că i-aș cârnoși și jumuli* (Creangă, P., 21). 2. (p. anal.) (Tăbăc.) „a prepara o piele, curățind-o de carne; a cărnui”: [Pieile] *se cârnoșesc, adecă se curăță de toată carnea ce a putut rămânea pre dânsele la jupuitul vitei, se cârnoșesc cu gripca (cele mari) și cu coasa (cele mici)* (Ionescu, M., 698). 3. (Fig.) „a munci, a trage, a necăji pe cineva, a chinui” (*Șez.*, II, 187).

II. refl. 1. „a se hârjoni, a se drăgosti”. 2. „a se muia ca și carnea” (Costinescu).

Dicționarul-tezaur nu oferă soluții etimologice, spre deosebire de alte dicționare:

CADE s.v. *cârnoși, cârnoși* (tranz. și refl.) include semantismul „a (se) muia ca o carne; a jupui de carne”, cu etimonul *cârnos*.

SDLR s.v. *cârnoșesc* „rar” [tranz.] indică semantismul „jupoi, curăț de carne, sfârtic; refl. mă hârjonesc”, iar ca punct de plecare al verbului consideră *carne*.

CDER *cârnoși* s.v. *carne*: „derivarea este neclară și se datorește contaminăției cu srb. *krinjiti* «a face bucățele»”, oferind o soluție fantezistă prin implicarea unui verb absent din limba română.

DEX înregistrează, inexplicabil, două titluri distincte: *cârnoși* „a îndepărta resturile de carne de pe dosul unei piei, înainte de tăbăcire”, cu analiza „din *cârnos*” și *cârnoși* „a sfâșia pe cineva sau o bucată de carne”, cu mențiunea „et. nec. cf. *cârnos*”.

MDA: „ct. nesig.; cf. *cârnos*”, pentru un semantism bogat 1. „a rupe carnea în bucăți”. 2.–3. „a sfâșia pe cineva sau o bucată de carne”. 4. [fig.] „a munci (greu)”. 5. [fig.] „a necăji pe cineva”. 6. [fig.] „a chinui”. 7. refl. „a se hârjoni”. 8. „a se înmuia asemenea cărnii”. 9. „a dobândi culoarea cărnii”.

2.1.1. Problemele pe care le ridică tratarea cuvântului în dicționare vizează, în egală măsură, semantismul, respectiv, ordinea sensurilor, implicit, marcarea celui

¹ În legătură cu necesitatea cercetării meseriilor sub aspect terminologic, v. C. Căplescu, *Pentru studierea vocabularului meseriilor*, în „Limba română”, VIII, 1, p. 66–68.

primordial și originea, ocultată (DA) ori rezolvată diferit de la o sursă la alta. Fiecare dintre dicționarele amintite optează pentru anumite înțelesuri și pentru o anumită ierarhie a acestora. În acest sens, ni se pare foarte probabil ca verbul în discuție să se fi creat în domeniul tăbăcăriei, răspunzând necesarului terminologic al acestei îndeletniciri, de unde mai apoi s-a răspândit. Pentru a pregăti pieile, în vederea tăbăcirii, era nevoie de curățarea prealabilă a acestora, prin îndepărtarea tuturor resturilor de carne sau de piele. Verbul care definea acțiunea ar fi putut să fie, pentru început, *cărnui*, de altfel atestat cu acest înțeles (v. DA s.v. *carne*). Între acesta și potențiala devenire, *cărnosi* presupunem o anumită „presiune” terminologică în cadrul aceluiași vocabular. Astfel, nu excludem posibilitatea ca *argăsi*, sinonim cu *tăbăci*, să fi influențat formal *cărnui*, date fiind proximitatea și succesiunea operațiilor. Sub impulsul lui *argăsi*, ca etapă de lucru imediată, *cărnui* ar fi putut deveni *cărnăsi*. Modificarea fonetică ulterioară o punem pe seama analogiei cu un alt verb, exterior tăbăcăriei, dar paronim: *târnoi*, având unul dintre înțelesuri, relativ, apropiat, „a chinui, a tăvăli, a târnui, a împinge înapoi și încolo”, acțiuni executate și la pregătirea pieilor în vederea argăsirii. Prin atracția lui *târnoi*, *cărnăsi*, ar fi devenit *cărnosi*, *cărnosi*. Ipoteza noastră se întemeiază pe mai multe argumente. În ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 180, chest. [2530] „J'écharne (la peau)” au fost notate inovațiile semantice *argăseală* „acțiunea de a curăța pieile de resturile de carne și piele”: [carnea] *se curăță la argăsală* (pct. 722), precum și verbul *argăsi*, evident, cu același înțeles, pct. 776: *argălesc, se curăță* [carnea]. Aceeași situație a fost înregistrată în NALR – Olt., V, Pl. 141: pct. 901, 903, 921, 931, 969, 975, 984. Extensiunea de sens reflectă, pe de o parte, contiguitatea celor două operații, pe de altă parte suprimarea „distanței” *cărnui/argăsi* prin suprapunere de termeni, explicabilă și prin coprezența lor contextuală. Mai adăugăm și faptul că, la rândul lui, *târnoi* a dobândit, dialectal, sensul „a argăsi”, probabil în interacțiunea *cărnui/târnoi*, conform etapei de început: *cărnăsi – târnosi*, dar și celei ulterioare, încheiate prin amendamente formale: *cărnosi/târnoi* și de sens *cărnosi = târnosi*. ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 180, pct. 782 consemnează *târnolesc*, ca răspuns la chestiunea „J'écharne la peau”. Dacă pentru *cărnosi* socotim „a jupui pieile de ...”, semnificație primordială, atunci „a rupe, a sfărteca, a sfășia carnea în bucăți”, reprezintă un sens secund. Celelalte înțelesuri, separate în DA, descind tot din semantismul primar. Rămân discutabile 8.–9. din MDA, probabil incluse abuziv în același paragraf. Nu excludem posibilitatea implicării formantului *-isi*, pentru înțelesurile „a se muia asemenea cărnii” și „a dobândi culoarea cărnii” (cf. *zaharisi*). În acest sens, anumite modificări fonetice, *cărnisi* > *cărnosi* > *cărnăsi*, ar fi putut duce la suprapunerea și confuzia verbelor omonime, la un moment dat din evoluția lor.

2.1.2. Cât privește originea verbului *cărnosi*, acesta ar reprezenta, mai degrabă, un denominativ, analizabil prin baza *carne*. Propunerea din CADE și DEX (*cărnos* + suf. *-i*) nu rezistă examenului semantic, căci *cărnosi*, cu definiția „a îndepărta bucățile de carne de pe piei, înainte de a fi puse la argăsit” justifică relația cu baza

simplă și nu cu derivatul în *-os*². În același sens pledează și criteriul fonetic, deoarece derivatele verbale secundare, de la baze adjectivale în *-os*, înregistrează o modificare la joncțiunea celor doi formanți *-os* + *-i*: *găunos* + suf. *-i* > (*refl.*) *găunoși*.

2.2. Pentru **dubălărie**, răspândit în Moldova, cu două accepții: 1. „meseria tăbăcarului (= *dubălar*)”; 2. „atelier (sau secție industrială) în care se tăbăcesc pieile”, DLR indică un singur etimon „*dubălar* + suf. *-ărie*” [sic!], în timp ce MDA, pentru ambele sensuri, menționează analiza *dubălar* + suf. *-ie*. CADE exclude fațeta etimologică a derivatului, consemnat de SDLR cu un singur sens și fără etimon, iar TDRG, pentru înțelesul „tăbăcărie”, specifică „et. *dubălar*”.

Față de tratarea parțială, comasată și confuză a cazului se impun câteva rectificări: 1. recunoașterea a două semnificații distincte (ca în DLR, MDA). 2. fiecărui sens i se cuvine o etimologie proprie. În funcție tocmai de criteriul respectiv, al înțelesului: *dubălărie* 1. „atelier” < *dub(e)ală* + suf. *-ărie*, ca „loc specializat în care pieile se pun la *dub(e)ală*”, derivat colectiv; *dubălărie* 2. „meseria, îndeletnicirea de tăbăcar”, analizabil prin *dubălar* + suf. *-ie* (cf. *fierărie* 1. „magazin în care se vând, se prelucrează obiecte de fier”, cu analiza *fier* + suf. *-ărie*; 2. „atelier în care muncește *fierarul*”, cu analiza *fierar* + suf. *-ie*). În aceste condiții, pentru DLR se impune reevaluarea soluției avansate, *dubălar* + suf. *-ărie*, inacceptabilă, nici sub aspectul componentelor, care nu corespund cu structura fonetică a termenului, și nici sub cel al capacității aceleiași analize de „a acoperi” ambele sensuri indicate.

2.3. **Dubăli** figurează în DLR cu precizarea „prin Maram.” și semantismul „a argăsi”. Aspectul pentru care l-am reținut este etimonul specificat: *dubi* + suf. *-ăli*. Considerăm că derivatul constituie un denominativ, analizându-se satisfăcător prin baza *dubeală* + suf. *-i* „mai ales că există și expresia consacrată *a pune la dubeală*, după cum rezultă chiar din citatele DLR: *Întâi pun pieile în apă ca să le moaie ... le întind pe un lemn ... le sară ... și apoi le pun la dubală unde stau câteva zile* (Drăghici, R., 142). *Bordeiul se umplu de-un miros de fân vechi, de băligar, și piei de oaie puse la dubeală* (Camilar, N. II, 266). Nucleul nominal al expresiei a precipitat crearea derivatului. În sprijinul ipotezei avansate, aducem un caz similar rezolvat diferit, chiar în DLR: *mânjeli* (reg.) 1. „a murdări, a mozoli”. 2. „a unge cu mânjeală; a mânji”, cu indicația „v. *mânjeală*”. De altfel, însăși glosarea „a unge cu mânjeală” indică baza derivativă, mai mult decât evidentă, relația *mânjeală* > *mânjeli* impunându-se aproape de la sine. Aceeași situație este valabilă și pentru *dub(e)ală* > *dubăli* (conform foneticii graiului), mai ales prin comparație cu *dubă* + suf. *-ăli*.

2.4. **Dubeliște** a fost preluat în DLR din *Gl. reg.*, 31, cu mențiunea (prin Bucov.) „căldură mare, zăpușeală”. Prin semantism, s-ar părea ca termenul nu se înscrie în lexicul tăbăcăriei. În schimb, analiza formală ne îndreaptă atenția către un virtual punct de plecare din domeniul în cauză: *dubeală* + suf. *-iște*. Ca deverbal,

² Trebuie să recunoaștem faptul că, având în vedere domeniul de activitate, *cărnos* „cu multă carne, plin de carne”, ar fi putut însemna, prin adaptare, „cu multe *urme* de carne” care ar fi necesitat eradicarea, iar verbul corespunzător *cărnoși*, *cărnoși*, atestat în unele dicționare din secolul al XIX-lea s-ar fi putut reface prin corelare cu adjectivul în cauză. Rezervele față de o astfel de ipoteză se întemeiază pe atestarea verbului *cărnu*, ca termen specializat în vocabularul tăbăcăriei.

baza indicată, la rândul ei, este raportabilă la verbul corespunzător: *dubi*, fapt ce ar motiva, în plus, includerea derivatului în terminologia profesională anunțată în titlu. De aceea, comentariul termenului presupune evaluarea acestuia sub aspectul originii. În această privință, DLR specifică „cf. ucr. *dobî*”, sugestie imposibilă, prin implicarea directă a limbii ucrainene în cazul derivatului discutat. Locul indicației respective este în altă parte, respectiv, în paragraful rezervat verbului *dubi*, unde figurează precizarea „din ucr. *дубити*”. Trecând peste inconsecvența soluțiilor etimologice, cel puțin ca grafie, propunem crearea termenului în discuție pe terenul limbii române, cu punctul de pornire *dubeală*. Semantismul figurat al derivatului în *-iște* „căldură mare” impune corelarea cu baza menționată, întrucât pieile puse la *dubeală* dezvoltă o anumită temperatură, până la încingere, necesară prelucrării lor, alături soluția respectivă chiar se fierbe: *Dar pe foc ce e-n căldare? / Ia, dubeal-ampus să fiarbă* (v. DLR s.v.). Sensul figurat al derivatului s-ar datora analogiei cu derivate ale aceluiași sufix, având înțelesul indicat. Așa este *jariște* „căldură mare”, semnalat în Mușcel (Codin, 43). Formal, *dubeliște* se înscrie în seria unor derivate secundare, cu același formant, ale căror baze, ele însele sunt derivate: *băтелиște* < *băteală*; *izbeliște* < *izbeală*; *opreliște* < *opreală*; *priveలిște* < *priveală*; *roieliște* < *roială*³. Formantul *-iște* conferă repetitivitate, intensitate acțiunii: *băтелиște* „loc bătătorit de vite” (pentru că acestea execută stadiul *băteală* „acțiunea de a bate cu picioarele”, premisă necesară pentru a realiza realitatea numită prin derivatul *-iște*); *izbeliște* „loc părăsit, abandonat” (expus la *izbeală* „lovirea” vântului, a oamenilor, a animalelor etc.). În această cheie, *dubeliște*, în raport cu *dubeală*, reprezintă un intensiv prin valoarea colectivă, aici în sens abstract, conferită de formant. E suficient să comparăm dubletele bază-derivat de felul *jar – jariște*; *nisip – nisipiște*, pentru a sublinia diferențele graduale, derivatele exprimând intensitatea, cantitatea, în grad înalt. Astfel, *nisipiște* definește un teren cu mult nisip, față de bază care semnaleză, în mod neutru, prezența acestuia. Un argument în plus pentru raportul *dubeală* > *dubeliște* îl oferă același *Gl. reg.* unde figurează succesiunea de termeni *budeală*, *budeliște*. Ca variante cu metateză, ele reprezintă același raport, ilustrându-l, și este regretabil că DLR nu le-a valorificat prin includerea lor în paragrafele cuvintelor-titlu, ocultând șansa etimologiei reale.

2.5. Duvăr, împrumut de origine turcă, *duvar*, în MDA figurează cu următoarele accepții: 1. (Olt.) „zid”. 2. (Olt.) „împrejmuire de zid sau de lemn, gard”. 3. (reg.) „parte bătută în scânduri la pridvor”. 4. (reg.) „zidar”.

DLR preia „creator” prezentarea din MDA, concentrând-o în două semnificații, însoțite de citate convingătoare: 1. (Prin sud-vestul Olteniei și prin sudul Munteniei) „zid; împrejmuire de zid sau lemn, gard”: *Bolți lungi și sucite ca ulicioarele, cu duvar, înnegrite de vremuri* (Conv. lit., XLIV, 308). 2. (reg.) „zidar”: *În Banat „opincarii” („argăsitorii”, „duvarii”, „loderii”), precum și toți ceilalți meseriași, în limbajul lor, se numesc „maistori”* (Pamfile, I.C., 43). Pentru ambele semnificații, dicționarul-tezaur indică etimonul „din tc. *duvar*, srb. *duvar*. Omonimia *duvar*

³ DA, ca de altfel și DLR, procedează inconsecvent în analiza derivatelor, fără respectarea unui criteriu evident: *băтелиște* < *bate*, *izbeliște* < *izbeală*, *opreliște* < *opri*, *priveలిște* < *priveală*, *roieliște* < *roială*.

„gard, zid”, *duvar* „zidar”, cu aceeași proveniență, pare suspectă. Către depistarea semantismului real ne-a îndreptat seria sinonimică împreună cu citatul în care apare regionalismul în discuție și pe care DA îl folosește pentru a ilustra *loder*. În acest sens, *argăsitorii* (în DLR, cu o regretabilă greșeală nereperată în timp util: *argăritorii!*), *duvarii*, *loderii*, cu toții exercită aceeași profesie, fiind tăbăcari, iar accesoriul fundamental în activitatea lor îl constituie *duba*, despre care ne informează DLR s.v. 2. „vas circular sau paralelipipedic, construit din lemn ori din beton, sau groapă căptușită cu lemn în care sunt tăbăcite pieile cu soluții de extracte tanante vegetale ...”: *Magazia dubelor ... se umple cu var stins în care zac pieile până ce se roade părul* (Ardeleanu, D., 102). Cât privește originea derivatului *dubar*, DLR îl consideră deverbal: *dubi* + suf. *-ar*, chiar dacă, cu forța evidenței, baza derivativă a termenului rămâne *dubă* (v. discuția *infra* s.v. *argăsar*). *Dubar* ar fi putut dezvolta var. *duvar*, dată fiind comutarea [b] > [v] frecventă în limbă, chiar la nivelul graiurilor din Banat: (cf. *bäschie* „cui mare, piron” > *veschie* – DSB, III s.v.). Prin urmare, pentru a reflecta realitatea lingvistică, *duvar* ar trebui să figureze s.v. *dubar* 1. În cadrul îndeletnicirii respective, pentru transparență lexicală deplină, meseriașul care pune pieile la tăbăcit în *dubă* a fost numit *dubar*, derivat pe care dicționarul-tezaur îl confirmă: ca element regional 1. „tăbăcar”; 2. „piuar” (după sistemul *plugar* < *plug*, *strungar* < *strung*).

2.6. Tăbăcar. Cu înțelesul „persoană specializată în tăbăcitul pieilor; argăsitor”, *tăbăcar* figurează în majoritatea dicționarelor cu etimologia *tabac* + (suf. *-ar*). Baza derivativă indicată, semnificând ea însăși „tăbăcar”, constituie, în momentul de față, un termen învechit (v. DLR s.v. 1.). Dacă lucrătorul specializat s-a numit *tabac*, împrumut din limba turcă (*tabak*), apare întrebarea firească de ce a fost nevoie să se creeze încă un termen și, mai ales, derivat de la aceeași temă. După toate probabilitățile, modificarea formală nu prezintă motivație semantică. Din acest motiv, la baza creării derivatului presupunem analogia termenului preexistent (*tabac*) cu derivate în *-ar* din aceeași sferă de referință. Dacă avem în vedere faptul că *tabac* definește meseriașul care pregătește materia primă pentru *blănar*, *căciular*, *cojocar*, *curelar*, *pielar*, *șelar* atunci putem accepta atracția analogică exercitată de formațiile citate asupra vechiului împrumut de origine turcă. Posibilitatea de interacțiune a termenilor menționați a fost favorizată de coexistența simultană a acestora, fiind atestați în Anon. Car. (v. DA s.v. *blănar*, *cojocar*; DLR s.v. *tabac*). Secvențe ca: *Făcând cercetare asupra breslei cojocarilor și blănarilor* (a. 1801, v. DA s.v. *cojocar*); *Meseriași și neguțători, împărțiți în isnafuri sau corporații, croitori ... curelari, ceaprazari, tabaci* (Ghica, S., XIV), într-o structură oportună, extinsă cu includerea *tabacilor* în enumerare, ar fi putut determina derivarea analogică cu rezultatul *tăbăcar*, așadar: *curelari*, *ceaprazari*, *tăbăcari*. În acest mod, s-a realizat o anumită regularizare terminologică în lexicul profesional din punctul de vedere al structurii unor unități, create prin derivare, pe baza aceluiași formant: *blănar*, *căciular*, *cojocar*, *curelar*, *pielar*, *șelar*, *tăbăcar*. Cu timpul, derivatul dobândește credibilitate prin posibilitatea înscrierii în seria derivatelor în *-ar*, definind „nume de meseriași”, (*fierar*, *olar*, *pânzar*, *plugar*, chiar *argăsar*, din același domeniu de referință etc.), iar *tabac* își restrânge tot mai mult aria de

răspândire. Ultima atestare a termenului, după DLR, a fost extrasă din *Povestea vorbei II*, 52/11 de Anton Pann: *La tabaci cine muncește / Pielea i se tăbăcește*.

2.7. Într-o situație similară se află și **argăsár**, din aceeași serie sinonimică, ilustrat în DA, singurul dicționar, dintre lucrările vechi, care l-a înregistrat, cu următoarele texte: *La noi se făcea mai demult negoț mare cu scumpie pentru argăsari* (Brașov). *Argăsar de piele de capre negre*: „chamoiseur” (Pontbriant) (v. DA s.v.). Ulterior, MDA a preluat informația din DA fără a aduce o contribuție nouă. Similitudinea cazurilor *tăbăcar*, *argăsar* constă în modul lor comun de creare, pentru ultimul termen, altul decât cel indicat în DA: „derivat din *argăsi*, prin suf. nom. agent *-ar*”, dacă recunoaștem specializarea formantului pentru derivate nominale. În acest sens, formațiile considerate deverbale de Pascu, *Sufixe*, 82 sunt toate discutabile sub aspectul bazei: *cordar* „morceau de bois qui sert à raidir la corde de la scie, garot” < *încordez*; *găurariu* „poinçon” < *găuresc*; *stăvilar* „instrument care stăvilește apa la moară” (DaméT, 147) < *stăvilesc*; *stropșeriu* „lemnul cu crengi în vârf cu care, la culesul viilor stropșesc sau strivesc strugurii în cadă” < *stropșesc*. În realitate, derivatele citate sunt analizabile prin numele respective: *coardă* „sfoara care se răsucește, apropiind brațele și întinzând pânza ferăstrăului”: *Ața ferăstrăului numită încă și coardă, șfară, funie, strună sau întinzător, slujește să țină astfel brațele întinse, ca să fie întinsă și pânza* (Pamfile, I.C., 121); *gaură* > *găurar* „instrument pentru făcut găuri”; *stropșer*, prin schimbare de sufix de la *stropșitor*, iar *stăvilar* de la *stavilă*, poate chiar din expr. *a pune ~*. Prin urmare, pentru *argăsar* propunem aceeași soluție, ca în cazul de mai sus: de la *argășitor*, prin substituția formantului *-itor* cu *-ar*. Fără să cunoască o largă răspândire, *argăsar* reflectă aceeași tendință semnalată *supra*, de uniformizare a terminologiei din punctul de vedere al formantului.

3. Cazurile de mai sus, selectate după problematica comună în privința semantismului și a etimonului, ilustrează creativitatea limbii române la nivel dialectal. Îmbogățirea termenilor moșteniți (*carne* > *cârnu* > ... *cârnoși*), împrumutați (*dubă* > *dubeală* > 1. *dubălărie*, 2. *dubăli*, 3. *dubeliște*; *dubă* > *dubar* > *duvar*; *argăsi* > *argășitor* > *argăsar*, atestă capacitatea acestora de a valorifica resursele proprii (din fondul latin sau dobândit ulterior) prin cele mai diverse procedee, de la derivare până la extensiune de sens (*cârnoși*, *dubeliște*). Dintre acești termeni, unii depășesc frontierele dialectale, trecând în palierul superior al limbii standard (*tăbăcar*), pentru care, sub aspect lexical, graiurile au constituit dintotdeauna un rezervor fundamental, nu numai în ceea ce privește îmbogățirea vocabularului, ci și ca documente „vii” pentru studierea acestuia (v. informațiile inedite recente din NALR – Olt. și ALRR – Munt. și Dobr.).

ABREVIERI

ALRR - Munt. și Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, I–II, 1996; III, 2001; de

- Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, 2007.
- CADE = I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească”, [1926–1931].
- CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, La Laguna 1958–1966.
- Conv. lit. = „Convorbiri literare”, Iași, București. Anul 1867–1868 ș.u.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DamÉT = Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București, 1908.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Editura Academiei, București, 1975.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965.
- Gl. reg. = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional* [București], Editura Academiei ..., [1961].
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”; *Micul Dicționar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, București, Univers Enciclopedic.
- Mușcel = C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Mușcel*, cu o introducere de dr. Gustav Weigand. Ediția I. Câmpulung, [1901].
- NALR – Olt. = *Noul Atlas Lingvistic pe Regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.
- Pamfile, I.C. = Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, Trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă tehnică și populară, București, 1920 (Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii, VIII).
- Pascu, *Suf.* = Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, Editura Academiei Române, București, 1916.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Șez. = *Șezătoarea*. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălticeni. Anul I, 1892 ș. u.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I–III, București, 1903, 1911, 1924.

CONSIDÉRATIONS SUR QUELQUES TERMES DU LEXIQUE DE LA TANNERIE

(Résumé)

L’article discute quelques termes du vocabulaire de la tannerie sous l’aspect de l’origine en base de DA (MDA), DLR, car la source citée offre des solutions étymologiques qui imposent la reconsidération.

Cuvinte-cheie: lexic profesional, derivat colectiv, derivat analogic, transparență lexicală

Mots-clés: lexic professionnel, dérivé collectif, dérivé analogique, transparence lexicale

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Cătălina Mărănduc

GRAMATICA ACADEMIEI, EDIȚIILE DIN 2005–2008,
MOMENTE DE REFERINȚĂ ÎN SINCRONIZAREA TERMINOLOGICĂ

Apariția, în 2005, a unei noi ediții a GALR a fost salutăată de mediile academice, deși privită cu reticență de unii cercetători din vechea școală. De atunci, am consultat lucrarea în repetate rânduri și îi putem asigura pe aceștia că informația privitoare la descrierea limbii din primele două ediții există integral în cea nouă, formează nucleul ei, nimic nu s-a pierdut, deși uneori ea este mai greu de reperat în mulțimea de elemente noi sau este tradusă în altă terminologie.

În ce ne privește, am primit cu entuziasm mult așteptata lucrare care reprezintă un pas important spre eliminarea decalajelor supărătoare între modul cum se studiază gramatica în învățământul preuniversitar și modul cum este tratată ea în mediul universitar.

Studiul gramaticii în învățământul preuniversitar își păstrează caracterul tradițional, cu toate că în curricula școlară s-au introdus cunoștințe de comunicare, de funcționalitate a actelor de limbaj, menite să sporească competențele comunicative ale elevilor. Aceste cunoștințe nu se integrează organic în sistemul tradițional al predării gramaticii, pare să fie vorba de obiecte diferite de studiu.

În același timp, studiul gramaticii în mediul universitar s-a sincronizat deja cu lingvistica modernă, ceea ce are ca efect dezorientarea unora dintre studenți și îndepărtarea lor de domeniul lingvistic, majoritatea specializându-se în domeniul literaturii.

Studiul nostru privește comparativ patru evenimente editoriale: primul, GALR¹, tratat apărut în 1954, sub coordonarea lui Dimitrie Macrea, al doilea, GALR², din 1963, coordonatori fiind Alexandru Graur, Mioara Avram și Laura Vasiliu, apoi GALR³, din 2005, sub coordonarea Valeriei Guțu-Romalo, și în sfârșit, ceea ce am numit aici GALR⁴, din 2008, pe a cărei foaie de titlu stă scris: „Tiraj nou, revizuit”, care are un număr mai mare de pagini (GALR³ II are 1036 p., GALR⁴ II are 1089 p.) și pe care am considerat-o echivalentă cu o nouă ediție.

Într-un articol publicat în perioada în care se pune problema elaborării unei noi ediții a GALR, Gabriela Pană Dindelegan arăta că se fac simțite două procese simultane și contradictorii care caracterizează terminologia lingvistică românească în ansamblu: de inovare și de blocare a mobilității prin forța tradiției (Pană Dindelegan 1997). Prin apariția GALR³, prima dintre aceste tendințe a reperat o victorie.

Intenția de a se înscrie în linia continuității ediției a doua și, în același timp, de a valorifica aportul tuturor noilor teorii se afirmă chiar în prefața ediției a treia. GALR³ își propune în mod explicit o descriere cât mai detaliată a structurii limbii române actuale, a schimbărilor ei la început de mileniu trei, chiar sacrificând concepțiile tradiționale de dragul descrierii cât mai coerente a sistemului:

Achizițiile științifice acumulate în acest interval au fost asimilate în măsura în care completează, precizează, rafinează sau corectează reprezentarea structurii gramaticale a limbii române. [...] Au fost asumate soluții divergente în raport cu cele propuse în 1963, în măsura în care contribuie la completarea descrierii sau sporesc coerența interpretării. GALR³ I, IX.

Elementul de continuitate ar fi deci acela că noua gramatică este descriptivă, ca și edițiile anterioare, surprinde cazurile generale și apoi încearcă să înregistreze un număr tot mai mare de situații care nu se încadrează în regula generală. Numărul acestora crește de la o ediție la alta. Începând cu ediția a treia, accentul este pus mai ales pe situațiile aflate la limita între categorii, care nu pot fi încadrate în niciuna, fiind doar descrise, enumerate, ori care dau ocazia unor noi construcții teoretice, privite comparativ cu structuri echivalente semantic din alte limbi.

Elementul de sincronizare ar fi reprezentat de folosirea mijloacelor explicative oferite de toate noile teorii lingvistice, structurale, generative, transformaționale, de gramatică a cazurilor, de pragmatică, de semantică, de logica limbajului. Toate acestea introduc noțiuni noi, pentru care este nevoie de o nouă terminologie.

Autoarele, în special în GALR³, au făcut un efort susținut de adaptare a termenilor, preluați în general din limba engleză, unde ei au un caracter analizabil, sugestiv, la specificul latin al limbii române. Observăm că cea mai mare parte a termenilor analizați în lucrarea de față sunt aparent de origine latină sau franceză, însă, așa cum se arată în DȘL, cu sensul unor termeni englezi. Pare să fie un tip de adaptare terminologică, asemănătoare ca mecanism cu calcul lingvistic, dar mai liberă.

Exemple: Așa cum precizează DȘL, în lingvistica românească *avansare* este utilizat cu sensul engl. *advancement*, *ascension*, *promotion*; *cadru* este utilizat cu sensul engl. *frame*; *clasificator* are sensul engl. *classifier*; *deplasare* este utilizat cu sensul engl. *move*; *ridicare* e folosit cu sensul engl. *raising* etc.

Pentru a clarifica unele sensuri, am utilizat *Dicționarul de științe ale limbii* (DȘL) deoarece este elaborat în cadrul Catedrei de limba română a Universității din București, iar Gabriela Pană-Dindelegan este printre autorii de referință ai ambelor lucrări. Vom mai utiliza în continuare și MDN, cel mai nou și mai cuprinzător dicționar de neologisme de care am dispus, pentru a avea o ipoteză privind etimologia termenilor lingvistici, pe care nu o găsim în DȘL.

Pentru a demonstra faptul că noua GALR include toate datele privind descrierea limbii prezente în edițiile vechi, dar și foarte numeroase date noi, am efectuat o comparație cu mijloace computerizate a textelor celor patru ediții ale GALR, axată pe termenii din Indicele de la sfârșitul volumului II al ultimei ediții.

Am utilizat programul Concordanțier LUCON, în varianta 5.0.¹. Din punctul de vedere al unei analize cantitative, am considerat preferabil să comparăm patru volume a două ediții clasice cu cele patru volume inovatoare, apărute în 2005 și 2008.

Indexul de cuvinte și forme obținut prin procesarea celor opt volume în format text, obținut prin scanare și ocerizare (recunoaștere optică a caracterelor), salvate cu Unicode UTF 8 pentru păstrarea literelor cu diacritice, conține atât cuvinte care se găsesc în toate volumele, cât și cuvinte care se găsesc doar în volumele din 2005 și 2008.

De exemplu:

Cuvântul *accent* se găsește bine repartizat în toate cele opt documente comparate, deci reprezintă un element de continuitate.

În schimb, termenul *asertiv* nu se găsește decât în volumele publicate în 2005 și 2008, unde are 298 atestări, dintre care în volumele GALR³ I și GALR⁴ I se găsesc doar 12 atestări, celelalte se găsesc în volumele GALR³ II și GALR⁴ II, dedicate Enunțului. Tot aici mai găsim și 10 atestări ale negativului *nonasertiv*.

Potrivit DȘL, cuvântul apare în sintagmele: *act asertiv* (tip de act ilocuționar, cu diverse accepțiuni la Austin 1962 și Searle 1969) și *propoziție asertivă*, propoziție care are valoare de adevăr, spre deosebire de exclamative și interogative.

În MDN termenul *asertiv* nu apare, în schimb găsim termenul *aserțiune*, pentru care etimologia indicată este fr. *assertion*, it. *asserzione*, lat. *assertio* < *asserere* „a afirma”.

Termenul aparține teoriei actelor de limbaj și filosofiei limbajului și marchează nu numai o sincronizare terminologică, dar și o schimbare de viziune, de la descrierea limbii spre uzajul ei și implicațiile lui logice, semantice și pragmatice.

Această nouă viziune explică și schimbarea de subtitlu care se produce între primele două ediții și cele mai noi. La prima ediție, volumul I, consacrat mai mult aspectelor paradigmaticale ale limbii, se intitulează *Vocabularul, fonetica și morfologia*, la a doua ediție, volumul I cuprinde doar *Morfologia*, iar volumul al doilea, care tratează aspectele sintagmatice, este intitulat la primele două ediții *Sintaxa*. Volumul I al noilor ediții se intitulează *Cuvântul*, în corelație cu volumul al doilea, care se intitulează *Enunțul*.

Un alt termen, *deictic*, are o singură atestare în GALR² I: „Observație: unele adverbe (de exemplu *aiurea*) au un element *deictic* -a.” p. 302, iar în GALR³ I–II și GALR⁴ I–II găsim 355 de atestări. În citatul de mai sus, termenul are o utilizare improprie. Sensul „referitor la deixis” nu rezultă din citat. Cuvântul *deixis* are 189 de atestări în volumele apărute în 2005 și 2008 și niciuna în GALR².

În DSL se arată că termenul desemnează unul dintre aspectele fundamentale ale organizării pragmatice a discursului, imposibilitatea decodării unor elemente fără referire la datele concrete ale situației de comunicare.

¹ Programul, al cărui autor este Cătălin Mititelu, poate fi accesat în varianta 6.0, de pe adresa de internet: <http://sourceforge.net/projects/lucon>.

MDN oferă definiția: „care arată, demonstrează, care întărește un sens”, probabil sensul din citatul de mai sus, precum și etimologia: fr. *déictique*, lat. *deicticus*, gr. *deiktikós* „demonstrativ”.

Cuvântul *actant* are și el 145 de atestări în ultimele două ediții ale GALR, toate în volumul al II-lea, dedicat enunțului. MDN oferă definiția: „autor al acțiunii verbului” și etimologia fr. *actant*, germ. *Aktant*. Este deci un derivat de la *act*, pe terenul altor limbi, analizabil ca atare și de către vorbitorii limbii române.

DȘL arată că sensul acestui cuvânt este introdus în Tesnière 1959. Termenul este definit în raport cu verbul, desemnând persoanele sau lucrurile care participă la proces, determinanți ceruți de verb și dependenți de acesta, al căror număr variază, verbele având o anumită valență, dată de numărul de actanți cu care se poate combina. Această definiție este mult mai largă decât cea din MDN, participanții la act fiind nu numai autorul acestuia, ci și cei ce îi suportă urmările.

Iată deci că din nou analiza terminologică ne conduce la schimbarea de viziune spre perspectiva funcțională, centrul grupului sintactic fiind acela care regizează funcțiile subordonate și forma lor.

Termenii pe care i-am avut în vedere în acest studiu sunt cei care apar doar în ultimele două ediții ale GALR sau cei a căror apariție în primele două ediții este sporadică, în celelalte frecvența lor este mare și se observă cu totul alte accepțiuni. Iată o enumerare doar a celor care nu sunt atestați în primele două ediții:

actant, actanță, adjectivizare, adjoncțiune, adjunct, adverbializare, agentivitate, alocutor, alomorf, amalgamare, anaforă, anaforic, antecedent, apozem, arhigen, asertiv, aserțiune, aspectual, avansare, beneficiar, categorizare, clasificator, clitic, cliticizare, coeziune, concatenare, conectiv, conector, contrafactiv, conversiune, cooperare, cotext, cuantificare, cuantificator, declarativ, deferență, deictic, deixis, deontic, dialogal, dialogism, dinamică, discursiv, dislocare, dimamică, emițător, epistemic, ergativ, evidențial, experimentator, expletiv, extensiune, factitiv, factiv, flectiv, focalizare, focus, grilă, ilocuționar, imbricare, impersonalitate, impersonalizare, implicatură, implicație, inacuzativ, incoativ, integrare, integrator, interacțiune, interjecțional, intonațional, intransitivizare, jonctiv, lexem, locutor, matrice, modalizare, modalizator, modificator, neutralizare, nod, nominalizare, nonalocutor, nonclitic, nonfactiv, nonfinit, nonlocutor, operator, pacient, parataxă, paraverbal, parcurs, pasivizare, performativ, presuposiție, proformă, profrază, pronominalizare, receptor, reciprocizare, recțiune, referent, referențial, referențialitate, referențializare, referință, reflexivitate, reflexivizare, relativizator, relator, rematizare, remă, scindare, segmental, semiadverb, semnificant, semnificat, sincretism, stimul, subjonctiv, substantivare, supletiv, supletivism, suprasedgmental, tematic, tematizare, temporalitate, topic, topicalizare, unicitate, valență, zeugma.

Am studiat ipotezele etimologice din MDN, cu care nu întotdeauna suntem de acord. La prima vedere par să fie termeni în majoritate proveniți din franceză și latină, deci de origine romanică, dar de fapt sunt termeni cu circulație internațională, de multe ori polisemantici, utilizați în mai multe domenii științifice, iar sensul din lingvistică, așa cum am arătat mai sus, poate proveni de la cuvinte englezești cu forme asemănătoare sau nu.

Dacă ne uităm doar la ultimul, *zeugma*, se indică o etimologie franceză, dar este vorba despre o figură descrisă de retoricile antice. Desigur, este vorba despre principiul general acceptat de a nu oferi etimologii indirecte, însă acesta nu este justificat în privința termenilor științifici de circulație internațională, al căror împrumut pe cale savantă din limbile antice este oricând posibil și ne poate oferi clarificări despre sens².

La cuvintele care apar atât în vechile ediții cât și în cele noi, observăm o evoluție spre schimbarea și mai ales precizarea, circumscrierea exactă a sensului terminologic, precum și inexistența în vechile ediții a derivatelor cu formă neologică de la acești termeni.

Cuvintele: *adjectivizare*, *adverbializare*, *conversiune* nu reprezintă noutăți teoretice, ci doar denumiri sintetice, neologice, pentru fenomene explicate și în celelalte ediții.

Cuvântul *aspect* apare în toate cele opt volume studiate, de două-trei ori în GALR¹ și GALR² vol. I și de 10–12 ori în vol. II al acestor ediții. Cel mai des apar sintagmele *aspect pozitiv* și *aspect negativ* dar și altele, cum ar fi *aspect fonetic* sau *aspect figurat*. Nu este însă vorba de aceeași accepție cu cea din volumele recente, ci de una apropiată de limbajul comun.

În edițiile noi, termenul apare în forma singulară nearticulată de 380 de ori și încă de aproximativ 500 de ori cu alte forme. De remarcat faptul că programul Concordanțier oferă numărul de atestări ale diverselor forme ale cuvintelor și pentru a obține numărul de atestări din tabel a fost necesar să efectuăm niște operații de adunare. O parte dintre atestări au sensul general din limbajul obișnuit. O altă categorie însă sunt în sensul specializat. DȘL precizează că *aspectul* este o categorie proprie verbului, care poate avea aspect perfectiv, imperfectiv, incoativ, rezultativ.

Derivatele neologice *aspectual* (*nonaspectual*) și *aspectualitate* nu se găsesc decât în noile ediții: „El a ajuns să vadă altfel lucrurile, (aspectual) vs El a ajuns la capătul drumului, (nonaspectual).” GALR³ I, 457.

Potrivit DȘL, *verbul aspectual* aparține unei categorii restrânse de verbe care stau în vecinătatea unui verb principal și îi conferă acestuia valori de aspect. Această nouă noțiune are o mare putere explicativă a numeroase fapte de limbă. De asemenea, descrierea limbii române este compatibilă cu descrierea altor limbi care au modalități de exprimare a categoriei aspectului.

Cuvântul *clitic* apare doar în edițiile noi ale GALR unde are peste 1000 de atestări în formă substantivală. E posibil ca formele nearticulate să apară și ca adjective, dar la o privire superficială peste contexte acest lucru pare să se întâmple rar. Potrivit DȘL, cliticele sunt o clasă de forme care are simultan trăsături de cuvânt autonom și de particulă lipsită de autonomie.

² DN⁴ oferă etimologia: fr., lat., gr. *zeugma*, iar cuvântul grecesc *zeugma*, *zeugmatos* are ca sens fundamental „ceea ce servește la legat, îmbinat”.

Insistența asupra acestui tip de fenomene ilustrează tendința noii gramatici de a descrie și explica formele de tranziție, care nu aparțin clar unei categorii a gramaticilor clasice. Aceste forme ilustrează specificul limbii prin raportare la alte limbi și sunt caracteristice limbilor naturale, în opoziție cu limbajele artificiale.

Un alt cuvânt prezent numai în edițiile noi este *amalgamare*. Este vorba despre o amalgamare a două grupuri sintactice sau a două propoziții. Sensul din lingvistică al termenului nu a fost găsit în dicționarele consultate, astfel încât vom încerca să-l deducem dintr-un citat:

„Dativul posesiv avansează din exteriorul grupului verbal (dintr-un grup nominal subordonat), fenomen ce are drept efect amalgamarea a două grupuri sintactice”. GALR³ I, 335.

Termenul este folosit în explicarea unor structuri complexe ale limbii prin metoda transformațională, ca structură sintactică având la origine o structură mai simplă, în care pronumele posesiv face parte în mod firesc dintr-un grup nominal, nu dintr-unul verbal.

Gabriela Pană Dindelegan estimează, într-un articol mai vechi, că evoluția terminologiei științifice în domeniul sintaxei se îndreaptă spre sporirea preciziei, în scopul facilitării comunicării științifice, prin evitarea falsei sinonimii și lărgirii sensului, interferenței semantice, folosirii termenilor în sens intuitiv (Pană Dindelegan 1978: 183).

Într-un articol dedicat terminologiei sintaxei moderne, Al. Nicolae încearcă să demonstreze că sintaxa generativ-transformațională tinde să devină o știință în sensul tare al cuvântului, tocmai datorită exactității, specificității și monosemantismului terminologiei (Nicolae 2010: 102).

Am continuat studiul, mai aprofundat, al cuvintelor cu inițiala A, realizat tot cu ajutorul Concordanțierului; am găsit în GALR⁴ un număr de termeni care nu sunt atestați în GLAR³. Dintre aceștia, doar trei aparțin terminologiei de specialitate, *raport aditiv* GALR⁴ II, 698; *trăsături ambiguizate* GALR⁴ II, 735, și *aspectualitate*, GALR⁴ II, 504, pe când ceilalți aparțin sferei exemplilor.

În afara calcului lingvistic semantic, un alt mijloc de îmbogățire a vocabularului utilizat pentru adaptarea terminologică în acest tratat este derivarea. Sufixe neologice folosite, deși nu aparțin, în general, limbajului colocvial, sunt ușor de analizat pentru vorbitorii de limba română, care pot sesiza filiația de formă și sens la termenii unei familii de cuvinte neologice.

Modul în care se face derivarea acestor noi termeni este specific cuvintelor neologice. De pildă, de la cuvântul *actant* se formează *actanță*, întâlnit în sintagma *mărci de actanță* (29 de atestări) și *actanțial* (183 atestări), întâlnit și în sintagma *rol actanțial*. De la acesta se mai formează termenii *nonactanțial* (8 atestări), *zero-actanțial* (o atestare), *monoactanțial* (7 atestări), *biactanțial* (40 atestări), *tri-actanțial* (8 atestări).

Pentru a studia familiile de cuvinte neologice, va trebui să ne reîntoarcem la Concordanțier, care reflectă atestările unor cuvinte derivate necuprinse în indicele de la finalul volumului II al ultimei ediții. Au fost omiși deoarece definițiile acestor temeni derivați nu necesită precizări suplimentare; se poate deduce cu ușurință sensul pornind de la explicațiile la cuvântul bază de derivare la care suntem trimiși de acel indice.

Iată câteva astfel de familii:

agent – agentiv, agentivitate, agentual, nonagent, nonagentiv, nonagentivitate, nonagentual, cuvântul bază fiind singurul atestat în cele două ediții mai vechi ale GALR, ceea ce demonstrează faptul că mecanismul derivării este specific noilor ediții.

aserta – asertare, asertat, -ă, asertiv, -ă, aserțiune, contraaserțiune, nonasertiv, nonaserțiune.

aspect – aspectual, aspectualitate, nonaspectual.

clitic – cliticiza, cliticizare, nonclitic, noncliticizare.

conecta – conectare, conectat, -ă, conect, -ă, conectiv, conector, interconecta.

discurs – discursiv, discursivitate, extradiscursiv, intradiscursiv, metadiscursiv, paradiscursiv.

factiv – contrafactiv, factitiv, nonfactiv, nonfactiv.

implica – implicare, implicativ, implicatură, implicație, neimplicare, nonimplicare.

locutor – alocutor, colocutor, interlocutor, nonalocutor, nonlocutor, locuție, locuțional, locuționar, cvasilocuțional, delocuțional, ilocuție, ilocuțional, interlocuție, nelocuțional, perlocuțional, semilocuțional (formate predominant pe baza prefixării neologice).

modal – amodal, modalitate, modaliza, modalizant, modalizare, modalizat, -ă, modalizator, nemodal (două atestări), nemodalizat (două atestări), nonmodal (13 atestări), pseudomodalitate. (Desigur, aceasta este o sub-familie derivată de la *mod*, însă acest termen nu intră în discuție, fiind utilizat de multă vreme în terminologia gramaticilor.)

personal – impersonal, impersonalitate, impersonalizabil, impersonalizare, nonpersonal, personalizare, personalizat. -ă, tripersonal, unipersonalitate.

referi – autoreferențial, autoreferință, coreferențial, coreferință, coreferențialitate, nereferențial, noncoreferențial, noncoreferențialitate, nonreferențial, nonreferință, referent, referențial, referențialitate, referențializa, referențializare, referențializat, -ă, referință, referire.

text – context, contextual, contextualizare, cotext, cotextual, intertextual, intertextualitate, macrotextual, microtextual, necontextual, necontextualizat, noncontextual, recontextualizare, textual, textualizare.

Remarcăm, mai întâi, o preferință pentru negarea obținută cu prefixul *non-*, care îl concurează pe *in-*, utilizat mai rar. Acest mod de obținere a negării este preluat din logică și din limbajele formalizate, având avantajul unei interpretări univoce.

În general, prefixarea este folosită mult mai frecvent decât se obișnuiește în limba română standard. Preferința pentru prefixare pare să fie de inspirație engleză. Unele prefixe sunt frecvente în limba română standard, cum ar fi: *in-*, *de-*, *re-*, *ne-*; altele sunt specifice limbajului științific: *a-*, *i-*, *co(n)-*, *inter-*, *intra-*, *extra-*, *meta-*, *para-*, *per-*, *semi-*. Uneori mai multe astfel de prefixe se adaugă la cuvântul de bază; *non-co-referențial*, *re-con-textualizare*.

În fine, unele cuvinte sunt obținute prin alipirea în poziție anterioară a unor elemente de compunere, care, spre deosebire de prefixe, au sens lexical: *zero-*, *uni-*, *mono-*, *bi-*, *tri-*, *macro-*, *micro-*, *pseudo-*, *cvasi-*. Toate elementele plasate la începutul cuvintelor de bază au avantajul de a focaliza atenția cititorului asupra schimbării semantice pe care o antrenează³.

Sufixele utilizate nu sunt noi, dar frecvența unora este mult mai mare prin raportare la limba română standard. Cel mai frecvent apare în exemplele de mai sus sufixul adjectival *-al*, cu varianta *-ual*, al cărui sens este, în linii mari, „referitor la + baza de derivare”. Aproape la fel de mult este folosit și sufixul verbal *-iza*, al cărui sens este „a transforma în, a face să devină + baza de derivare”.

Substantivele sunt formate foarte des cu sufixul *-itate*, iar frecvența frapantă a sufixului *-al* se manifestă și prin aceea că ultimele două i se adaugă cu ușurință, obținându-se complexul analizabil *-aliza*, respectiv *-alitate*. Sufixul *-itate* este frecvent în limbile franceză și engleză, *-ité*, *-ity*. Substantivele astfel formate denumesc însușirea exprimată de baza de derivare.

În schimb, în privința abstractelor verbale, (denumiri ale acțiunii de a + baza de derivare) noua terminologie se reîntoarce la sufixul fost infinitival *-re*, specific limbii române, gramatical cândva, lexical astăzi, cu care formează termeni cu sensul preluat de la neologisme terminate în *-ion*, pe când vechea terminologie prefera traducerea acestora prin sufixul *-ie*, redus din *-iune*. A se compara *concatenare* cu fr. *concaténation*, *cooperare* cu fr. *coopération*, *cuantificare* cu fr. *quantification* etc.

Faptul că aceste cuvinte neologice sunt analizabile pentru vorbitorul român ne dă posibilitatea de a nu le mai defini sau de a trimite la sensul cuvântului de bază, arătând că sensul noului termen se compune din sensul acestuia (care nu este reluat în definiție) și al sufixului sau prefixului, fără alte elemente care ar necesita precizări. Acest tip de definiție a fost numit de Laura Vasiliu definiție derivațională (Vasiliu 1981). Am propus în alt loc (Mărănduc 2007) termenul analog de definiție conversională, care s-ar putea aplica aici adjectivelor provenite din participii: *personalizat*, *referențializat* etc.

Desigur, sensul este doar în linii mari specificat sau dedus printr-o definiție derivațională. De exemplu, *pronominalizare*, *reciprocizare*, *reflexivizare*, *pasivizare*, ca termeni ai gramaticii transformaționale nu înseamnă transformare a ceva în pronume, în reflexiv, etc., ci aplicare a unei transformări astfel încât să se obțină

³ Prefixele și prefixoidele de mai sus sunt calificate astfel în conformitate cu listele din vol. I-II ale tratatului academic de formare a cuvintelor (FC I-II).

dintr-o structură de bază o structură transformată care să conțină un pronume, un reflexiv etc.

Indexul de la finalul volumului II al ultimelor două lucrări este restrâns (raportat la mulțimea termenilor nou-introduși) deoarece exclude termenii care se pot glosa prin definiții derivaționale și trimite printr-un singur termen la noțiunile noi.

Terminologia studiată aici reușește să fie în același timp adaptată spiritului limbii și suficient de diferită de limbajul obișnuit pentru a atrage atenția asupra faptului că este vorba de termeni științifici precis delimitați, monosemantici.

Într-o epocă în care asistăm la internaționalizarea comunicării, este nevoie ca limbile să fie studiate cu metode similare, să se evidențieze asemănările între structurile lor și nu mai puțin specificul fiecăreia, utilizând același aparat conceptual, cât mai riguros definit și monosemantic. Fără o descriere similară, echivalentă, a structurii limbilor, nu se pot concepe metode moderne de învățare a lor și nici programe de traducere automată. Este greu să se facă trecerea de la o limbă la alta atunci când structura uneia dintre ele este descrisă în termenii gramaticii generativ-transformaționale iar a celeilalte în termenii unei gramatici clasice. O astfel de limbă greu accesibilă ar fi condamnată la izolare, pe când noua orientare în gramatica academică românească poate fi ușor utilizată de cele mai înalte școli filologice pentru predarea limbii române vorbitorilor altor limbi.

Pentru facilitarea construirii unor programe de traducere automată este nevoie atât de gramatici formalizate, cât și de o prezentare modernă a lexicului limbilor. Putem remarca în încheiere faptul că lexicografia românească academică ar trebui să ajungă, cu noua serie a DLR, la același nivel de modernizare și sincronizare cu lexicografia limbilor europene de cultură pe care l-au atins tratatele de gramatică discutate față de gramaticile acestor limbi.

BIBLIOGRAFIE

- Austin 1962
FC = J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford.
= *Formarea cuvintelor în limba română*, București, Editura Academiei, vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, 1970, vol. II, *Prefixele*, coord. Mioara Avram, 1978.
- GALR¹ = *Gramatica limbii române*. Coordonator: Dimitrie Macrea. Vol. I: *Vocabularul, fonetica și morfologia*; vol. al II-lea: *Sintaxa*. [București], Editura Academiei, 1954.
- GALR² = *Gramatica limbii române*. I–II. Coordonare: acad. Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București, Editura Academiei, 1963.
- GALR³ = *Gramatica limbii române*. Coordonator: Valeria Guțu-Romalo, vol. I: *Cuvântul*, vol. II: *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005.
- GALR⁴ = *Gramatica limbii române. Tiraj nou revizuit*. Coordonator: Valeria Guțu-Romalo, vol. I: *Cuvântul*. vol. II: *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2008.
- Mărănduc 2007 = Cătălina Mărănduc, *Consemnarea în dicționare a adjectivelor românești provenite din participii verbale*, în LR, LVI, nr. 4, București.
- Nicolae 2010 = Al. Nicolae, „Dinamica terminologiei sintactice românești moderne” în Angela Bidu-Vrânceanu (ed.), *Terminologie și terminologii*, Editura Universității din București, p. 99–111.

- Pană Dindelegan 1978 = Gabriela Pană Dindelegan, „Aspecte ale raportului dintre terminologia sintactică modernă și cea tradițională”, în *Limbă și literatură*, vol. II, p. 181–186.
- Pană Dindelegan 1997 = Gabriela Pană Dindelegan, „Terminologia lingvistică actuală, între tradiție și inovație”, în *Limbă și literatură*, vol. II, p. 5–12.

DICȚIONARE:

- DN⁴ = Florin Marcu – Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Ediția a III-a. București, Editura Academiei, 1978.
- DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe ale limbii*. București, Editura Științifică, 1997.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*. Ediție revizuită, augmentată și actualizată. București, Editura Saeculum, 2002.
- Searle 1969 = J. R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge University Press.
- Tesnière 1959 = L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris.
- Vasiliu 1981 = Laura Vasiliu, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în limba română*, în *Semantică și semiotică*, ed. I. Coteanu și Lucia Vald, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 314–344.

*THE ROMANIAN ACADEMY GRAMMAR, THE 2005–2008 EDITIONS,
LANDMARK OF THE TERMINOLOGICAL SYNCRONISATION*

Abstract

In this study we have compared the four editorial presences of the Grammar of the Academy from the viewpoint of their terminology. We have achieved on the computer an index of the word forms appearing in the 8 studied volumes, as well as their number of attestations. We have started from the words comprised in the index at the end of last edition's second volume. Among these, some are attested in all the eight volumes, although they may have been subjected to changes of meaning. These words represent elements of continuity, illustrating the descriptive character of the Grammar written under the auspices of the Academy. The number of aspects that are specific to the language, together with the number of exceptions to the rule, of elements situated at the borderline between different categories increased from one edition to another only to reach a point where they became the focus of much attention. We have restricted the study to those words that do not appear in the initial two volumes, likewise to the words belonging to the same families that do were not included in the index. The terms belong to certain modern theories of contemporary linguistics, language philosophy, semantics, pragmatics, structural grammar, generative-transformational grammar, text theory, communication theory. In a context where communication has become global, access from one language to another would be very difficult if we were to compare a language whose structure is described in the terms of a generative grammar to another language whose structure is described in the terms of a classical grammar. The automatic translation is not possible either, if there is no rigorous description of languages, one which uses an equivalent, rigorous, and mono-semantic terminology. We hereby greet the theoretical and terminological synchronization of the treaty of Romanian grammar published by the Academy with the most advanced contemporary linguistic theories.

Cuvinte-cheie: terminologie, sincronizare, teorii despre lingvistica contemporană, teoriile comunicării.

Keywords: terminology, synchronization, theories of contemporary linguistic, communication theory.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Victor Celac

DIN „PROCESELE-VERBALE”
ALE ȘEDINȚELOR DE LUCRU LA DELR¹
(CĂȚĂRA, CATAPULTĂ, CAȚAR)

Întrucât normele de redactare DELR nu permit detalierea, în forma finală a articolelor de dicționar, a întregii reflecții efectuate și a diverselor aspecte evaluate în cursul acestei reflecții, aspecte care pot fi decisive pentru stabilirea și pentru argumentarea etimologiilor respective, dorim să inițiem publicarea unei serii de materiale prin care să prezentăm detaliat astfel de cazuri. Aceste materiale vor reprezenta rezultatul colectiv, al muncii efectuate în cadrul discuțiilor din echipa DELR. De la caz la caz, paternitatea unor ipoteze etimologice noi, elaborate cu această ocazie, va fi semnalată, prin indicarea expresă a numelui autorului. Siglele utilizate sunt cele din Bibliografia DELR. Menționăm că, în mod sistematic, am utilizat corpusul electronic de texte românești din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, încercând să reperăm atestări cât mai vechi și cât mai variate din punctul de vedere al răspândirii geografice, stilistice etc.

CĂȚĂRA. Verbul, cu această formă, apare pentru prima dată în *Istoria Ieroglifică* a lui D. Cantemir (1703–1705: *Pre leul mort și șoarecii să cațără*); forma *acățăra* (cu prefix? proteză? *a-* originar?²) este atestată mai înainte: în *Răspunsul...* lui Varlaam (1645: *Îndată fuge și să acățără de altul*). Conform ipotezei etimologice majoritare – CDED II 475, CDDE 6, TDRG, CADE, DEX –, acest verb ar fi o formație de la *acățta* (= *agățta*), lucrările citate lăsând fără explicație procedeul de derivare; mai detaliat, DA, urmându-l pe Schuchardt,

¹ Până în prezent a apărut un volum: *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR). Volumul I. A–B. Marius Sala, Andrei Avram (redactori responsabili), Doru Mihăescu (responsabil de volum) *et. al.*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Academiei Române, București, 2011, XLIV + 474 p. În prezent se lucrează la următorul volum care va conține o parte din litera C. Înainte de implicarea noastră în munca la DELR, am publicat un articol în legătură cu acest volum al dicționarului etimologic: *Observații privind tratarea dialectelor limbii române, problema datării lexemelor și valorificarea surselor în noul „Dicționar etimologic al limbii române”*, în revista *Fonetica și dialectologie*, vol. XXXI, 2012, p. 205–226. – Adresăm sincere mulțumiri colegilor Iulia Mărgărit și Cristian Moroianu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București) pentru observațiile competente pe marginea unor versiuni în pregătire ale acestui articol.

² Chestiunea nu poate fi tranșată atâta timp cât nu dispunem de o etimologie certă. În ipoteza provenienței din substrat, forma cu *a-* (*acățăra*) este secundară, cu *a-* protetic; în ipoteza provenienței din *agățta* prin veriga intermediară *acățăra*, forma cu *a-* este forma originară; v. toate detaliile mai jos.

ZRPh, XXVIII, 41, vorbește de o contaminare dintre *acăța* și bg. *katerja se* „mă cațăr”. Ipoteza a fost propusă pentru a explica partea finală (-*ăra*), dar ea ridică următoarea problemă de principiu: un element al unei limbi nu se poate contamina cu un element al altei limbi, pătrunderea lexemului bulgar în română nefiind probată. LM I, 539 și SDLR raportează verbul *cățăra* la *cață* s.f. Capidan, DR VII, 129 propune ipoteza împrumutului din alb. *kacarroj* „a se cățara”.

Pe de o parte, în sprijinul presupusei legături genetice dintre *acăța* și *cățăra* se poate invoca faptul că forma *acățăra* este atestată cu circa 60 de ani înainte de forma *cățăra*, precum și particularitățile semantice și contextuale ale acestei prime atestări: regimul sintactic al verbului este cu prepoziția *de* (v. mai sus, citatul din Varlaam), specifică verbului *agăța* (*se agață de ceva*), nu cu prepoziția *pe*, specifică verbului *cățăra* (*se cațără pe ceva*). În spiritul acestei ipoteze (facem abstracție de dificultățile de a explica partea finală -*ăra*, pentru care v. mai jos), din tipul original *acăța* ar fi provenit *acățăra*, din care, apoi, prin afereză, *cățăra*. Cu alte cuvinte, *acățăra* ar reprezenta veriga intermediară, ar asigura continuitatea dintre *acăța* (cu care are în comun *a-* inițial și regimul sintactic cu prep. *de*) și *cățăra* (cu care are în comun partea finală -*ăra*).

Pe de altă parte, această ipoteză întâmpină o dificultate: existența formantului necesar pentru a susține derivarea lui *acățăra/cățăra* din *acăța* (suf. -*ăra*) nu este confirmată categoric. Pascu, *Sufixe*, 178, discută suf. verbal -*ura* (cu exemple ca: *desfășura* < *fașă* [dar acesta poate fi format prin schimbare de prefix de la verbul următor], *înfășura* < *fașă* [mai probabil moștenit din **infasciolare*], *picura* < *pic* [poate fi din *picur*]; după părerea lui G. Pascu, sufixul -*ura* a putut fi extras din cuvinte moștenite ca *scutura*, *spânzura*, *tremura*, *vântura*) cu var. -*ăra*, pentru care are un singur exemplu: *acățăra* despre care lasă să se înțeleagă că ar proveni din *acăța*. Laura Vasiliu în FC vol. III (*Sufixe*) p. 38, menționează doar patru verbe în care este posibil să avem a face cu sufixul -*ăra*, dar tot ea afirmă că primele trei prezintă dublă analiză: *acățăra* (poate fi pus în legătură cu *acăța* sau cu *acățare*), *ciungăra* (poate fi pus în legătură cu *ciung* sau cu *ciungar*), *găibăra* (poate fi pus în legătură cu *gaibe* sau cu *gaibarace* „picioare”), *ciupăra*.

În această situație, la propunerea lui Ion Giurgea, am apelat la ipoteza din BER II, 272 s.v. *katerja se*, unde verbul bulgar (care uneori a fost privit ca element contaminator cu *agăța*, v. mai sus) este considerat element de substrat trac, cu etimonul **kater-*, reconstruit pe baza unor argumente provenite de pe terenul reconstrucției în perspectivă indo-europeană, rom. *cățăra* fiind prezentat ca un lexem avându-și originea în același etimon reconstruit (v. toate detaliile în BER II, 272 s.v. *katerja se*).

Verbul românesc a cărui origine ne interesează are aspectul unui verb vechi (nu este un derivat clar pe terenul limbii române și are conjugare tare); în schimb, particularitățile fonetice ale elementului albanez considerat de Th. Capidan la originea verbului românesc îl recomandă ca un termen relativ recent, etimologia lui nefiind complet elucidată în lucrările de referință pentru albaneză. Am considerat că filiația poate fi în sens invers celui propus de Th. Capidan: mai degrabă alb.

kacarroj poate proveni din rom. *cățara* (deși circumstanțele efectuării împrumutului rămân neclare). În măsura în care se confirmă această ipoteză, ea ar putea servi ca o dovadă indirectă a vechimii verbului românesc.

Coroborând toate aceste date, s-a decis să se dea pe primul loc în DELR, ca etimologie posibilă, proveniența lui *cățara* din substrat.

CATAPULTĂ s.f. DELR a reținut datarea „1868”, din sursele BARCIANU și din poezia *Danubul în mânie*, trad. din V. Hugo de I. Heliade-Rădulescu, publicată, întâmplător, tot în 1868 (*Și dacă piatra din catapulte Bătea cetățile neîncetat*). Observăm că atestarea din textul tradus de I. Heliade-Rădulescu recomandă fără niciun dubiu franceza ca limbă-sursă, pe lângă care DELR menționează și lat. neol. *catapultula* (etimologie multiplă). Justificarea pentru indicarea latinei ca limbă-sursă vine din faptul că realitatea respectivă era specifică Antichității. Altfel spus, termenul respectiv a fost, cu siguranță, cunoscut și la noi, începând cu cel puțin prima jumătate a secolului al 19-lea, mai ales prin intermediul unor lucrări consacrate istoriei antice, putând fi vorba nu doar de lucrările unor istorici moderni care au scris despre Antichitate, ci și de lucrări în latină, ale unor istorici din Antichitate (acestea recomandă limba latină ca limbă-sursă).

În cursul documentării, am notat din TDRG₃ o atestare din 1833, pentru care se trimite la o lucrare a lui N.A. Ursu în manuscris. Am încercat să profităm de faptul că, de la data publicării TDRG₃, profesorul de la Iași a publicat 3 volume consistente cu atestări din perioada modernizării limbii române (*Împrumutul lexical*, 2004–2011, Editura Cronica), dar am constatat că aici nu apare termenul *catapultă*. În această situație, nereușind să identificăm sursa la care se referă datarea „1833” din TDRG₃ și deci să verificăm atestarea corespunzătoare, am decis să lăsăm deoparte această atestare.

O altă informație, privind o posibilă atestare încă și mai veche, pe care de asemenea nu o putem verifica, provine din Galdi p. 41, unde se menționează, într-o serie de termeni din domeniul militar atestați în secolul al 18-lea, și *catapulte* (< ngr. κατάπουλτα). Datarea indicată (secolul al 18-lea) este extrem de imprecisă, nefiind însoțită de nicio trimitere la vreo sursă, ceea ce ne-a determinat să nu preluăm informația, deși, dacă s-ar putea confirma, atestarea ar fi importantă, implicând neogreaca drept a treia limbă-sursă în cadrul etimologiei multiple. Menționăm că Rosetti/Cazacu/Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ed. 1971, p. 430, prezintă exact aceeași informație ca și Galdi – termen militar, împrumutat din neogreacă, în secolul al 18-lea – fără a aduce vreun detaliu în plus.

CAȚAR s.m. „insectă dăunătoare care atacă lăstarii viței de vie”. Termenul apare în DA, care valorifică datele Anchetelor lui Hasdeu, în cadrul cărora *cațar* a fost comunicat, în 1885, din jud. Ialomița, plasa Borcea (recent, MDA înregistrează și el termenul, sintetizând datele din DA). Până la proba contrarie, este vorba de un hapax, fapt care sporește riscul de a avea a face cu o formă coruptă, deci fantomatică (coruperea putând avea loc, de pildă, în cadrul etapelor succesive de

transcriere etc.; cf. Avram, CE, p. 20–22 și Sala, IELR p. 84 pentru considerații generale privind acest fenomen care „bruiază” uneori cercetarea etimologică), știut fiind faptul că certitudinea privind existența unui fapt lingvistic oarecare este direct proporțională cu numărul atestărilor lui. În loc de etimologie, DA (și MDA) trimit cu „cf.” la *acățăra*.

O nouă ipoteză în cadrul discuțiilor din sânul echipei DELR, avansată de Iulia Mărgărit, are în vedere o apropiere de *gănțar* „bondar”, atestat în Oltenia (DGS), care, la rândul lui, trebuie pus în legătură cu *ganță* „goangă, insectă, gânkanie”, atestat sporadic în graiurile dacoromâne sudice (DGS; *ganță* apare și în DA, după Anchetele lui Hasdeu). Desonorizarea [g] > [k] și dispariția nazalizării sunt fenomene într-un tot posibil la nivelul dialectal muntenesc. Ipoteza legăturii dintre hapaxul *cațar* și ceilalți termeni aduși în discuție (*gănțar*, *ganță*) poate conta și ca o confirmare indirectă a elementului respectiv – în măsura în care se acceptă ipoteza –, în sensul că el nu mai este „singur în univers”, ci își regăsește familia de cuvinte.

À PARTIR DES « PROCÈS-VERBAUX » DES RÉUNIONS DE TRAVAIL AU DELR

(Résumé)

Étant donné que les normes rédactionnelles du DELR ne permettent pas de détailler toute la réflexion menée en cours du travail au sein de l'équipe DELR et que ces aspects peuvent être décisifs pour trouver des solutions étymologiques et les défendre avec des arguments, nous souhaitons commencer la publication d'une série des matériaux pour illustrer des cas pareils. Ces matériaux sont le résultat collectif du travail mené dans le cadre des réunions DELR.

Cuvinte-cheie: etimologie, lexicografie.

Mots-clé: étymologie, lexicographie.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Liviu Groza*

OBSERVAȚII REFERITOARE LA FOLOSIREA CUVINTELOR COREENE ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

Ceea ce atrage atenția asupra cuvintelor coreene folosite în limba română nu este numărul mare al acestora, cât mai ales felul diferit în care sunt scrise. Principala explicație constă în faptul că transcrierea cu litere latine a cuvintelor din

* Visiting professor at Hankuk University of Foreign Studies, Department of Romanian, South Korea.

** This work was supported by Hankuk University of Foreign Studies Research Fund of 2013.

coreeană, limbă care folosește un alfabet specific, se poate face cu ajutorul metodei sau sistemului de romanizare McCune-Reischauer, utilizat încă din 1937, dar care, după separarea celor două țări din peninsula, are astăzi o variantă utilizată în Coreea de Nord și o variantă revizuită folosită în Coreea de Sud¹. Pe lângă metoda amintită, se mai folosesc sistemul Yale, o tehnică de transliterare a limbilor orientale, printre care și coreeana, întrebuințată cu precădere de lingviști, și sistemul Lev Konțevici, pentru transcrierea cuvintelor coreene în limbile slave care utilizează alfabetul chirilic. De exemplu, cuvântul coreean care a fost folosit încă de la începutul secolului al XX-lea pentru a denumi alfabetul limbii coreene, a cărui inventare în 1443 și publicare în 1446 sunt atribuite regelui Sejong, cunoaște următoarele forme romanizate: *han'gŭl*, după sistemul McCune-Reischauer, *hangeul* sau *han-geul*, după sistemul McCune-Reischauer revizuit, *hankul* după sistemul Yale, dar și *hangyl'* sau *hangyl*, o transliterare în limba poloneză a transcrierii cu litere chirilice a acestui cuvânt în limba rusă, *хангыль*. Mai intervine și o anumită tradiție sau obișnuință a diferitelor țări sau zone politico-geografice de a folosi în scris o formă sau alta a unor cuvinte coreene. În numeroase dicționare englezești, cuvântul dat ca exemplu este scris *hangul*, formă care nu ține seama de semnele diacritice utilizate de sistemul McCune-Reischauer, practică relativ curentă odată cu răspândirea utilizării acestui sistem, dar nu se conformează nici recomandărilor variantei revizuite a acestuia (cf. *hangeul*).

De-a lungul timpului, limba română s-a raportat succesiv la această diversitate de sisteme și de tradiții de scriere a cuvintelor coreene. Cele mai cunoscute cuvinte coreene în română sunt câteva toponime și antroponime, la care se adaugă în ultima vreme unele denumiri comerciale, precum și unii termeni din gastronomie sau sport.

Încă din secolul al XIX-lea pe timbrele poștale emise în Coreea, numele țării era scris fie *Corea*, fie *Korea*, ambele forme fiind folosite și astăzi în variație liberă de coreeni când utilizează scrierea cu litere latine. Prima variantă, *Corea*, a fost adoptată de unele limbi romanice, italiana, spaniola, în timp ce engleza, după o perioadă scurtă de utilizarea a ambelor variante, s-a oprit la a doua, *Korea*. În română, varianta *Corea*, pronunțată [è-a], apare în perioada interbelică în *Dicționarul universal al limbii române* al lui Lazăr Șăineanu, ediția a VIII-a, p. 756: „**Corèa** f. vastă peninsula pe coasta orientală a Asiei: 17.700 000 loc., regat sub protectoratul Japoniei cu cap. *Seul*. Strâmtoare între Corèa și Japonia.” După 1950 se răspândește și se generalizează însă în română varianta *Coreea*, refăcută sub influența fr. *Corée* și a derivatului *coreean*, *coreeană* (cf. fr. *coréean*, *coréene*). Cu toate acestea, genitiv-dativul acestui toponim cunoaște în continuare forme variabile: *Coreii* („Iranul intenționează să furnizeze petrol Coreii de Nord.” <http://www.agerpres.ro>. 30.04.2013), care ține la varianta *Corea*, dar și *Coreei*, mult mai răspândită („Voiaj în Coreea de Sud și intrare în Japonia cu ferry-ul traversând Strâmtoarea

¹ Aceste reguli („Romanisation of Korean”) au fost elaborate de The National Institute of The Korean Language (<http://www.korean.go.kr/eng/roman/roman.jsp>) și sunt recomandate pentru a fi folosite de publicațiile străine care folosesc alfabetul latin („Rules of Romanisation.” Notification by the Ministry of Culture and Tourism No. 2000-8.).

Coreei.” <http://arte.gm.ro/coreea-de-sud-japonia>. 30.04.2013), care timite la varianta *Coreea*. Recent, după 1990, când sursele de informare jurnalistică au devenit cu precădere agențiile de presă care folosesc limba engleză, varianta *Korea* a început să fie utilizată și în română: „Rețete culinare din Korea” (<http://www.bucataras.ro/retete-traditionale/korea>. 26.04. 2013). „Bărbații din Korea poartă poșete” (<http://www.220.ro/filme-koreea>.15.04.2013).

Formele *Koreea*, *korean*, *koreeni*, *koreene*, se pare destul de frecvent folosite cel puțin pe internet, sunt grafii hibride rezultate din încrucișarea celor două modalități de scriere amintite: „polițistă în Coreea”; „paradă militară în Coreea de Nord”; „vremea în Republica Coreea”; „videoclip în stil korean” (<http://www.220.ro/filme-koreea>. 15.04.2013); „rețete koreene”, „tăiții koreeni”; „clătite koreene” (<http://www.bucataras.ro>. 26.03.2013). Pe site-urile de știri din Republica Moldova sunt folosite și variantele *Coreia* sau *Koreia*: „Coreia de Nord este produsul rușilor”; „Koreia de Nord gata de război” (<http://chisinaupost.com>. 8.03.2013). Aceste forme reflectă o pronunțare locală și se explică prin transliterarea din rusă a toponimului în discuție, *Корея*.

Un alt toponim foarte cunoscut în România, încă din perioada războiului rece, este numele capitalei Coreei de Nord. Grafia *Phenian*, frecvent folosită și astăzi, este transliterarea în română a numelui acestui oraș scris cu litere chirilice, rus. *Пхеньян*, bulg. *Пхенян*. Alături de această formă se mai folosește încă, probabil sporadic, și varianta *Fenian* care se explică prin pătrunderea în română pe cale orală a acestui toponim: „Fenianul critică aspru zborul bombardierelor americane deasupra Coreei de Sud” (<http://www.europalibera.org>. 28.03.2013); „SUA, în stare de alertă după DECLARAȚIA DE RĂZBOI de la Phenian” (<http://ro.stiri.yahoo.com>. 30.03.2013). Ambele variante grafice, care trebuie rostite în două silabe [n – ia], sunt mai apropiate de pronunțarea coreeană decât varianta *Pyongyang*, întrebuițată în engleză sau în franceză, forma romanizată după sitemul McCune-Reischauer, *P’yŏngyang*, care ignoră semnele diacritice, [p’], respectiv [ŏ]. Sistemul McCune-Reischauer revizuit recomandă scrierea *Pyeongyang*.

Și numele capitalei Coreei de Sud are variante grafice. În ultima vreme alături de grafia *Seul*, atestată în dicționarul lui Șăineanu, formă pătrunsă pe cale orală din fr. *Séoul*, dar probabil întărită apoi de transliterarea rus. *Сейл*, se folosește și varianta *Seoul*, pronunțată însă tot bisilabic [e-u] după modelul franțuzesc sau rusesc și nu monosilabic ca în engleză [sə.ul] de unde provine forma grafică.

Numeroase toponime coreene, atunci când sunt folosite în română, pot da naștere la pleonasm involuntare, destul de greu de evitat. Este vorba de cuvinte care conțin anumite silabe *do*, *dong*, *gang*, *gu*, *sa*, *san* a căror semnificație este obscură pentru români, dar care au în coreeană un anumit sens, în funcție de combinațiile în care apar: *do* „provincie”, dar și „insulă”, *dong* „cartier”, *gang* „râu”, *gu* „district”, *sa* „templu”, *san* „munte”. Astfel, în descrieri geografice se suprapun frecvent denumirile din română cu cele din coreeană: „Provincia Gyeonggi-do este localizată în regiunea central – vestică a peninsulei Coreea, râul Hangang trecând chiar prin mijlocul provinciei.” [...] „Provinciile Chungcheongbuk-do și Chungcheongnam-do

sunt situate în centrul – vestic al peninsulei. Chungcheongbuk-do este singura provincie care nu are ieșire la mare.” [...] „Munții Seoraksan, parte din lanțul muntos Geumgangsán, își hipnotizează vizitatorii cu splendoare lor.” [...] „Râul Geumgang curge agale de a lungul munților Gyeryongsán, unii dintre cei mai cunoscuți munți ai regiunii.” [...] „insulele Ganghwado și Yeongjongdo sunt atracții menite să te scoată din Seul.” [...] „Așezământul cel mai arhitectural al orașului Gyeongju este templul Bulguksa [...]” (<http://www.ilovekorea.ro>. 26.02. 2013).

Descrierile geografice în limba engleză utilizează formulări de felul: *Dok Island* („Legal Status of Dok Island in International Law”, <http://heinonline.org>. 22.04.2013), *Seorak Mountain* („Hiking On The Trails at Sorak Mountain”, <http://rokdrops.com>. 2005/05/16), *Han River* („The Han River is a major river in South Korea”, <http://www.princeton.edu>. 04.22.2013), deși în sitemul McCune-Reischauer revizuit se specifică faptul că în cazul denumirilor geografice care nu presupun intervenția conștientă și convențională a omului, ape, insule, munți etc., nu se folosește în transcriere cratima, cuvântul constituind o singură unitate. Potrivit acestei precizări, ar trebui utilizate doar formulări de felul *Gyeonggi province*, nu însă și *Seorak Mountain*, deoarece în primul caz este vorba de o unitate administrativă, iar în al doilea, de o formă de relief.

Și scrierea cu litere latine a antroponimelor coreene cunoaște variații care au, în general, aceleași cauze: modalitatea de transcriere folosită și tradiția sau tradițiile care au contribuit la răspândirea unei forme sau alta. Sistemul antroponimic coreean este diferit de cel european. Deși există anumite diferențe între Coreea de Nord și Coreea de Sud, de regulă numele de persoană coreene sunt formate din trei silabe, mai rar din două. Prima silabă este numele tradițional al clanului din care face parte familia respectivă și este purtat de tată și de copii, nu însă și de soție care după căsătorie își păstrează numele, a doua silabă este numele generației, purtat de cei născuți în societate într-un anumit an sau de cei care aparțin aceleiași generații într-o anumită familie, de exemplu verii, iar a treia silabă este numele personal care, de regulă, vine în completarea numelui generației cu care formează de altfel o unitate. Astfel, se poate vorbi de un cognomen, un nume de familie, și de un prenume, alcătuit în cele mai multe cazuri din două silabe. În Coreea de Sud, în mod oficial, antroponimele coreene sunt scrise în *hangeul*, dar și cu ideograme chinezești, *hanja*, care indică semnificația acestora.

Deoarece în coreeană se utilizează doar scrierea cu majuscule, în sitemul de romanizare McCune-Reischauer, pentru a evidenția prenumele, cele două silabe care îl alcătuiesc sunt unite prin cratimă, prima fiind scrisă cu majusculă și a doua cu minusculă. În sistemul McCune-Reischauer revizuit, folosirea cratimei este facultativă. Astfel, potrivit acestor sisteme, există mai multe posibilități de transcriere cu litere latine a aceluiași antroponim coreean: *Kim So-jung*, *Kim So jung*, *Kim So Jung*, *Kim SoJung*, *Kim Sojung*. Numărul posibilităților de transcriere este sporit și de faptul că unei singure litere din alfabetul coreean îi pot corespunde două sunete distincte, între care nu există însă opoziție fonologică. Astfel, apar alografe de felul

Ghim / Kim (Ghim Young Sung; Kim Sungbok), *Lee / Rhee / Yee* (Lee Jae Hyeok; Rhee Yun Seok; Yee Soung Ryong), iar fiecare persoană poate opta pentru o anumită modalitate de transcriere a numelui său.

După 1950, puținele nume de persoană coreene la care se făcea referire în presa românească erau transliterate din rusă, fiind scrise în mod consecvent în trei silabe, cu inițiale majuscule, în ordinea nume, prenume. Cel mai cunoscut nume coreean din această perioadă a fost cel al conducătorului și fondatorului Republicii Populare Democratice Coreea, *Kim Ir Sen*, transliterare din limbile slave care folosesc alfabetul chirilic: bg. *Ким Ир Сен*, rus. *Ким Ир Сена*, ucr. *КІМ Ір Сена*. Recent, odată cu diversificarea surselor de informații din mass-media, se răspândește și variantele *Kim Il-sung*, *Kim Il-Sung* sau *Kim Il Sung*, romanizări realizate după sistemul McCune-Reischauer și McCune-Reischauer revizuit, dar și variantele *Kim Ir-sen*, *Kim Ir-Sen*, transliterări din rusă care imită însă variantele romanizate: „După o absență de două săptămâni, președintele Kim Jong-Un a apărut luni în public, efectuând o vizită la Palatul Memorial Kumsusan, unde sunt înmormântați tatăl său, Kim Jong-Il și bunicul său, Kim Ir Sen” (<http://ro.stiri.yahoo.com>. 20 aprilie, 2013). „La statuia lui Kim Il-Sung i-au cerut să nu-l fotografieze pe părintele patriei pe bucăți: doar încadrat frumos, cu tot corpul în poză” (<http://ro.stiri.yahoo.com>. 19 aprilie, 2013). „Bărbații cei mai importanți din viața ei: Kim Ir-sen, Kim Jong-il și Kim Jong-un” (<http://www.evz.ro>. 23.04.2013). „Coreea de Nord marchează astăzi 101 de ani de la nașterea președintelui etern, Kim Ir-Sen” (<http://www.publika.md>. 23.04.2013).

În mod oficial coreenii folosesc întregul nume în ordinea nume, prenume. După modelul european, mulți coreeni, mai ales în relațiile cu străinii, adoptă ordinea prenume, nume. Acest aspect, ca și multiplele posibilități de transcriere pot fi sesizate cu ușurință în mass-media românească de azi, atunci când se fac referiri la nume de persoană coreene: „președintele organizației, Ju-Tae Lee”; „directorul Kyoung-Han Ko”; „președintele companiei Jain, Min-Cheol Shin”; „Joong Sun Lee Director KOTRA București” (<http://www.focus-energetic.ro>. 25 martie, 2013). „Ministrul sud-coreean pentru Afaceri Externe și Comerț, Kim Sung-Hwan” (<http://www.economica.net>, 25 martie, 2013); „liderul nord-coreean Kim Jong-un”; „omologul său sud-coreean Lee Myung-bak”; „Park Geun-hye, lidera partidului Saenuri”; „Park Geun-Hye, în vârstă de 60 de ani, este fiica lui Park Chung-Hee” (<http://www.b1.ro/stiri/externe>. 25 martie, 2013).

Pe lângă denumirile coreene comerciale internaționale *Daewoo*, *Samsung*, *Hyundai*, *Kia* (*Hyöndae*, *Hyeondae*, *Gia* sunt romanizări recomandate de sistemul McCune-Reischauer inițial și revizuit, fără a fi folosite însă), în ultima vreme în română au pătruns unii termeni culinari coreeni care de obicei sunt glosați pentru a fi înțeleși de cititori: „Cei mici sunt răsfățați de către părinți, și nu numai, cu bunătați culinare tradiționale precum: mandoo (găluște coreene făcute din carne tocată și legume), songpyeon (prăjitură de orez în formă de semilună), sollongtang (noodles cu orez și vită), gujulpan (fâșii de carne și legume)” (<http://leehawon>.

blogspot.kr. 26.02.2013); „Cum se pronunță și ce înseamnă Delimanjoo. Răspunsul este unul simplu, în ambele cazuri. DeliManjoo este un cuvânt compus – pronunțat legat – Deli și Mangeo sau Mangiu. Deli vine de la Delicios iar Manjoo se referă la unanimitatea gustărilor din mici prăjiturele denumite Dim Sum” (<http://delimanjoo.ro>. 25.02.2013).

Și în cazul denumirilor culinare există variante grafice determinate de modul în care cuvintele coreene sunt transcrise cu litere latine. În scrierea coreeană silabele unui cuvânt nu sunt unite între ele și alcătuiesc grupuri grafice distincte formate, de regulă, din consoană+vocală+consoană. Astfel un cuvânt coreean polisilabic poate fi redat printr-o succesiune de silabe scrise separat sau împreună: *Bi Bim Bap* / *bibimbap* „orez amestecat cu legume, carne de vită și pastă de ardei iute”; *Bul Go Gi* / *bulgogi* „carne de vită la grătar”; *Jap Chae* / *japchae* „carne, legume și sos de soia, cu paste din cartofi dulci”; *Pa Jeon* / *pajeon* „clătite” (<http://www.bucataras.ro/retete-traditionale/korea>. 26.04. 2013). Din același motiv și numele sportului național din Coreea este scris *taekwondo*, *taekwon-do* sau *Tae Kwon Do*, deși sunt recomandate oficial formele romanizate *Taegwondo* sau *T'aegwōndo*: „Taekwondo este un sport din categoria generic numită Arte Marțiale” (<http://www.csdinamo.eu>. 30.04.2013); „În urma pregătirii lotului național lărgit de taekwondo ITF, au fost selecționați 3 sportivi” (<http://www.taekondo-vs.ro>. 30.04.2013); „În urma acestei întâmplări, clasa lui Young Soo devine campioană la Tae Kwon Do a școlii elementare Raymond” (<http://leehawon.blogspot.kr>. 26.02.2013).

Cei mai mulți termenii culinari coreeni sunt folosiți în română nearticulat: „Mod de preparare rețeta Miyeokguk”; „Mod de preparare rețeta Pajeon”; „Mod de preparare rețeta Kimchi Bokumbop” (<http://www.bucataras.ro/retete-traditionale/korea>. 26.04. 2013). Cu toate acestea unii termeni primesc articolul hotărât sau nehotărât: „Adăugam orezul și apoi kimchiul”; „Kimchi-ul acesta este diferit”; „Deasupra se pune niște kimchi” (<http://www.bucataras.ro/retete-traditionale/korea>. 26.04. 2013).

Chiar dacă formele romanizate indică doar o pronunțare aproximativă a cuvintelor coreene, nu sunt recomandate rostiri de felul [Da-e-vo] sau [ta-e-con-do], ci [De-u], respectiv [te-con-do]. Numele de persoană Young este o variantă americanizată, ca și Kim, Lee sau Park, și trebuie pronunțat ca în engleză: [jʌŋ]/[iang].

Pătrunderea cuvintelor coreene în limba română este o consecință a procesului de internaționalizare a vocabularelui limbilor europene. După 1990, aspecte asemănătoare au fost semnalate și în ucrainiană², multiplele variante înregistrate fiind explicate tot prin diversitatea sistemelor de transcriere folosite, dar și prin caracteristicile structurale ale limbii coreene.

² Olena Schegel, „Korean proper names in the Ukrainian press in 1991–1992: analysis of the texts from the Uryadovy kurier and the Sportyvna hazeta”, *2012 International Conference 'East and Central Europe as a New Potential Power'*, KACCEB, Jagiellonian University, Krakow, Poland, pp. 42–58.

NOTES ABOUT USING KOREAN WORDS IN ROMANIAN

(Abstract)

Graphic variants of Korean words used in the current Romanian can be explained by the differences between the original and revised McCune-Reischauer system. In the communist era, the most common Korean names were transliterated from Russian. Therefore in Romanian have been preserved spellings as Phenian (Pyongyang) or Kim Ir Sen (Kim Il Sung).

Cuvinte-cheie: vocabular, romanizare, cuvinte coreene, variante, ortografie.

Keywords: vocabulary, Romanization, Korean words, variants, spelling.

*Hankuk University of Foreign Studies,
81 Oedae-ro, Mohyeon-myeon, Cheoi-gu Yongin-si, Gyeonggi-do
South Korea 449-791
groza10@hotmail.com*

Carolina Popușoi

CALCURI SEMANTICE SAU ÎMPRUMUTURI LEXICALE
ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA?

În limba română din stânga Prutului, calcul semantic și împrumutul lexical sunt fenomene cu o răspândire extrem de mare, în special în limbajul colocvial. În condiții lingvistice firești, aceste procedee constituie mijloace importante de îmbogățire a unei limbi¹. Când însă imitarea semantică a unui model străin sau preluarea *ad litteram* a unui lexem dintr-o altă limbă duce la denaturarea sistemului limbii materne (prin atribuirea de sensuri redundante unor cuvinte existente în limbă ori prin utilizarea improprie a unor elemente de vocabular), atunci avem a face cu calcuri semantice nerecomandate, respectiv, cu împrumuturi lexicale nerecomandate. În asemenea situații, calcul semantic și împrumutul lexical nu mai pot fi considerate mijloace productive, ci regresive, degradante².

În arealul lingvistic în discuție, aceste fenomene au apărut sub influența puternică a limbii ruse asupra românei actuale din Basarabia, ca urmare a factorilor socio-lingvistici (bilingvismul unidirecționat).

¹ Vezi, pentru calc semantic, Graur (1936), Rizescu (1958), Hristea (1965), Hristea (1967), Hristea (1968a), Hristea (1984a), Stanciu-Istrate (2006). Vezi, pentru împrumut lexical, Mihăilă (1960), Hristea (1968b), Hristea (1984b), Sparionoaapte (2005).

² Vezi Mândăcanu (1987), Ciobanu (1988), Palii (1991), Mățaș (1995), Crijanovschi (2000), Condrea (2001), Palii (2005), Popușoi (2013).

Atât calculul semantic, cât și împrumutul lexical au influențe nefavorabile asupra lexicului limbii române de la Est de Prut. De altfel, lexicul este domeniul cel mai receptiv la înrâuirile lingvistice exterioare, fiind, prin urmare, cel mai afectat de contactul dintre limba română și limba rusă din spațiul lingvistic din stânga Prutului³.

Calculul semantic din româna din Basarabia constă în atribuirea de sensuri noi unui cuvânt existent în limba română standard, după limba rusă. Prin adăugarea unuia sau a mai multor sensuri la cel(e) preexistent(e), sub influența sensurilor corespondentului lexical din rusă, are loc extinderea improprie a structurii semantice a cuvântului indigen. Realizarea acestui fenomen este posibilă când lexemul din rusă este cel puțin bisemantic, iar cele două cuvinte implicate în procesul în discuție (cel care imită sensul și cel după care se calchiază) au cel puțin un sens comun⁴. Drept urmare a calchierii semantice, lexemul influențat din româna din stânga Prutului își lărgeste nejustificat numărul de sensuri cu semnificații proprii echivalentului său din limba rusă. Trebuie însă spus că aceste sensuri redundante sunt desemnate în limba română literară prin alte cuvinte.

În funcție de clasa morfologică din care face parte lexemul calchiat sub aspect semantic, se întâlnesc calcuri substantivale, adjectivale, verbale, adverbiale și interjecționale. Din punct de vedere numeric, cea mai reprezentativă este clasa calcurilor semantice verbale, fiind urmată de clasa calcurilor semantice substantivale.

Spre exemplu, verbul *a măsura* din limba română din stânga Prutului, pe lângă sensurile din româna literară „a determina cu instrumente sau cu aparate de măsură, etaloane etc., valoarea unei mărimi (lungime, masă, greutate, tensiune electrică etc.); a lua măsura”; „a evalua, a aprecia valoarea, mărimea”; „a cuprinde cu ochii, a cerceta cu privirea o distanță, un loc; a scruta”; „a privi pe cineva cu atenție; a privi disprețuitor sau amenințător”; (fig.) „a cântări, a modera, a înfrâna cuvintele, gesturile, manifestările etc.”; „a (se) compara cu cineva din punctul de vedere al forței fizice, intelectuale etc.”⁵, are și semnificațiile improprie „a încerca un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte; a face o probă; a proba”. Spre exemplu: **a măsura paltonul/ pantofii pentru a încerca paltonul/ pantofii; a face o probă a paltonului/ a pantofilor; a proba paltonul/ pantofii*, <cf. rus. *мерить пальто/ туфли*>; **Câte rochii se pot măsura?* pentru *Câte rochii se pot proba?*, <cf. rus. *Сколько платьев можно мерить?*>. Această inadvertență semantică dintre lexemul *a măsura* din româna standard și același lexem din româna din Basarabia se explică prin atribuirea de către vorbitorii din stânga Prutului, după verbul *мерить* din rusă, a sensurilor din urmă. Menționăm că, în limba rusă, verbul *мерить* are atât sensurile specifice verbului *a măsura* din româna literară, cât și

³ Întrucât lexemele și construcțiile din româna din Basarabia apărute ca rezultat al fenomenelor în discuție nu există în limba română standard, vom nota aceste forme cu asterisc (*), marcând, totodată, prin acest semn și caracterul lor nerecomandat.

⁴ Vezi Hristea (1967), p. 512, Hristea (1984a), p. 111, Popșoi (2013), p. 14.

⁵ Cf. DEX.

semnificațiile „a încerca un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte; a face o probă; a proba”. Satisfacerea acestor două condiții (polisemantismul lexemului rusesc, după care se imită, și suprapunerea a cel puțin unei semnificații în cele două limbi) a favorizat apariția în limba română din Basarabia a calcului semantic al verbului *a măsură*.

De asemenea, substantivul *hotărâre* din limba română din stânga Prutului are atât sensurile din limba română literară „decizie”; „dispoziție a unei autorități”; „act adoptat de organele de conducere ale unor organizații, partide etc. în urma unor dezbateri și a aprobării date de majoritatea membrilor prezenți”⁶, cât și sensurile „rezolvare”, „soluționare; soluție”. Spre exemplu: **hotărârea problemei* pentru *rezolvarea/ soluționarea problemei*, <cf. rus. *решение проблемы*>. După cum observăm, în româna din Basarabia, sensurile din urmă sunt atribuite impropriu lexemului *hotărâre*, după corespondentul rusesc *решение*, ducând, astfel, la apariția calcului semantic. Acest fenomen este condiționat de faptul că, în limba rusă, substantivul *решение* (care are și cele 3 sensuri din româna literară) este mai dezvoltat din punct de vedere semantic față de echivalentul său românesc (*hotărâre*), dar și de faptul că substantivele din aceste două limbi în contact au cel puțin un sens comun. Prin urmare, românii basarabeni, preluând toate sensurile din rusă ale substantivului *решение*, calchiază structura semantică a acestuia.

În româna din stânga Prutului, la fel s-a întâmplat și cu adjectivul *puternic*, -ă. Astfel, adjectivul în discuție posedă în acest areal lingvistic și semnificații necunoscute în româna literară, și anume „competent”, „pregătit”, „bun”, „tare”. Spre exemplu: **Dumnealui e un profesor puternic*. pentru *Dumnealui e un profesor competent/ pregătit/ bun.*, <cf. rus. *Он сильный учитель.*>; **El e puternic la matematică*. pentru *El e bun/ tare la matematică.*, <cf. rus. *Он сильный по математике.*>. Trebuie spus că, în limba rusă (de unde au fost preluate aceste sensuri), adjectivul *сильный*, -ая are și semnificațiile consacrate în limba română literară: 1. (Despre ființe; p. ext. despre părți ale corpului lor) „Care are o mare putere fizică; tare, voinic, viguros”; 2. (Despre mașini, unelte) „Care posedă o forță mecanică sau motrice ridicată; care acționează cu putere și cu efect, care dezvoltă o energie mare”; 3. (Despre voce, sunete) „Tare, intens”; 4. (Despre lumină sau surse de lumină) „Viu, intens”; 5. (Despre senzații, sentimente) „Adânc, profund, pătrunzător”; 6. (Despre ape curgătoare) „Cu debit sporit și cu rapiditate mare”; 7. (Despre substanțe chimice, medicamente etc.) „Care are un efect imediat și vizibil”; 8. „Care are influență, autoritate; care deține putere; însemnat prin situația sau prin rolul său”; 9. „Înzestrat cu o mare forță (organizatorică, politică, economică etc.); capabil de acțiuni de mare amploare”; 10. (Fig.) „Important prin conținutul său; p. ext. temeinic”⁷. Prin urmare, polisemantismul adjectivului rusesc *сильный*, -ая și suprapunerea mai multor sensuri în cele două limbi aflate în interacțiune au creat premise pentru lărgirea sferei semantice a lexemului românesc din limba română

⁶ Cf. DEX.

⁷ Cf. DEX.

din Basarabia. Cel mai grav este însă că, din cauza răspândirii masive a limbii ruse în zona geografică dintre Prut și Nistru, prea puțini basarabeni sesizează că sensurile „competent”, „pregătit”, „bun”, „tare” sunt improprii adjectivului *puternic*, -ă din limba română literară și că acestea reprezintă veritabile calcuri semantice, după rusescul *сильный*, -ая.

Cât despre cel de al doilea fenomen abordat aici, împrumutul lexical, acesta se caracterizează în româna din stânga Prutului prin preluarea *ad litteram* a unui lexem din limba rusă, pentru a denumi ființe, obiecte, acțiuni, stări și însușiri. Menționăm că, odată cu lexemul străin, se preia și sensul/ sensurile acestuia: „Împrumutul lexical este cât se poate de clar, întrucât limba receptoare preia dintr-o altă limbă, în același timp, atât complexul sonor cu valoare de unitate lexicală, cât și sensul (sau sensurile) cuvântului respectiv”⁸. În spațiul lingvistic în discuție, procedeul împrumutului lexical duce la dublarea inutilă a cuvintelor, deoarece limba română are forme lexicale proprii, bine fixate, pentru a acoperi necesitățile din procesul de comunicare, fără a fi nevoie să se recurgă la elemente lexicale străine.

Din punct de vedere morfologic, împrumuturile lexicale fac parte din toate părțile de vorbire independente semantic. Cele mai frecvente sunt împrumuturile din clasa substantivului, fiind urmate de împrumuturile din categoria verbului, a adjectivului și a adverbului. Spre exemplu: **coróbcă* pentru *cutie*, <cf. rus. *коробка*>; **nalóg* pentru *impozit*, <cf. rus. *налог*>; **remónt* pentru *reparație*, <cf. rus. *ремонт*>; **trúbă* pentru *țevă*, <cf. rus. *труба*>; **a se dogovóri* pentru *a se înțelege asupra unui fapt*, <cf. rus. *договориться*>; **a revnuí* pentru *a fi gelos*, <cf. rus. *ревновать*>; **a (se) ubedí* pentru *a (se) convinge*, <cf. rus. *убедить(ся)*>; **a zacusí* pentru *a lua o gustare*, <cf. rus. *закусить*>; **górdâi*, -aia pentru *mândru*, -ă, <cf. rus. *гордый*, -ая>; **jádnâi*, -aia pentru *lacom*, -ă, <cf. rus. *жадный*, -ая>; **nahálinâi*, -aia pentru *obraznic*, -ă, <cf. rus. *нахальный*, -ая>; **turoí*, -aia pentru *tont*, *toantă*, <cf. rus. *тупой*, -ая>; **bástro* pentru *repede*, <cf. rus. *быстро*>; **narócino* pentru *înadins*, <cf. rus. *нарочно*>; **preáto* pentru *direct*, <cf. rus. *прямо*>; **srázu* pentru *deodată*, <cf. rus. *сразу*> etc.

După cum observăm, sub aspectul pronunției, împrumuturile lexicale din limba rusă, intrate în româna colocvială din Basarabia, de cele mai multe ori, reflectă cu fidelitate învelișul sonor al lexemului din limba de împrumut.

Din punctul de vedere al accentului, împrumuturile lexicale, pătrunse din rusă în româna vorbită din stânga Prutului, își păstrează accentul pe aceeași silabă ca în limba de origine.

În procesul de împrumutare a lexemelor, influența limbii ruse, de regulă, se exercită doar la nivel lexical, nu și în plan morfologic. Împrumuturile lexicale din rusă, în general, sunt supuse acțiunii de integrare în sistemul flexionar al limbii române. În cadrul acestui fenomen, împrumuturile lexicale din rusă se adaptează în

⁸ Vezi Hristea (1984a), p. 104.

arealul lingvistic din Basarabia la trăsăturile părților de vorbire ale idiomului românesc, suferind modificări care țin de desinență, conjugare, exprimarea formală a diatezei etc.

În materialul prezentat mai sus despre calcuri semantice și împrumuturi lexicale, fenomenele în discuție sunt net distincte. Sunt însă situații ambigue, unde diferențierea acestor fapte de limbă ridică anumite probleme. Astfel de cazuri se întâlnesc atunci când lexemul din română are același înveliș sonor ca și echivalentul său lexical din rusă. În asemenea împrejurări, apare întrebarea: avem a face cu un calc semantic, după limba rusă, sau cu un împrumut lexical din rusă?

Un astfel de exemplu este substantivul *figură* din limba română din stânga Prutului, utilizat cu sensurile „talie”, „corp”, „statură”. La prima vedere, dat fiind identitatea complexului sonor a lexemului în discuție cu echivalentul său rusesc (cf. rus. *фигура*), substantivul *figură* pare a fi un împrumut lexical din limba rusă. La o analiză mai amănunțită, constatăm însă că faptul de limbă analizat reprezintă un calc semantic, deoarece în mecanismul acestui fenomen se regăsesc cele două condiții definitorii pentru prezența calcului semantic: (1) polisemantismul lexemului în limba de influență și (2) suprapunerea semantică a cel puțin unui sens în cele două limbi în contact. Astfel, substantivul rusesc *фигура* este unul polisemantic, având semnificațiile „image plastică a unei ființe sau a unui obiect, redată prin desen, pictură, sculptură etc.”; „persoană; (în special) persoană purtătoare a unor caractere individuale sau sociale proprii; tip, personalitate”; „poziție sau ansamblu de poziții și de mișcări la dans, la balet, la scrimă, la patinaj etc.”. Pe lângă aceste sensuri, care sunt proprii și românei literare, în limba rusă, lexemul *фигура* are și semnificațiile „talie”, „corp”, „statură”. Din cauza bilingvismului intens din spațiul dintre Prut și Nistru, sensurile din urmă au fost atribuite necorespunzător, după limba rusă, substantivului *figură* din română. Spre exemplu: **Ea are o figură subțire./ *Ea are figură frumoasă.* pentru *Ea are o talie subțire./ Ea are corp frumos.*, <cf. rus. *У нее тонкая/ красивая фигура.*>. Argumentele prezentate, credem, dovedesc cu prisosință că faptul de limbă analizat aici constituie un calc semantic, și nu un împrumut lexical.

De asemenea, și în cazul verbului *a citi*, folosit în româna din stânga Prutului cu sensurile „a ține un curs, o prelegere, o conferință; a preda (o disciplină)”; „a recita”, avem a face cu un calc semantic, și nu cu un împrumut lexical. Cu toate că, și în această situație, coincide învelișul sonor al cuvintelor din cele două limbi în contact, vorbim totuși de un calc semantic, deoarece se întrunesc cele două condiții esențiale pentru realizarea acestui fenomen. Prin urmare, verbul rusesc *читать* este polisemantic și are următoarele sensuri: „a parcurge un text (pronunțând cuvintele sau nu) pentru a lua cunoștință de cele scrise”; „a descifra o partitură muzicală, urmărind cu ochii sunetele reprezentate și valorile lor (și a le reproduce cu vocea sau cu un instrument)”; „a interpreta indicațiile topografice ale unei hărți sau ale unui plan și a reconstitui după ele configurația terenului”; „a înregistra, a desluși indicațiile date de un contor, de un barometru, de un indicator etc.”; (fig.)

„a descoperi, a sesiza gândul, sentimentele ascunse etc. ale cuiva din atitudinea sau din expresia figurii sale”. În afară de aceste sensuri, care sunt comune și limbii române literare, în limba rusă, verbul *читать* este utilizat și cu semnificațiile „a ține un curs, o prelegere, o conferință; a preda (o disciplină)”; „a recita”. În procesul interacțiunii dintre limba română și limba rusă, aceste sensuri din rusă au fost preluate și atribuite impropriu de către românii basarabeni lexemului *a citi* din româna standard, ducând la apariția calcului semantic. Spre exemplu: **Profesorul Suceveanu ne citește mecanica.* pentru *Profesorul Suceveanu ne predă mecanica.*, <cf. rus. Профессор Сучевяну читает нам механику.>; **Academicianul a citit o lecție studenților de la medicină.* pentru *Academicianul a ținut o prelegere/ o conferință/ un curs studenților de la medicină.*, <cf. rus. Академик читал лекцию студентам медицинского факультета.>; **Copiii au citit poezii pe care le știau pe de rost de la grădiniță.* pentru *Copiii au recitat poezii pe care le știau pe de rost de la grădiniță.*, <cf. rus. Дети читали стихи которые они знали наизусть с детского садика.>.

În această ipostază, se află și alte lexeme, cum ar fi: **anchetă* pentru *chestionar*, <cf. subst. rus. анкета>, (ex.: **anchetă sociologică* pentru *chestionar sociologic*, <cf. rus. социологическая анкета>); **bilet* pentru *carnet, livret*, <cf. subst. rus. билет>, (ex.: **bilet de student* pentru *carnet de student*, <cf. rus. студенческий билет>; **bilet militar* pentru *livret militar*, <cf. rus. военный билет>); **cod* pentru *prefix telefonic*, <cf. subst. rus. код>, (ex.: **a forma codul Italiei* pentru *a forma prefixul Italiei*, <cf. rus. набрать код Италии>); **curs* pentru *tratament medical, cură, an universitar*, <cf. subst. rus. курс>, (ex.: **curs de leuire* pentru *tratament medical/ cură*, <cf. rus. лечебный курс>; **curs de slăbire* pentru *cură de slăbire*, <cf. rus. курс для похудения>; **student în cursul al doilea* pentru *student în anul al doilea (universitar)*, <cf. rus. студент на втором курсе>); **expediție* pentru *cercetare, anchetă*, <cf. subst. rus. экспедиция>, (ex.: **expediție folclorică* pentru *cercetare/ anchetă folclorică*, <cf. rus. фольклорная экспедиция>); **formă* pentru *uniformă*, <cf. subst. rus. форма>, (ex.: **formă școlară* pentru *uniformă școlară*, <cf. rus. школьная форма>); **lecție* pentru *curs, prelegere, conferință*, <cf. subst. rus. лекция>, (ex.: **Academicianul a ținut o lecție studenților de la politehnică.* pentru *Academicianul a ținut o prelegere/ o conferință/ un curs studenților de la politehnică.*, <cf. rus. Академик читал лекцию студентам политехнического факультета.>); **moment* pentru *element, componentă, latură, parte; aspect, problemă; trăsătură*, <cf. subst. rus. момент>, (ex.: **momente dificile de gramatică* pentru *probleme/ elemente/ aspecte dificile de gramatică*, <cf. rus. сложные грамматические моменты>); **secție* pentru *element*, <cf. subst. rus. секция>, (ex.: **Caloriferul are 10 secții.* pentru *Caloriferul are 10 elemente.*, <cf. rus. Радиатор состоит из 10 секций.>); **a se ivi* pentru *a se prezenta; a veni; a se înfățișa*, <cf. vb. rus. явиться>, (ex.: **a se ivi la examen* pentru *a se prezenta/ a veni/ a se înfățișa la examen*, <cf. rus. явиться на экзамен>); **a se prăvăli* pentru *a avea un succes; a nu reuși; a eșua, a pica; a rata*, <cf. vb. rus.

провалиться>, (ex.: **a se prăvăli la examen/ la concurs pentru a nu reuși/ a eșua/ a pica la examen/ la concurs*, <cf. rus. *провалиться на экзамене/ на конкурсе*>); **a realiza pentru a vinde, a comercializa*, <cf. vb. rus. *реализовать*>, (ex.: **a realiza marfa pentru a vinde/ a comercializa marfa*, <cf. rus. *реализовать товар*>); **a reclama pentru a face reclamă, a face publicitate*, <cf. vb. rus. *рекламировать*>, (ex.: **a reclama produse cosmetice la televizor pentru a face reclamă/ a face publicitate la produse cosmetice la televizor*, <cf. rus. *рекламировать косметику по телевизору*>); **a regula pentru a regla, a potrivi*, <cf. vb. rus. *регулировать*>, (ex.: **a regula volumul sunetului pentru a regla/ a potrivi volumul sunetului*, <cf. rus. *регулировать громкость звука*>); **a regula ceasul pentru a regla/ a potrivi ceasul*, <cf. rus. *регулировать часы*>; **a regula glicemia/ tensiunea pentru a regla glicemia/ tensiunea*, <cf. rus. *регулировать сахар/ давление*>; **a regula motorul/ centrala termică pentru a regla motorul/ centrala termică*, <cf. rus. *отрегулировать двигатель/ колонку*>) etc.

În exemplele de mai sus, deși învelișul sonor al elementelor lexicale din cele două limbi aflate în interacțiune este identic (trăsătură specifică împrumutului lexical), vorbim totuși de calcuri semantice, și nu de împrumuturi lexicale. Această abordare, după cum am mai menționat, decurge din regăsirea în mecanismul faptelor de limbă în discuție a celor două condiții esențiale pentru realizarea calcului semantic: polisemantismul lexemului din limba rusă și suprapunerea semantică a cel puțin unui sens în cele două limbi în contact.

Un alt argument în susținerea acestei interpretări este și faptul că asemenea lexeme sunt frecvent utilizate și de unii intelectuali basarabeni, care, în general, evită rusismele (împrumuturile lexicale) în procesul de comunicare. Cunoscând că aceste cuvinte se găsesc și în limba română, vorbitorii din stânga Prutului le folosesc în mod firesc, având convingerea că și în româna standard ele au aceleași sensuri ca în rusă. Dacă în limba rusă, cuvintele respective ar fi avut un alt înveliș sonor decât în română, acestea n-ar fi fost utilizate într-o asemenea măsură și de către persoanele cu o anumită pregătire intelectuală din arealul lingvistic din Basarabia.

O situație aparte o reprezintă omonimele omofone din limba de influență, care, la rândul lor, pot servi drept sursă pentru generarea fenomenelor de limbă în discuție. Dat fiind faptul că atât calcurile semantice, cât și împrumuturile lexicale se creează în limbajul colocvial, majoritatea vorbitorilor nu țin seama de forma scrisă a cuvintelor din limba de interacțiune. Astfel, în asemenea situații, omonimele omofone din limba rusă sunt considerate de românii din stânga Prutului ca având același aspect grafic. Spre exemplu, formele omofone rusești *бал* și *балл* au fost văzute de vorbitorii basarabeni ca fiind un singur cuvânt, și anume *бал* (ca și românescul *bal*). În urma acestui fapt, în limbajul colocvial din spațiul lingvistic dintre Prut și Nistru, elementul lexical *бал* a cumulat și semnificațiile cuvântului *балл*. Din această cauză, în româna din Basarabia, lexemul *bal*, pe lângă sensul consacrat în româna literară „petrecere (publică) cu dans, organizată seara sau

noaptea”⁹, are și semnificațiile improprii „grad”; „notă”; „punct”. Spre exemplu: **cutremur cu magnitudinea de 4 baluri* pentru *cutremur cu magnitudinea de 4 grade*, <cf. rus. *землетрясение магнитудой 4 баллов*>; **balul mediu pentru nota medie*, <cf. rus. *средний балл*>; **balul de trecere pentru nota de trecere*, <cf. rus. *переводный балл*>; **scală de la 1 la 50 de baluri* pentru *scală de la 1 la 50 de puncte*, <cf. rus. *шкала от 1 до 50 баллов*>. După cum observăm, aceste sensuri din limba română din stânga Prutului sunt atribuite necorespunzător lexemului *bal*, după omofonul rusesc *балл*. Deoarece, și în acest caz, s-au întrunit cele două condiții definitorii în realizarea calcului semantic, considerăm acest fapt lingvistic drept un calc de natură semantică, și nu un împrumut lexical.

În unele situații însă, lexemele cu același înveliș sonor ca în rusă, utilizate în limbajul colocvial din Basarabia, reprezintă veritabile împrumuturi lexicale. Spre exemplu: **bancă* pentru *borcan*, <cf. subst. rus. *банка*>; **rație* pentru *stație radio*, <cf. subst. rus. *рация*>; **soc* pentru *suc*, <cf. subst. rus. *сок*> etc. Această abordare este determinată de faptul că elementele lexicale din româna standard nu au niciun sens comun cu cele din limba de influență, deoarece sunt omonime (omografe). Astfel, substantivul *bancă*¹⁻² din româna literară semnifică „scaun lung pentru două sau mai multe persoane”; „scaun, de obicei cu pupitru în față, pentru școlari”; „întreprindere financiară care efectuează operații de plată și de credit (și organizează circulația bănească)”¹⁰, pe când substantivul rusesc *банка* are sensurile „borcan”, „cutie (de conservă)”, „ventuză”; vezi și: rom. *rație* „cantitate de hrană pe care trebuie să o consume un om sau un animal într-un timp determinat și care conține toate substanțele necesare desfășurării funcțiilor vitale ale organismului”; „număr constant care se adaugă la un termen al unei progresii aritmetice sau cu care se înmulțește un termen al unei progresii geometrice pentru a obține termenul următor”¹¹ vs rus. *рация* „stație radio”; rom. *soc* „nume dat mai multor specii de arbuști de dimensiuni mici, cu flori hermafrodite grupate în inflorescențe, care au proprietăți sudorifice, și cu fructe (boabe negre sau roșii), scoarță și rădăcini cu proprietăți laxative și diuretice (*Sambucus*)”¹² vs rus. *сок* „suc”; „sevă”, „zeamă”. Prin urmare, asemenea lexeme din româna colocvială din stânga Prutului sunt împrumuturi, și nu calcuri semantice, deoarece elementele lexicale din cele două limbi în contact sunt omonime și nu pot avea vreun sens comun. Pentru realizarea calcului semantic însă, după cum am mai menționat, este indispensabil ca lexemele din limbile în interacțiune să se suprapună semantic măcar pe un sens.

În clarificarea fenomenelor calc semantic și împrumut lexical, care, în exemplele prezentate în acest articol, par a se suprapune, am plecat de la determinarea trăsăturilor esențiale ale faptelor de limbă în discuție. Astfel, împrumutul lexical constă în preluarea *ad litteram* a unui lexem (cu tot cu sens) din limba rusă.

⁹ Cf. DEX.

¹⁰ Cf. DEX.

¹¹ Cf. DEX.

¹² Cf. DEX.

Calcul semantic se caracterizează însă prin atribuirea unui cuvânt din româna literară a unui sens impropriu, după corespondentul său rusesc, cu obligativitatea respectării concomitente a două condiții. Așadar, calcul semantic se obține când echivalentul lexical din rusă este cel puțin bisemantic și cele două cuvinte care interferează în acest proces (cel din română, care imită semnificația, și cel din rusă, după care se calchiază) au cel puțin un sens comun.

Prin urmare, în procesul analizei unor astfel de fapte de limbă echivoce, se va ține seama atât de aspectele comune ale acestor fenomene, cât și de trăsăturile lor distinctive.

În lingvistica din Basarabia, asemenea fapte ambigue, de cele mai multe ori, sunt trecute la greșeli de limbă sub influența limbii ruse, fără a se preciza însă tipul inadvertenței. O astfel de interpretare generală este cauzată, fără îndoială, de coincidența formală a celor două cuvinte din limbile în contact. La prima vedere, această concordanță între învelișul sonor al celor două lexeme trimite la fenomenul împrumutului lexical. Faptul însă că aceste cuvinte, neomonime cu cele din rusă, există și în limba română literară impune rezerve în abordarea lor drept împrumuturi lexicale. În elucidarea acestei probleme, rolul hotărâtor îi revine aspectului semantic. Prin urmare, dacă lexemul din româna colocvială din stânga Prutului are unul sau mai multe sensuri în plus față de elementul lexical din româna literară (iar sensurile în discuție se regăsesc și la corespondentul său din rusă), atunci acest indiciu ne trimite fără nicio reținere la existența unui calc semantic, și nu la un împrumut lexical.

Încadrarea a astfel de probleme de limbă la un tip sau la altul de greșală, credem, ar putea fi elucidată prin examinarea mai detaliată a fenomenelor calc semantic și împrumut lexical.

BIBLIOGRAFIE

- Ciobanu (1988) = A. Ciobanu, *Limba maternă și cultivarea ei*, Editura Lumina, Chișinău, 1988.
- Condrea (2001) = I. Condrea, *Norma literară și uzul local*, Firma Editorial Poligrafică, Tipografia Centrală, Chișinău, 2001.
- Crijanovschi (2000) = A. Crijanovschi, *Dicționar de dificultăți ale limbii*, Editura Arc & Museum, Chișinău, 2000.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
- Graur (1936) = Al. Graur, *Sur quelques types de calques*, în *Bulletin linguistique*, IV, 1936, p. 193–194.
- Hristea (1965) = Th. Hristea, *Contribuții la studiul influenței ruse moderne asupra limbii române actuale (calcuri lingvistice)*, în *Romanoslavica*, XII, 1965, p. 315–326.
- Hristea (1967) = Th. Hristea, *Tipuri de calc lingvistic*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XVIII, nr. 5, 1967, p. 507–527.
- Hristea (1968a) = Th. Hristea, *Calcul lingvistic*, în *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Editura Științifică, București, 1968, p. 143–202.

- Hristea (1968b) =Th. Hristea, *Împrumutul lexical*, în *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Editura Științifică, București, 1968, p. 103–144.
- Hristea (1984a) =Th. Hristea, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, Ediția a III-a, Editura Albatros, București, 1984, p. 100–121.
- Hristea (1984b) =Th. Hristea, *Împrumutul ca mijloc extern de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, Ediția a III-a, Editura Albatros, București, 1984, p. 39–65.
- Mățaș (1995) =N. Mățaș, *De la grotesc la sublim*, Revista Limba română, Chișinău, 1995.
- Mândăcanu (1987) =V. Mândăcanu, *Cuvântul potrivit la locul potrivit*, Ediția a II-a, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1987.
- Mihăilă (1960) =G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română: Studiu lexico-semantic*, Editura Academiei, București, 1960.
- Palii (1991) =A. Palii, *Calchiera ca aspect al interferenței limbilor (contacte moldo-ruse)*, Editura Știința, Chișinău, 1991.
- Palii (2005) =A. Palii, *Cultura comunicării*, Ediția a IV-a, Editura Epigraf, Chișinău, 2005.
- Popușoi (2013) =C. Popușoi, *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfo-sintactice și lexico-semantice*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, București, 2013.
- Rizescu (1958) =I. Rizescu, *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, Editura Academiei, București, 1958.
- Sparionoapte (2005) =D. Sparionoapte, *Încadrarea împrumuturilor lexicale rusești în sistemul gramatical al limbii române*, Editura Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, 2005.
- Stanciu-Istrate (2006) =M. Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română*, Editura Academiei Române, București, 2006.

SEMANTIC CALCQUES OR LEXICAL LOANS IN ROMANIAN SPOKEN IN BESSARABIA?

(Abstract)

In colloquial Romanian spoken in Bessarabia, there are a series of lexemes with the same phonetics as in Russian, also to be found in Romanian, but with different semantic values. At first sight, due to the formal coincidence between such Romanian words spoken on the left side of the Prut river and Russian words, they seem to be lexical loans. When analysed in further detail, we notice that these language occurrences represent true semantic calques. This approach results from the identification within this phenomenon of the two essential conditions that make a semantic calque, namely the polysemantism of the Russian lexeme (which is imitated) and the overlapping of at least one meaning in the two languages in interaction.

Cuvinte cheie: interacțiune între limbi, calc semantic, împrumut lexical, procedeu lingvistic nerecomandat.

Keywords: languages in interaction, semantic calque, lexical loan, non-recommended linguistic procedure.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
carolina_popusoi@yahoo.com*

Dana-Luminița Teleoacă

INOVAȚIA LEXICALĂ ÎN TEXTUL BIBLIC MODERN: ‘CONSTRUCȚIE VS DECONSTRUCȚIE’, ‘IDENTITATE VS ALTERITATE’¹ (I)

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE

Deși pornește de la o investigație tradițională, mai exact o investigație consacrată, așa cum reiese și din titlu, urmării inovației lexicale în textul biblic modern, studiul de față ilustrează mai degrabă cea de-a doua direcție de cercetare în contextul preocupărilor noastre dedicate textului bisericesc, anume abordarea din perspectivă *semiotică-pragmatică*.

În discuția noastră am inclus două versiuni biblice contemporane², precum și *Biblia de la București* (1688). Textul psalmic (parcurs *in extenso*) a putut fi astfel investigat, din perspectiva temei enunțate în titlu, atât într-o perspectivă sincronică, cât și diacronică.

„Punctul de reper” în derularea investigației l-a constituit *corpusul neologic identificat în versiunea biblică protestantă*³, pentru care am urmărit corespondențele lexico-semantice în versiunea ortodoxă. Rezultă astfel (cunoscut fiind *conservatorismul* textului religios de confesiune *ortodoxă*) că în aria investigației noastre am putut include, alături de faptele de *neologie*, și numeroși termeni circumscriși sferei ‘arhaicului’, precum și termeni/sintagme neutre din acest punct de vedere (mai exact, un fond lexical vechi, fără a fi însă arhaic). Sunt aspecte care susțin valențele unui demers *comparativ* în studierea fenomenelor limbii, având în

¹ Textul a fost prezentat într-o conferință ținută la Academia Română, pe data de 7 martie 2013. Menționăm, de asemenea, că o variantă sintetică a acestui studiu a fost prezentată de noi la cea de-a XI-a ediție a Simpozionului internațional anual al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, 18–19 septembrie 2012, simpozion desfășurat pe tema „Tradiție/inovație – identitate/alteritate: paradigme în evoluția limbii și culturii române”.

² Versiunea ortodoxă luată în discuție reproduce ediția din 1982, care, la rândul său, reproduce *Vechiul Testament* după *Biblia sinodală* din 1936 (cu excepția *Psaltirii*), iar *Noul Testament* după ediția din 1951, texte având la bază originalul grecesc al *Septuagintei* confruntat cu cel ebraic. Versiunea protestantă din 1990 reprezintă o nouă ediție revizuită care a folosit ca text traducerea D. Cornilescu din anul 1921, inclusiv traducerea (în limba franceză) după original din anul 1932; s-au folosit de asemenea *Noul Testament* și *Psalmii*, traducerea G. Cornilescu, T. Popescu și E. Constantinescu, tipărită în anul 1949 (cf. *Notă*).

³ Corpus net superior numeric inventarului delimitat în cazul textului ortodox.

vedere includerea în discuție atât a faptelor lingvistice *inovatoare*, cât și a celor care sunt expresie a *continuității* lingvistice⁴.

Pornind de la premisa caracterizării *textului religios/bisericesc* drept *text specializat*, am admis implicit posibilitatea delimitării unui *discurs religios* ca *discurs specializat*⁵, și, în consecință, posibilitatea abordării problemei *construcției vs deconstrucției* unui astfel de text/discurs în funcție de coordonatele specifice ale definirii *identității* acestui tip de text⁶.

Precizăm că în acest studiu atenția ne va fi reținută de discutarea principalelor aspecte teoretice subordonate conceptelor de ‘construcție’, respectiv ‘deconstrucție’, urmând ca în cea de-a doua parte a cercetării noastre să aprofundăm această problemă, prin prezentarea critică a materialului lingvistic excerptat din cele trei versiuni biblice menționate.

2. DEFINIREA CONCEPTELOR

Cât privește literatura religioasă/sacră (în speță, dintr-o limbă modernă), într-un grad semnificativ mai mare decât în cazul altor tipuri de scrieri, *construcția* textului nu se face *ex nihilo*, ci având ca „punct de reper” un text primar, *original*, bază a „articulării” (prin transpunerea dintr-o *limbă-sursă* într-o *limbă-țintă*) textului religios ca literatură de gradul doi, ca text secund.

În general, valorificarea, respectiv „recuperarea” la nivel de semnificație *profundă* a unui text primar într-un text „de gradul doi” presupune luarea în considerare a mai multor factori: *natura* textului transpus în cod secund (dihotomia ‘text laic vs text religios’); *epoca* în care se realizează operația respectivă (etapa veche vs etapa modernă); *curentul cultural* (în cazul nostru, mediul confesional) care a guvernat alcătuirea unui text sau altul și, nu în ultimul rând, *profesionalismul*, precum și *meșteșugul* celui care se erijează în agent al unui act de „transpunere”.

⁴ Problema a fost discutată de noi și într-un studiu consacrat inovațiilor lexicale din BO (1988), comparativ cu textul *Bibliei de la București*, într-o analiză, de asemenea, exhaustivă a textului psalmic (cf. Teleoacă 2013).

⁵ În conformitate cu definiția *discursul specializat* drept pluralitate de coduri *specifice* al căror rol este amplificarea forței argumentative, persuasive (vezi, de exemplu, Vâlcu 2003: 61, care ia în discuție și *discursul de specialitate*, ca manifestare a *discursului specializat*). Tendința de creare a unui *cod specific* în literatura bisericească românească a mai fost subliniată în studiile noastre consacrate limbii textului bisericesc actual (a se vedea, de exemplu, Teleoacă 2011).

⁶ Problemă semnalată adesea în studiile de profil, unde *specificitatea discursului religios* este definită, în primul rând, în funcție de *obiectul cunoașterii* (= Dumnezeu) și de *scopul* acestei cunoașteri (= mântuirea credincioșilor) (cf., de exemplu, Șoitu 1997). Aspectul menționat nu reprezintă, de bună seamă, decât unul dintre criteriile relevante, ce pot fi invocate în sensul precizării *identității* discursului religios.

Vorbind despre *deconstrucție*, înțelegem acest act, evident, nu ca pe unul... conștient⁷, ci ca rezultat al aplicării constante a anumitor „principii” de redare⁸ într-o limbă (în cazul nostru, limba română) a unui text (sacru), dar și ca o consecință (negativă) a unor limite în ceea ce privește cunoașterea limbii originalului, respectiv a *limbii-țintă*⁹. La antipod, *construcția* va însemna realizarea unui *edificiu cultural* (în cazul nostru, un edificiu religios-estetic, anume poemul psalmic), care să fie relevant pentru *identitatea și rosturile* unui text primar, asumat și „reprodus” printr-un text secund, în condițiile nedeturnării celui dintâi de la *finalitatea specifică*¹⁰. Vorbind despre un text religios, atunci identitatea acestuia „se va declina” în termeni de: „caracter arhaic, monumentalitate, necesitatea de a păstra distanța față de vorbirea curentă fără a pierde însă capacitatea de comunicare și de implicare afectivă, emoțională; dorința de a echilibra tradiția și modernitatea, sacralitatea și accesibilitatea¹¹”. Mai mult, când textul religios este unul artistic (poemul psalmic), ignorarea unor funcții, precum funcția *poetică*¹² și cea *expresivă*¹³ se poate solda cu „efecte” care pun sub semnul întrebării statutul textului respectiv.

Astfel, *deconstrucția* va putea fi admisă în toate situațiile în care textul, în calitate sa de *érgon* („rezultat” al acelei *enérgeia*, în terminologie aristotelică), va reprezenta *altceva* decât textul-model; se ajunge, astfel, la o substituție a *identității* prin *alteritate*..., aspect ce pare să indice o *criză* la nivel cultural sau, în orice caz, o problemă care se cere a fi (re)analizată, (re)interpretată, (re)clasată..., eventual corijată.

⁷ Așa cum este concepută *deconstrucția* în contextul anumitor *ars poetica* (a se vedea, de pildă, mișcarea literar-estetică *deconstructivistă* din anii '70, dintre ai cărei reprezentanți ne limităm a-i aminti pe Jacques Derrida, Geoffrey Hartman sau Harold Bloom).

⁸ În virtutea convingerii că acel „set de norme” este și cel mai adecvat în situația dată, fără ca „rezultatul” (în cazul de față, poemul psalmic) să fie văzut drept ceva... „anormal”.

⁹ Prezentând bazele și principiile esențiale ale unei teorii realiste a traducerii, teorie care ar trebui să constituie fundamentul unei *lingvistici a traducerii*, Coșeriu (1997: 20) subliniază faptul că *traducătorii, ca subiecți ai traducerii, diferă de subiecții-vorbitori în cazul limbajului și al lingvisticii în general*. Dacă ultimii aplică și urmează niște principii intuitive în activitatea lor de vorbire și de înțelegere a vorbirii, *traducătorii folosesc/trebuie să folosească și principii bazate pe cunoștințe ce depășesc cadrul intuiției*. Astfel, „construcția” este condiționată inclusiv de înțelegerea profundă a textului original, respectiv de cunoașterea echivalențelor *uzuale și adecvate* în limba-țintă. Ignorarea acestor două aspecte generează „efecte” de genul celor pe care le vom discuta în studiul nostru.

¹⁰ Legat de acest aspect, Coșeriu (1997: 20) arată că, în momentul în care intervine „creativitatea”, „creatorul” respectiv își va asuma responsabilitatea pentru creațiile sale, care trebuie să fie *în deplină concordanță cu exigența textului original*.

¹¹ Vezi Zafiu 2003.

¹² Funcție jakobsoniană care absolutizează mesajul în el însuși, structura lui verbală primind un grad maxim de autonomie (ap. Irimia (1999: 31).

¹³ Sau funcția *emotivă*, cea care introduce perspectiva individualității intelectuale, afective etc., a stării afective a emițătorului, a atitudinii lui față de realitatea extraverală (ap. id., *ibid.*).

În consecință, un text poate fi *creativ-constructiv*, dar și *creativ-deconstructiv*. *Creativitatea*¹⁴ devine un element negativ (ea fiind, deci, sinonimă cu *deconstrucția*) în momentul în care aceasta „lezează” natura *intrinsecă* a unui text, în cazul de față, de pildă, atunci când așa-numita dorință de sincronizare/modernizare se erijează în obiectiv fundamental, când, printr-o suverană concesie făcută ‘noului’, se ajunge la *alterarea structurii de fond* a unui anumit text, prin denaturarea „informației” din textul original..., în ultimă instanță, prin *distorsionare*, prin *răstălmăcire*.

Anticipând, precizăm faptul că, în versiunea protestantă, *deconstrucția* poate fi pusă în legătură cu mai multe aspecte¹⁵: 1. *laicizarea* (fapt ce vine în opoziție cu natura de text *sacru* a psalmului); 2. *depoetizarea* (aplatizarea expresiei, coborârea ei în prozaic, în... contingent, aspect neconcordanț cu calitatea de specie estetică [literară] a psalmului); 3. *stilul hibrid* (problema inadecvării semantico-stilistice și nu numai); 4. *distorsionările la nivel de conținut*; 5. *sintetizarea* (rezumarea, simplificarea); 6. „uniformizarea” (vs nuanțarea, detalierea, adecvarea) ș.a. Sunt, de fapt, aspecte ce se impun a fi analizate, cel mai adesea, împreună, nu separat, și care, de foarte multe ori, sunt *în relație directă cu utilizarea neologismului în textul psalmic*. Aspectul a mai fost remarcat în bibliografia de specialitate. Astfel, Zafiu 2003 explică atitudinea reticentă a mediului ortodox față de unele neologisme tocmai prin faptul că acestea sunt percepute a avea o încărcătură... laică foarte pregnantă. Concret, discutând perechea sinonimică *a înduhovnici – a spiritualiza*, autoarea citată explică preferința textului bisericesc actual (de confesiune ortodoxă) pentru primul termen al perechii, având în vedere nu numai specializarea lexicală confesională *duh – spirit*, ci și încărcătura profană a verbului neologic. Justețea observațiilor formulate de Rodica Zafiu este reflectată obiectiv și de „consecințele” apelului *abuziv la neologism* în textul protestant ales spre investigație în studiul nostru.

În contextul acestei discuții, ne întrebăm în ce măsură, la polul opus, valorificarea deosebit de generoasă a *arhaismului* în textul religios ortodox (inclusiv în cel actual, contemporan), poate fi văzută ca un element „deconstructor”?!

O fidelitate... împinsă la extrem (atașamentul exagerat față de o tradiție lingvistică) se poate dovedi, la un moment dat, a fi dăunătoare unui text, prin afectarea funcțiilor limbajului (în primul rând, funcția *referențială*¹⁶ și cea *fatico-conativă*¹⁷). În consecință, un text religios care abundă în arhaisme ar risca să

¹⁴ Luăm în considerare traducerea ca act *sui-generis* de creație, dar și „inovațiile” realizate comparativ cu o versiune anterioară (celor luate în discuție în acest studiu), de asemenea, în limba română.

¹⁵ Textul protestant nu reflectă, din păcate, decât într-o anumită măsură obiectivele declarate în *Notă*: „Scopul acestei revizii a fost acela de a apropia cât mai mult traducerea existentă de manuscrisele originale, într-o formă corectă și adaptată evoluției limbii române moderne”.

¹⁶ *Denotativă* sau *cognitivă*, aceasta privește contextul extralingvistic. Este funcția care se suprapune conceptual cu ceea ce la alți autori apare ca *macrofuncție ideatică* (Bell 2000: 136–137).

¹⁷ Se referă la stabilirea și menținerea contactului între doi interlocutori (ap. Irimia 1999 :31). În cazul de față avem în vedere, evident, dialogul și negocierea ‘text (religios) – receptor (modern)’.

găsească mai dificil calea de acces către publicul modern, în special generația tânără. Riscul ar presupune deci o *opacizare la nivelul semnificației*, și, implicit, al comunicării cu cititorul/ascultătorul, ceea ce poate echivala cu o anumită... *deconstrucție*.

Cum spunem, aspectul menționat este valabil în primul rând din perspectiva receptorului modern... nespecialist; la antipod, destinatarul avizat, specialistul (lingvistul, istoricul limbii, filologul, teologul...) va ști să decodeze semnificațiile, *construind* ansamblul, în conformitate cu legile *coerenței*, ale *organicității* textului respectiv. La rândul său, chiar nespecialistul (reprezentant, în speță, al generației tinere) va putea ajunge la o *re...construcție* (deși, evident, la un nivel inferior celui presupus de celălalt tip de receptor) a unui anume univers creștin de semnificații, prin participarea constantă la slujbele liturgice, context ritualic cu rolul de a-l familiariza pe acesta, într-o măsură deloc neglijabilă, cu tainele creștine, inclusiv cu o terminologie aferentă acestui domeniu. Prin urmare, o inițiere, fie ea și elementară în acest domeniu, îi poate oferi nespecialistului instrumente-auxiliare, cu relevanță în procesul de *reconstituire* a semnificațiilor religioase. Cu alte cuvinte, nici chiar în astfel de situații pragmatice... limită, nu putem vorbi despre un *eșec comunicational*, care ar fi, în ultimă instanță, expresie a *deconstrucției* textului respectiv: „spațiile vide”, circumscrise unei exprimări arhaice, vor putea fi astfel completate prin prisma unei lecturi *globale*, o lectură ce prezintă atributul *organicității* și care se actualizează grație cunoștințelor de specialitate pe care subiectul-receptor le posedă, într-o măsură mai mică sau mai mare.

Legat de problema pe care o discutăm, se impune a fi menționat și un alt aspect, anume faptul că textul bisericesc ortodox nu este unul... „înghețat” într-o „arhaicitate pură”¹⁸, cercetările noastre evidențiind fapte de limbă ce susțin o *dinamicitate specifică* a acestuia, chiar dacă nu în sensul celei identificabile în textele catolice și protestante¹⁹. Astfel, și textul de confesiune creștină ortodoxă evoluează sub raport lingvistic, deși nu în ritmul textelor apărute în alte medii confesionale. *Inovația* reprezintă o *necesitate* chiar și în cazul unui text prin excelență conservator²⁰. Observația este susținută inclusiv de faptul că o serie de concepte și idei nu au cum să fie exprimate în mod covârșitor cu mijloacele tradiționale: abundența de perifraze ar fi artificială și ridicolă²¹.

Problema raportului ‘tradiție vs inovație’ se pune în termeni specifici cât privește textul religios (vs textul laic), prin excelență un text conservator. Astfel, în acest caz nu este ușor de găsit *proporția justă* între *conservatorism* (arhaicitate, respectare a dogmei și a unei terminologii specifice, riguroase) și *inovație*,

¹⁸ Ca să folosim o metaforă pe care Rodica Zafiu 2003 o utilizează cu referire la textul religios *în general*.

¹⁹ A se vedea și *infra*, 3.

²⁰ Observație formulată de Zafiu 2003, cu referire la literatura religioasă *în general*: „Ca orice fenomen viu, și stilul religios al limbii a înglobat și asimilat, dintotdeauna, în dezvoltarea sa, numeroase elemente noi”.

²¹ Cf. Id., *ibid*.

apropiere de stiluri moderne ale limbii, accesibilitate. Aducând în discuție acest aspect, Rodica Zafiu 2003 vede în scrierile lui Steinhardt „o rețetă de modernizare foarte plauzibilă, asociind vocabularul și sintaxa de tip arhaic, conservator, nu cu neologisme șocante, cu termeni birocratici aplatizanti – ci cu oralitatea colocvială, deseori umoristică”. În opinia autoarei citate, apropierea de limbajul filosofiei și al literaturii ar putea garanta succesul inovației în textul religios (în opoziție cu eventualele „asocieri” realizate cu limbajul politic, științific...): „De fapt, diferența esențială dintre categoria eșecului și cea a reușitei pare să stea în formula (și dozajul) combinării: fie cu limbajul științelor, al sociologiei și al presei (chiar, cum am văzut, cu cel politic și activistic), fie cu limbajul filosofiei și al literaturii – și chiar cu registrul spontaneității colocviale”. Vom avea ocazia de a verifica în ce măsură aceste observații se susțin în cazul unui text religios estetic cum este poemul psalmic.

3. ANALIZA COMPARATIVĂ A CORPUSURILOR

Pe baza corpusurilor inventariate, am putut stabili mai multe clase de corespondență lexicală între cele două versiuni biblice incluse în discuția noastră. Astfel, neologismelor din textul protestant le corespund în versiunea ortodoxă: **a.** termeni neologici; **b.** termeni din fondul lexical vechi al limbii române; **c.** termeni arhaici, respectiv **d.** termeni populari/regionali. Într-o perspectivă statistică, cel mai bine reprezentată numeric este subclasa **b.**, la antipod situându-se categoria **a.** Sunt aspecte care susțin, pe de o parte, *reticența* versiunii biblice ortodoxe față de *valorificarea neologismului*²², pe de altă parte, o anumită *identitate* a textului ortodox, conturată prin prisma unui *dinamism specific*, definit în termenii opțiunii generoase pentru cuvinte din fondul lexical mai vechi al limbii române, termeni selectați nu numai în detrimentul unor neologisme, ci și al unor termeni din fondul arhaic. Este relevantă, din această perspectivă, comparația pe care am realizat-o cu *Biblia de la București*²³ și care a consemnat, la nivel lexical, o serie de situații de substituție a unor termeni (forme) arhaici prin termeni (forme) neologici (cf. *timpan / tâmpână; cedru / chedru; Egipt / Eghipet; aloe / aloi(s), stacti; insulă / ostrov; dispreț / ocară; etiopian / arap* ș.a.), dar mai ales prin cuvinte care aparțin registrului actual al românei literare (cf. *nedreptate / strâmbătate; a se mândri / a se mări; strălucire / ghizdăvie; a spori / a binecălători; mânie / râvnire; a pedepsi / a certa* (arh.) „a pedepsi”; *a doborî / a oborî; vedenie / vedea* (arh.) „vedenie”, *a face rău / a vicleni* ș.a.).

În demersul nostru am delimitat între *corespondențele* pe care le-am numit *univoce* (anume, situațiile în care se stabilește în mod constant o relație univocă între termeni aparținând unor perechi sinonimice, așa cum au fost consemnate

²² În versiunea psalmică ortodoxă nu am înregistrat decât un număr de nouă neologisme.

²³ A se vedea Teleoacă 2013.

acestea în cele două versiuni biblice²⁴), respectiv *corespondențele neunivoce*. Deși sunt și cazuri în care unui anumit termen din versiunea ortodoxă îi corespund (sub raport lexico-semantic) în textul protestant doi și chiar trei termeni, nu aceasta este situația care predomină, cel mai adesea BO optând pentru *variarea lingvistică* în funcție de context. De exemplu, neol. *a profana*, din textul protestant, este echivalat în versiunea ortodoxă, în contexte diferite, prin sinonimele: *a întina* (ex. BO 54:23); *a batjocori* (ex. BO 88:38), respectiv *a spurca* (ex. BO 73:8). Verbului *a persecuta* îi corespund în BO, de asemenea, trei termeni diferiți: *a vrăjmăși* (ex. BO 54:3); *a prigoni* (ex. BO 68:30; 108:15; 118:84; 141:6), respectiv *a necăji* (ex. BO 16:8–9).

Trebuie subliniat faptul că, în multe dintre situațiile consemnate de noi, opțiunea textului ortodox pentru *variarea expresiei lingvistice* (în detrimentul *uniformizării lexicale*) se dovedește a fi una ideală, adecvată, fie pentru că, în felul acesta, este selectat un termen circumscris sferei religioase – termen religios/cu accepție religioasă sau doar specific limbii textului religios²⁵ – (cf. „...ca să întoarcă mânia Lui și să nu-i piardă”, BO 105:23)²⁶, fie având în vedere că selecția respectivă este operată în conformitate cu *principiile logicii și ale coerenței*, evitându-se astfel, de exemplu, structuri de genul așa-numitei *contradictio in adiecto*, pe care le-am identificat în textul protestant: „Înconjurând m-au înconjurat și în numele Domnului i-am înfrânt pe ei” (BO 117:11) / BP 118:11: „M-au înconjurat, m-au împresurat (neamurile, *n.n.*, *D.-L.T.*);/dar în Numele Domnului le-am distrus”. Vom detalia această problemă într-una din secțiunile celei de a doua părți a studiului nostru, ce va fi dedicată problemei *improprietăților semantice*.

4. ADECVAREA VS INADECVAREA NEOLOGISMULUI ÎN TEXTUL BIBLIC MODERN

În textul protestant găsim o serie de exemple de *utilizare ideală, adecvată a neologismului*, în sensul coexistenței pașnice a inovației alături de faptele lingvistice tradiționale/de continuitate. Sunt exemple în care neologismul este valorificat firesc, astfel încât putem afirma că, în astfel de contexte, cele două paradigme (tradiție vs inovație) se promovează reciproc: „... ridică-Te împotriva furiei potrivnicilor mei” (BP 7:6); „și să-și cerșească pâinea, departe de ruinele locuinței lor” (BP 109:10); „Tu, Doamne, îi vei păzi și-i vei apăra de generația

²⁴ Cf. *a concepe* (ex. BP 7:14) ↔ *a zămisli* (BO 7:14); *generație* (ex. BP 12:7; 33:11; 45:17...) ↔ *neam* (BO 11:7; 32:11; 44:20...); *a se interesa* (ex. BP 10:33) ↔ *a cerceta* (BO 9:33); *insultă* (ex. BP 15:3; 89:51) ↔ *ocară* (BO 14:3; 88:50); *refugiu* (ex. BP 71:7) ↔ *ajutor* (BO 70:8); *salvator* (ex. BP 18:2; 40:17; 70:5; 144:2) ↔ *izbăvitor* (BO 17:1; 39:18; 69:7; 143:2); *a recompensa (pe cineva)* (BP 18:20) ↔ *a răsplăti* (BO 17:23); *a adora* (ex. BP 29:21, 45:11,66:4, 95:6) ↔ *a se închina* (BO 28:2; 44:14; 65:3; 94:6); *a prospera* (BP 37:7) ↔ *a spori* (BO 36:7) ș.a.

²⁵ Aspect firesc, având în vedere coordonatele definirii poemului psalmic.

²⁶ În versiunea protestantă: „...ca să abată mânia Lui, astfel încât să nu-i distrugă” (BP 106:23).

aceasta pentru totdeauna” (BP 12:7; 33:11); „Domnul este în *templul* sfințeniei Sale” (BP 11:4); „Din Sion, *perfectiunea* frumuseții, de acolo a strălucit Dumnezeu” (BP 50:2); „I-ai prăbușit toate zidurile/și i-ai prefăcut *fortărețele* în ruine” (BP 89:40); „și eu iarăși Te voi lăuda în sunetul *lirei*” (BP 71:22) ș.a.

Din păcate, la fel de numeroase sunt și exemplele care ne îndreptătesc să vorbim despre „deconstrucție” la nivelul poemului psalmic tradus/revizuit în mediu confesional protestant.

Cum remarcam și în prima parte a cercetării noastre (cf. *supra*, 2.), într-un demers de genul celui pe care îl propunem în studiul de față, o abordare riguroasă a faptelor presupune luarea în considerare a statutului pe care textul religios îl deține, în mod fundamental, într-o limbă modernă, nivel la care acesta poate fi definit drept „literatură de gradul doi”. Realitatea semnalată face absolut necesară investigarea unui astfel de text (inclusiv) din perspectiva *actului traducerii* și a celui *text prim fondator*²⁷, care a stat la baza traducerii respective.

Actul de traducere nu trebuie plasat la nivelul limbilor, cum, pe bună dreptate, observă Coșeriu (1997: 23 ș.u.): *a traduce* nu înseamnă doar a transpune semnificațiile dintr-o limbă în semnificațiile altei limbi; *adevăratul obiect al traducerii este discursul sau textul, iar ceea ce se transpune nu este conținutul limbilor, ci conținutul textului*. În conformitate cu aceste axiome coșeriene, putem spune că o condiție *sine qua non* a unei traduceri ideale este echivalența *semantică*, de fapt o echivalență semantico-culturală a *textului-țintă* și a textului *original (fondator)*, aceasta fiind garantată nu de cuvinte luate separat, și nici de propoziții, ci de textul *integral*. Prin urmare, ar fi vorba despre o fidelitate la nivel de conținut și, mai mult, la nivel de *semnificație/semnificare*. Cum se știe, în sistemul teoretic coșerian, *semnificarea* vizează o sferă superioară celei specifice *sensului*, tocmai prin gradul de sinteză și de abstractizare pe care aceasta îl presupune: descoperirea întregului în parte, respectiv explicitarea/decodarea părții prin raportare la întreg sunt operații care susțin *organicitatea* unui text. Importanța acestui concept se cuvine a fi înțeleasă în relație cu o altă noțiune, anume aceea de *adecvare*, mai exact prin raportare la *nivelul de adâncime* al unui text, care constituie și *adevăratul* său mesaj (v. Coșeriu 2004: 329).

Din perspectiva celor afirmate, vom înțelege de ce elementele de „discontinuitate” din textul psalmic modern (cf. stilul hibrid, coexistența religiosului cu laicul, desacralizarea, poeticul și prozaicul etc.) reprezintă tot atâtea „atentate” la adresa *organicității* poemului/textului psalmic... Contradicția fundamentală care apare între *organicitate* și *discontinuitate*, între *adecvare* și *inadecvare*, iată „simptomul” indicator al *deconstrucției* unui text.

Problema transpunerii dintr-un text-sursă (prim) într-un text-țintă (secundar) este deosebit de complexă, cu atât mai mult cu cât discuția se desfășoară pe terenul ‘religiosului’. Studiind o serie de aspecte legate de transpunerea înțelesurilor dintr-o

²⁷ În terminologia lui D. Maingueneau și F. Cossuta, *L'analyse des discours constitutants*, în «Langages», no. 117, 1995.

limbă-sursă într-o limbă-țintă, Octavian Gordon (cf. Gordon 2008), de pildă, încearcă să definească *fidelitatea* unui text (religios, sacru) sau altul față de original, prin precizarea *gradului de conservare a valențelor poetice și teologice din textul primar*. [Sunt, de fapt, aspecte ce se impun a fi avute în vedere și în cazul investigării textului psalmic, ca text cu dublă determinare: teologică, respectiv estetică]. Aspectul menționat este sintetizat de autorul citat în întrebarea: „Cât se mai păstrează din semnificația originală prin traducere^{28?}”, pe deplin justificată în contextul unui text *sacru*²⁹, ce implică, la nivel de conținut, o anumită „doză de incertitudine semantică”. Problema vizată este una deosebit de complexă, depășind granițele așa-numitei *tractologiei* [cf. „... aceasta este deja o zonă în care știința traducerii se trage îndărăt...”, Gordon 2008] și plasându-se imperios pe tărâmul *hermeneuticii*, și... „nu [al] oricărei hermeneutici, ci [al] uneia care se ridică deasupra unui set de legi sau principii limitative, numită în teologie și ‘ermeneutica Duhului’” (cf. Id., *ibid.*)³⁰. Altfel spus, tălmăcirea unui text sacru nu poate fi nicicând echivalată (doar) cu un act de traducere (sau în niciun caz cu actul de traducere înțeles ca act *plasat la nivelul limbilor*, cf. Coșeriu, *loc. cit.*), ci, în egală măsură sau chiar în mod fundamental, cu operația de *interpretare la nivel de semnificație profundă*, aspect ce presupune nu numai stăpânirea perfectă a celor două coduri (corespunzătoare limbii-sursă, respectiv limbii-țintă), ci și posedarea unor cunoștințe profunde de teologie, de istorie biblică etc. Iată de ce un efort de transpunere privat de aceste condiții este sortit eșecului, eșec ce se traduce prin generarea unui text *distorsionat, deturnat* de la semnificațiile sale autentice.

În cazul textului psalmic modern, apărut în mediu confesional protestant, multe dintre aspectele legate de problema ‘adecvării vs inadecvării’ utilizării neologismelor se datoresc unor traduceri/echivalări improprii, stângace, dar și strădaniei exagerate de sincronizare cu româna literară modernă (variante laică)³¹. În același timp, în contextul în care avem în vedere un text estetic, nu trebuie ignorat nici meșteșugul tălmăcitorului în conservarea și redarea valențelor poetice din textul primar.

Toate acestea sunt aspecte care se soldează cu violarea principiului *organicității* textului psalmic și, implicit, a *autenticității* acestuia³². Prin „laicizare”

²⁸ În acest context, Gordon 2008 are în vedere două opțiuni de transpunere dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă: 1. literalitatea maximă, chiar cu riscul obscurității; 2. libertatea creatoare, în sensul „dezvoltării unei *teologii dinamice* (s.n., D.-L.T.) cu fiecare text tradus, în care parafraza nu mai este o excepție, ci regula de bază a traducerii”.

²⁹ Circumscripție de autorul citat literaturii filosofice.

³⁰ Afirmație valabilă în special cât privește *textul sacru propriu-zis*, textul prim, fondator, născut prin insuflarea de la Duhul Sfânt, în speță textul biblic.

³¹ Probabil, într-o tentativă de... *prozelitism* sau/și de definire, de precizare a *propriei identități* în contextul unor medii confesionale distincte de cel protestant.

³² De fapt, problema semnalată poate fi identificată inclusiv în contextele în care se face apel la cuvinte aparținând unui fond lexical mai vechi al limbii române (și acest din urmă aspect fiind ilustrat în studiul nostru, cu atât mai mult cu cât, într-o serie de situații, se va impune definirea fenomenului „deconstrucției” prin considerarea simultană a secvențelor neologice, respectiv a celor cu tradiție în limbă).

(„desacralizare”) se pierde mult din „poezia” textului psalmic, în ultimă instanță, un poem religios, alunecându-se adesea într-un stil arid, oficial, responsabil de convertirea speciei psalmice în ceva cu totul distinct. Nu puține sunt situațiile în care se poate vorbi despre un text *hibrid, eclectic, discontinuu*, având în vedere neconcordanța vădită, pe de o parte, dintre versetele/pasajele cu valențe poetice și cele „depoetizate”, pe de altă parte – dintre contextele proprii stilului bisericesc (în speță, text sacru), respectiv contextele cu un pronunțat caracter/statut laic. În atari circumstanțe, *revelarea întregului în parte* devine aproape o... utopie.

Deși formularea unor observații cât mai judicioase privind adecvarea vs inadecvarea utilizării neologismului în literatura biblică modernă presupune confruntarea textului psalmic modern cu originalul, aspectele pe care urmează să le prezentăm în cea de-a doua parte a studiului nostru se înscriu atât de vădit în categoria „inadvertențelor” și a „inadecvărilor”, chiar a „improprietăților” lingvistice (logico-semantice, stilistice), încât consemnarea acestora se va putea face... ne hazardat chiar și fără o prealabilă raportare la original; vom avea, în schimb, drept „suport” versiunea ortodoxă, respectiv *Biblia de la București*, 1688.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- BB = *Biblia de la București* (1688) (versiune electronică, cf. Baza de date în format electronic, pusă la dispoziție de sectorul de Lexicografie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”)³³.
- BO = *Biblia sau Sfânta Scriptură* (tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1988.
- BP = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Vechiul și Noul Testament*, GBV, 1990 (ed. I:1989).

Lucrări de referință

- Bell 2000 = Roger T. Bell, *Teoria și practica traducerii*, Iași, Polirom (traducere de Cătălina Gazi, Collegium, Litere).
- Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Portée et limites de la traduction // Parallèles*, n° 19 (1997). Cahier de l'École de Traduction et d'Interprétation. Université de Genève, p. 19–34.
- Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Determinare și cadru*, în Eugeniu Coșeriu, „Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii”, București, Editura Enciclopedică, 287–239.
- Gordon 2008 = Octavian Gordon, *Traducere sau parafrază? Probleme de transpunere a înțelesurilor din limba sursă (e.g. latina) în limba țintă (e.g. româna)* – conferință susținută în cadrul celei de-a doua ediții a Colocviului Științific Internațional „Filologia modernă. Realizări și perspective în context european”, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 7–9 mai 2008.
- Irimia 1999 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Polirom.

³³ Mulțumim pe această cale colegului Victor Celac, care ne-a înlesnit accesul la această bază de date.

- Șoitu 1997 = Laurențiu Șoitu, *Comunicare și acțiune*, Editura Institutului European, Iași.
- Teleoacă 2011 = Dana-Luminița Teleoacă *Aspecte lexicale conservatoare în textul biblic actual (Evanghelia după Matei)*, în „Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică” (II) [Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică], București, Editura Universității din București, 2012, 167–177.
- Teleoacă 2013 = Dana-Luminița Teleoacă, *Inovații lexicale în versiunea biblică modernă de cult ortodox în comparație cu Biblia de la București* (în curs de publicare în SCL).
- Vâlcu 2003 = Angelica Vâlcu, *Funcționarea discursului specializat*, Editura „Ștefan Lupășcu”, Iași.
- Zafiu 2003 = Rodica Zafiu, *Arhaism și inovație în limbajul religios* (ap. <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/28htm>).

LEXICAL INNOVATION IN MODERN BIBLICAL TEXTS:
‘CONSTRUCTION VS. DECONSTRUCTION’, ‘IDENTITY VS. ALTERITY

(Abstract)

This paper is aimed at approaching the issue mentioned in the title from the point of view of the *neologistic* elements identifiable in the psalm current text (which is analysed *in extenso*), in an ‘Orthodox-Protestant’ comparative purpose. The starting point for carrying out this investigation is the neologistic corpus of the Protestant Bible version, compared to the lexico-semantic correspondents in the Orthodox version. In order to follow the purpose proposed in this study, a rigorous approach of the data calls for taking into consideration the ‘second degree’ literature status of the religious text, a reality which makes absolutely necessary the investigation of such text (including) from the point of view of the translation act.

Cuvinte-cheie: religios, biblic, deconstrucție, secularizare, depoetizare, stil hibrid.

Keywords: religious, biblical, deconstruction, secularisation, depoeticization, hybrid style.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Alexandru Mareș

DOUĂ NOTE CORESIENE

1. O ÎNCERCARE DE A RESUSCITA O VECHE IPOTEZĂ

Cu peste trei decenii în urmă, Vasile Oltean a încercat, pe urmele lui P.P. Panaitescu, să evidențieze strânsa legătură dintre activitatea literară a preoților din Șcheii Brașovului și activitatea tipografică desfășurată de diaconul Coresi. În sprijinul acestei ipoteze, autorul a apelat la câteva manuscrise slavone din arhiva Muzeului Primei Școli Românești din localitate, care ar fi fost folosite de diaconul muntean la tipărirea unora dintre cărțile sale¹. La o examinare atentă a manuscriselor respective, am putut constata că versiunile lor sunt asemănătoare, dar nu identice cu versiunile cărților coresiene, așa-zisa relație dintre cele două categorii de texte neputând fi probată. În spatele acestei ipoteze, se întrezărea, fără dificultate, încercarea de a atribui preoților șcheieni inițiativa tipăririi cărților lui Coresi².

Într-o lucrare recentă³, Vasile Oltean revine asupra ipotezei sale, susținând cu vechile argumente dependența unora dintre cărțile coresiene de versiunile manuscriselor slavone din arhiva muzeului local. Cu acest prilej, autorul s-a străduit să pună sub semnul întrebării caracterul reformat al câtorva tipăriri românești: *Întrebare creștinească*, *Tâlcul evangheliilor* și *Molitevnicul rumânesc*. Fiind conforme dogmelor bisericii ortodoxe, tipărirea lor nu s-a aflat sub patronajul municipalității luterane a Brașovului sau al oficialităților calvine din Transilvania. Cel puțin în cazul *Tâlcului evangheliilor* și al *Molitevnicului rumânesc*, inițiativa tipăririi i s-ar fi datorat lui Coresi, văzut ca un adevărat apărător al ortodoxismului. Creditul pe care îl putem acorda ipotezei expuse va rezulta cu ușurință din examinarea argumentelor pe care sunt fundamentate cele două chestiuni dezbătute de autor.

¹ *Izvoarele Octoihurilor slavone din Șcheii Brașovului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCVII, 1979, nr. 3–4, p. 526–530 (se va cita Oltean, *Izvoarele*); *Controverse coresiene*, în „Cumidava”, XII, 1, 1979–1980, p. 351–362 (se va cita Oltean, *Controverse*); *Rădăcini umaniste ale învățământului brașovean. Școala din Șchei*, în „Astra”, XV, nr. 4 (121), decembrie 1980, p. 12, 13 (se va cita Oltean, *Rădăcini*); *Tiparul lui Coresi*, în „Astra”, XVI, 1981, nr. 2 (123), p. 1, 12 (se va cita Oltean, *Tiparul*); *Întâia școală românească din Șcheii Brașovului*, Brașov, 1981 (se va cita Oltean, *Întâia școală*); *Diaconul Coresi cu prilejul a 400 de ani de la tipărirea Cazaniei*, în „Mitropolia Ardealului”, XXVI, 1981, nr. 4–6, p. 312–321 (se va cita Oltean, *Diaconul Coresi*).

² Alexandru Mareș, *Originalele cărților coresiene. Pe marginea unei ipoteze recente*, în „Revista de istorie și teorie literară”, 31, 1982, nr. 29, p. 204–214 (republicat în volumul autorului *Scriere și cultură românească veche*, București, 2005, p. 282–293; se va cita Mareș, *Originalele*).

³ *Istoria tiparului brașovean*, vol. I–II, Iași, 2009 (se va cita Oltean, *Istoria tiparului*).

Prima chestiune privește identificarea în Muzeul Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului a surselor urmate de unele tipărituri coresiene. E vorba, în primul rând, de *Octoihul* din 1557 și de *Triodul-Penticostar* din 1558, ambele tipărituri slavone. Cea dintâi și-ar avea izvodul direct în ms. 42 din arhiva locală⁴, a doua ar fi o reeditare a ediției imprimată de Schweipold Fiol la Cracovia în 1491, acțiune la care s-ar fi folosit exemplarul ediției cumpărat de popa Smadul în 1541 și donat bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului⁵. Am arătat încă din 1982 că ipotezele autorului se mențin în stadiul pur declarativ, nefiind susținute de argumente⁶. Mai mult decât atât, în privința sursei coresiene pe care ar fi urmat-o *Triodul-Penticostar* coresian, am demonstrat că versiunile lor sunt divergente, fiecare în parte conținând omisiuni și lecțiuni diferite⁷. Cum comparația noastră s-a limitat, din motive obiective, la examinarea câtorva pasaje comune, am atras atenția că, pentru a ne edifica asupra relației dintre cele două versiuni, este necesară confruntarea lor pe întinderea întregului text⁸. Fără a întreprinde o asemenea examinare, Vasile Oltean încearcă în noua sa intervenție să fabrice două dovezi, dintre care prima, în forma în care a fost expusă, pare a avea un caracter irefutabil: „izvorul” *Triodului-Penticostar* din 1558 ar fi fost „recunoscut unanim de cercetători și de Coresi în epilog: tipăritura lui Schweipold Fiol de la Cracovia”⁹. Ambele aserțiuni din citatul reprodus sunt false: 1) în afara lui Vasile Oltean, niciun cercetător n-a susținut această relație, 2) în epilogul tipăriturii respective, Coresi nu face nicio referire la izvodul folosit¹⁰. Cât privește a doua dovadă produsă de autor, aceasta se rezumă la o simplă afirmație, lipsită de orice acoperire: „O simplă confruntare între cele 8 gravuri coresiene și cea de pe foaia de titlu a cărții cracoviene poate convinge în privința identității formei grafice”¹¹. Pentru edificarea cititorului, ne mărginim să reproducem gravurile cu tema *Răstignirii lui Hristos* din cele două tipărituri supuse comparației (vezi Fig. 1 și Fig. 2). Deși ambele gravuri dovedesc o influență apuseană în maniera de executare¹², identitatea formei lor grafice nu poate fi susținută.

⁴ Oltean, *Istoria tiparului*, II, p. 27, 29.

⁵ *Ibidem*, p. 40–41.

⁶ Mareș, *Originalele*, p. 288–291.

⁷ *Ibidem*, p. 288–289.

⁸ Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, București, 1994, p. 155.

⁹ Oltean, *Istoria tiparului*, p. 40.

¹⁰ Vezi BAR, CRV I 9 unicat (exemplar donat de A. Filimon), singurul dintre exemplarele cunoscute care păstrează epilogul; cf. Aurel Filimon, *Contribuțiuni la bibliografia veche românească*, în „Dacoromania”, V, 1927–1928, Cluj, 1929, p. 602–604; Ioan Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. IV, București, 1944, p. 168.

¹¹ Oltean, *Istoria tiparului*, p. 41.

¹² Vezi, cu referire la ediția târgovișteană, N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, în „Studii și documente cu privire la istoria românilor”, VII, 1904, p. 64, nota 1, idem, *L'ornementation du vieux livre roumain* (extras din *Procès-verbaux et Mémoires du Congrès international du Bibliothécaires et de Bibliophiles*, Paris, 1923), Paris, 1925, p. 8, V. Molin, *Coresi, editor și tipograf*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII, 1959, nr. 3–4, p. 316, nota 32, A. Huttman și

Un original de proveniență șcheiană, și anume ms. 7 din arhiva muzeului local, l-ar avea *Psaltirea* slavo-română imprimată de Coresi în 1577¹³. Opinia nu este nouă, ea fiind expusă în urmă cu peste trei decenii când manuscrisul precitat era considerat sursa traducerii românești reproduse de tipograful muntean în ediția unilingvă din 1570 și în cea bilingvă din 1577¹⁴. Ne-am pronunțat mai demult asupra acestui punct de vedere, arătând că nu este susținut de particularitățile morfologice și lexicale ale presupusului original¹⁵. Reiterându-și opinia, Vasile Oltean dovedește o consecvență neegalată decât de ignoranța care o alimentează. Căci autorul ar fi trebuit să știe că prima traducere a *Psaltirii* s-a efectuat înainte de 1550, în părțile Banat-Hunedoara¹⁶, și că din această traducere descind, printr-un intermediar rotacizant, versiunile tipărite de Coresi¹⁷. Cunoașterea acestor fapte ar fi curmat din fașă aducerea în discuție a manuscrisului slavon amintit.

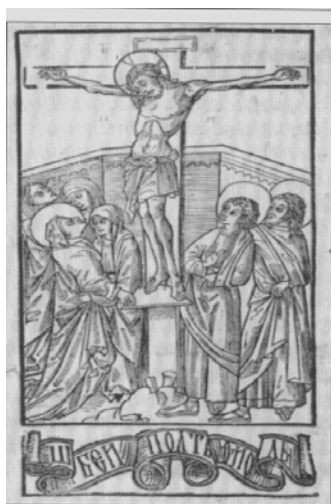

Fig. 1. Triodul-Penticostar, 1491.

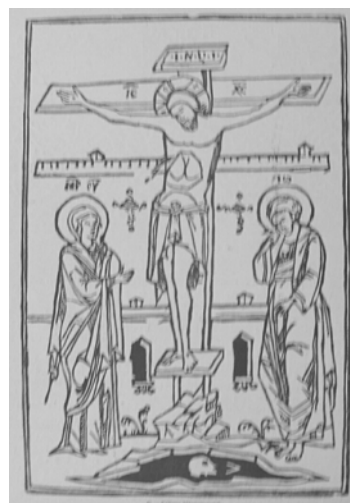

Fig. 2. Triodul-Penticostar, 1558.

P. Binder, *Contribuții la cunoașterea vieții și activității diacului Lorinț*, în „Studii de limbă literară și filologie”, II, 1972, p. 255–256, iar, cu referire la ediția cracoviană, Ion-Radu Mircea, *Primele tipărituri chirilice și incunabulul cracovian de la Brașov*, în *Târgoviște, cetate a culturii românești*, Partea I, *Studii și cercetări de bibliofilie*, București, 1974, p. 118 și p. 122.

¹³ Oltean, *Istoria tiparului*, p. 151–158.

¹⁴ Oltean, *Controverse*, p. 353, Oltean, *Tiparul*, p. 12.

¹⁵ Vezi Mareș, *Originalele*, p. 284–285.

¹⁶ Vezi Ion Gheție, *Contribuții la localizarea psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*. Coordonator Ion Gheție, București, 1982, p. 179–181.

¹⁷ Vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. LXXXI, Alexandru Mareș, *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*. Coordonator Ion Gheție, București, 1982, p. 247, 250 și 261.

Să examinăm în continuare a doua chestiune dezbătută de Vasile Oltean: caracterul reformat atribuit unor tipărituri coresiene.

Prima scriere adusă în discuție este *Întrebare creștinească* (1559–1560), care nu s-ar fi tipărit „sub auspiciile luterane, așa cum se afirmă în majoritatea studiilor dedicate acestei tipărituri”¹⁸. Întemeindu-se pe unele date din prefața scrierii, autorul pretinde că textul *Catehismului* „a fost scris mai întâi în limba greacă, tradus de sfinții părinți ai primei perioade creștine în limba slavă, text pe care l-a folosit probabil și Coresi”¹⁹. În favoarea unui patronaj ortodox ar pleda faptul că scrierea apare cu aprobarea episcopului Sava al Ardealului și este dedicată mitropolitului muntean Evtimie. În plus, unele texte din cuprinsul *Învățăturii creștinești (Tatăl nostru, Crezul)* sunt reproduse în versiunile aprobate de biserica ortodoxă²⁰. Autorul se arată preocupat și de stabilirea traducătorilor și, deși recunoaște că identificarea „creștinilor buni”, amintiți în prefață, rămâne o problemă deschisă, ține totuși să ne amintească că „exact în această perioadă în Șcheii Brașovului popa Bratul traducea *Apostolul*, iar diacul Oprea traducea *Octoihul*”²¹. Cu alte cuvinte, traducătorii trebuie căutați, în primul rând, printre preoții șcheieni ai momentului.

Prin felul în care și-a făurit ipoteza, Vasile Oltean dovedește că eludează în totalitate rezultatele unanim acceptate în literatura de specialitate, privind caracterul reformat al *Întrebării creștinești*. Inconsistența argumentelor pe care se sprijină ipoteza formulată este foarte ușor de demonstrat. Pasajul invocat din prefață pentru a stabili sursa slavonă a *Catehismului* privește în realitate traducerea celor patru evanghelii²², iar informația cuprinsă, evident greșită (atribuirea acțiunii unor sfinți părinți din secolul al IV-lea, cărora le este asociat un cărturar din secolul al IX-lea, Chiril Filozoful), indică slaba pregătire teologică a prefațatorului. În privința versiunilor ortodoxe urmate de cele două rugăciuni, avem de făcut unele precizări. Versiunea *Tatăl nostru* este în cea mai mare parte cea din *Evanghelia după Matei* (VI, 9–13), admisă de ortodocși, în care și-a făcut loc și o particularitate a variantei rugăciunii din *Evanghelia după Luca* (XI, 2–4: *greșalale* în loc de *datoriile*), caracteristică catehismelor luterane²³. *Crezul* este într-adevăr cel admis de biserica ortodoxă, în varianta niceeano-constantinopolitană. Dar divizarea textului în trei părți și denumirile sub care este amintit (*Credința apostolilor*, în prefață, și *Credința ce au făcut 12 apostoli*, în cuprins) sunt trăsături proprii *Crezului apostolic* din aceleași catehisme luterane²⁴. Influența modelului reformat se observă și în alte

¹⁸ Oltean, *Istoria tiparului*, p. 48.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 48–49.

²¹ *Ibidem*, p. 49.

²² A. Rosetti, *Les catéchismes roumains du XVIe siècle*, în „Romania”, XLVIII, 1922 (nr. 191), p. 333, N. Drăganu, în „Dacoromania”, III, 1923, Cluj, 1924, 931, Al. Procopovici, *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane*, în „Făt-Frumos”, Suceava, an II (1927), nr. 3, p. 105, D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 27.

²³ Alexandra Moraru, *Catehismul lui Coresi*, în *Texte românești din secolul al XVI-lea*. Coordonator Ion Gheție, [București], 1982, p. 45–46.

²⁴ Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1986, p. 321–322.

privințe: în structurarea materiei *Catehismului* în cinci părți, în selectarea dintre taine a botezului și a cuminecăturii, în semnalarea, potrivit concepției lui Melancton, a celor două părți ale rugăciunii: *milcuitura* și *datul de har*, în modul în care se succed poruncile și este formulată porunca a noua în *Decalog*²⁵. Nu se cunoaște sursa traducerii, dar unele probe lingvistice furnizate de N. Drăganu și N. Sulică ne îndreaptă atenția spre un original maghiar²⁶. Prefața ar putea fi parțial preluată din *Catehismul* sibian din 1544, concluzie evidențiată de unele particularități neromânești de limbă: *sfinți* în loc de *sfinții*, *alte* în loc de *altă*²⁷. Deși limba are un pronunțat caracter sudic, în paginile *Întrebării creștinești* se întâlnesc și unele elemente de tip nordic, atribuibile traducătorului: *i* pentru *î*, după *s*, în *singele*, *qa* > *o* în *dinioră*, *ore*, *sățiosă*, *-ia* > *-je* în *ispășenie*, *împărăție*, *ms* pentru *ns* în *frâmse*, numerale ordinale în *-le*: *al doile*, *al treile*, cuvinte ca *hasnă* „folos”, *pită*, *sădui* „sudui”²⁸. Nu este, de altfel, exclus ca aceste particularități să provină din *Catehismul* sibian din 1544²⁹. Prin urmare, cei care susțin în prefață că „scoasem sfânta Evanghelie și Zece cuvinte și Tatăl nostru și Credința apostolilor”³⁰ își atribuie, prin această declarație, mai curând revizia traducerii decât traducerea propriu-zisă. Oricum, nu se poate vorbi despre vreun rol pe care l-ar fi jucat preoții din Șcheii Brașovului la traducerea acestei scrieri, și cu atât mai puțin popa Bratul și diacul Oprea³¹.

În sfârșit, specificând că aprobarea tipăririi cărții a aparținut episcopului Sava, Vasile Oltean uită să spună că, în prefață, încuviințarea editării este atribuită în primul rând „măriei lu crai”, adică lui Ioan Sigismund, cunoscut ca un susținător hotărât al atragerii românilor ardeleni la Reformă. Inițiativa tipăririi a aparținut însă primarului Brașovului, Johannes Benkner, care pe 12 martie 1559 hotărâse să-i reformeze pe românii șcheieni, propunând *Catehismul* spre învățare³². Proprietar al morii de hârtie, Benkner va patrona pe plan local până în 1565 (anul morții sale) tipărirea cărților chirilice românești și slavone. Mărturia cea mai grăitoare a implicării sale în această acțiune o reprezintă actul de partaj al averii lui Petru Schirmer, ginerele său, în care sunt notate exemplarele mai multor tipărituri coresiene. Între

²⁵ N. Sulică, *Catehisme românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov) (Precizări în legătură cu izvoarele lor)*, în „Anuarul liceului de băieți «Papiu Ilarian» din Târgu Mureș”, 1932–1935, p. 26–27, Alexandra Moraru, *op. cit.*, p. 44–45.

²⁶ N. Sulică, *op. cit.*, p. 22–23; N. Drăganu, în „Dacoromania”, IX, 1936–1938, p. 222, nota 2.

²⁷ Ion Gheție, *Filiația catehismelor luterane din secolul al XVI-lea–al XVII-lea*, în „Limba română”, XXIV, 1975, nr. 2, p. 168 (se va cita în continuare Gheție, *Filiația catehismelor*), Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, p. 229.

²⁸ Gheție, *Filiația catehismelor*, p. 167, Alexandra Moraru, *op. cit.*, p. 34–36.

²⁹ Gheție, *Filiația catehismelor*, p. 169.

³⁰ Alexandra Moraru, *op. cit.*, p. 101.

³¹ Alexandru Mareș, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?*, în „Limba română”, XVIII, 1969, nr. 3, p. 239–251, G. Mihăilă, *Observații asupra manuscrisului slavo-român al popii Bratul*, în „Studii de limbă literară și filologie”, II, 1972, p. 315–345, Alexandru Mareș, *Cea mai veche culegere de extrase religioase în limba română*, în „Limba română”, XXV, 1976, nr. 5, p. 510.

³² *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV, Brașov, 1903, p. 80, 100.

acestea figurează și unele exemplare ale cărților chirilice apărute în perioada 1560–1565: *Tetraevanghelul* din 1561 (5 exemplare), *Pravila* din 1560–1562 (9 exemplare) și, nota bene, *Catehismul* din 1559–1560 (44 de exemplare)³³.

Tâlcul evangheliilor și *Molitevnicul rumânesc*, tipărite împreună, într-o localitate ardeleană necunoscută, probabil în 1567, sunt următoarele scrieri asupra cărora se oprește Vasile Oltean. Acestea nu ar fi produse ale propagandei calvine din Transilvania, cum se afirmă îndeobște, întrucât *Cazania I* „nu trădează cu nimic credința ortodoxă”³⁴, iar *Molitevnicul*, prin informațiile din prefața pe care ar fi alcătuit-o Coresi, apără cultul ortodox, fără a face vreo concesie celui reformat³⁵. În favoarea punctului de vedere expus se produc câteva dovezi a căror examinare o vom întreprinde în continuare.

În cazul *Tâlcului evangheliilor*, argumentația lui Vasile Oltean se reduce la selectarea câtorva titluri din „scara” cărții, „care cuprind sfaturi privind postul, nepracticat de reformați”³⁶. Parcurgând titlurile respective, constatăm că ele evidențiază teme aparținând problematicii postului, practică religioasă în mare considerație la ortodocși. Textele vizate, cuprinse pe un spațiu relativ întins (vezi filele 179^f–196^v: omiliile la Duminica lăsatului de brânză și la cele cinci duminici din post), descriu pe larg felurile postului, punând accentul pe conjugarea acestuia, în caz că este ținut, cu o conduită morală exemplară, arătându-se, totodată, că practicarea lui ajută trupul și rugăciunea, fără a asigura însă mântuirea. La întrebarea „cum trebuiaște a posti?”³⁷ răspunsurile formulate se întemeiază pe Sfânta Scriptură, în care „nu aflăm să fie semnat Hristos și apostolii în care zi trebuiaște și în câte” a posti³⁸, combătându-se „nește pravile, nu știu de cine făcute, în nescare zile zic că e păcat a mânca peaște sau carne. Ce în Scriptura Sfântă, necăirea în leagea noao a lui Hristos, nu aflăm de la el oprit vreun fealiu de bucate”³⁹. Desigur că aceste răspunsuri, asociate cu observația că postul „nu ne spăsește”⁴⁰ nu sunt în spiritul tradiției ortodoxe. Iar asemenea abateri de la dogmele și tradiția bisericii ortodoxe, având un pronunțat caracter calvin, sunt vizibile și în alte locuri din cuprinsul cărții. Mântuirea prin credință, nu și prin fapte bune, precizarea că numai Mântuitorul poate ierta păcatele, atenția acordată datului de har și milciturii, combaterea cultului icoanelor și al sfinților, atacurile la adresa papei, patriarhului de Constantinopol și a călugărilor, îndemnul de a fi urmați preoții „adevăratei credințe”, întemeierea întregii doctrine religioase numai pe Sfânta Scriptură, nu și

³³ G. Nussbächer, *Tipărituri românești menționate într-un act de partaj din 1585*, în „Limba română”, XL, 1991, nr. 1–2, p. 75.

³⁴ Oltean, *Istoria tiparului*, p. 93.

³⁵ *Ibidem*, p. 88.

³⁶ *Ibidem*, p. 93–94.

³⁷ Coresi, *Tâlcul evangheliilor și Molitevnicul rumânesc*. Ediție critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Ion Gheție, București, 1998, p. 151.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 152.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 153.

pe Sfânta Tradiție, sunt câteva dintre principalele norme și atitudini reformate pe care încearcă să le impună cartea de față⁴¹. Aflarea originalului ei rămâne, fără îndoială, o problemă deschisă. Nu ar fi exclus ca acesta să fi fost reprezentat de o colecție de omilii slavone, supusă ulterior unei revizii calvine⁴².

Referitor la *Molitevnicul rumânesc*, demonstrația autorului se întemeiază pe trei considerente: 1) diaconul Coresi, prin ceea ce susține în prefață, se dovedește un apărător documentat al ritualului ortodox, 2) ipoteza potrivit căreia la baza cărții s-ar afla *Adenda* lui Gáspár Heltai este „forțată”, în condițiile în care „asemănarea textului din cartea coresiană cu cel al *Molitevnicului* tipărit de Dimitrie Liubavici la Târgoviște, în 1545, nu poate fi contestată”⁴³ și 3) prezența Simbolului niceeano-constantinopolitan pune sub semnul întrebării folosirea de către Coresi a *Adendei* lui Gáspár Heltai⁴⁴. Niciunul dintre considerentele expuse nu rezistă examenului critic. Rolul de apărător al rânduielilor ortodoxe conferit lui Coresi, căruia i se mai atribuie și cel de traducător al scrierii, este contrazis de concluziile cu care s-a încheiat examenul limbii și, respectiv, al conținutului *Molitevnicului*. Prefața și textul propriu-zis conțin, pe lângă particularități de limbă, aparținând graiului muntean vorbit de tipograf, o serie de particularități lingvistice proprii zonei Banat-Hunedoara de unde provenea, probabil, traducătorul⁴⁵. Așadar, scrierea *Polojeniei* și traducerea *Molitevnicului* nu pot fi puse în seama lui Coresi. Pe de altă parte, aceeași prefață prezintă, cu privire la textele încorporate, câteva mențiuni, care nu concordă cu practica ortodoxă: la oficierea botezului se amintește că „mirul și apa sfințită, lumânare, ei n-au avut”, iar la tipicul liturghiei se precizează că „liturghia n-au tocmit Hristos să fie slujba morților”⁴⁶. Aceste imixtiuni calvine și altele asemănătoare care pot fi detectate la o lectură atentă a textului (vezi, de pildă, absența în ritualul cuminecăturii a proscomidiei și a epiclezei euharistice, etape nelipsite din serviciul liturgic ortodox⁴⁷, sau prezența în slujba cununiei a jurământului mirilor⁴⁸) nu au de ce să ne surprindă. Se știe prea bine că scrierea coresiană

⁴¹ Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, p. LXXVI–LXXXI, VI. Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tâlcului evangheliilor” și „Molitevnicului” diaconului Coresi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IV, 1955, p. 539–540, Pandele Oltean, «*Postila de Neagovo*» în lumina «*Cazaniei I*» a diaconului Coresi (cca. 1564), în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 111–124.

⁴² Ion Gheție, *Unde s-a tradus întâia Cazanie coresiană?*, în „Limba română”, XIX, 1970, nr. 2, p. 124–127, Eugen Pavel, *Carte și tipar la Bălgrad (1567–1702)*, Cluj, 2001, p. 160–161.

⁴³ Oltean, *Istoria tiparului*, p. 88–89.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 89.

⁴⁵ Emanuela Buză, *Contribuții la localizarea Tâlcului evangheliilor și Molitevnicului românesc*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*. Coordonator Ion Gheție, București, 1982, p. 13–36; Emanuela Buză și Florentina Zgraon, *Prefețe și epiloguri din secolul al XVI-lea*. Text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic și indice..., în *Texte românești din secolul al XVI-lea*. Coordonator Ion Gheție, București, 1982, p. 476, 479.

⁴⁶ Coresi, *Tâlcul evangheliilor și Molitevnicul rumânesc* (ed. Vladimir Drimba), p. 190.

⁴⁷ Vezi VI. Drimba, *op. cit.*, p. 545.

⁴⁸ Zenove Pâclișan, *Legăturile românilor ardeleni cu Reformațiunea în veacul al XVI și XVII*, în „Cultura creștină”, I, 1911, nr. 17, p. 556.

urmează, atât în structură, cât și într-o mare parte a textului, *Adenda* reformată a lui Gáspár Heltaí⁴⁹. În consecință, așa-zisa asemănare între *Molitevnicul rumânesc* și *Molitvenicul* tipărit la Târgoviște de călugărul Moisi (și nicidecum de Dimitrie Liubavici), care de altfel nu se situează pe tărâmul faptelor verificabile⁵⁰, este rodul purei fantezii a autorului. Ne mai rămâne să spunem că în tipăritura coresiană prezența simbolului niceeano-constantinopolitan (fără *filioque*) se explică în același mod ca și în *Întrebare creștinească*. Avem a face cu o concesie doctrinară din partea celor care doreau să asigure tipăriturii coresiene o bună primire în rândul preoților ortodocși, atrași sau pe cale de a fi atrași la noile orânduiri calvine.

În concluzie, soluțiile propuse de Vasile Oltean pentru cele două probleme abordate (a surselor și, respectiv, a orientărilor religioase urmate de unele cărți coresiene) nu pot fi acceptate. Ne aflăm, negreșit, în fața unei încercări deliberate de a falsifica și eluda rezultatele unor cercetări valoroase, care definesc astăzi suficient de bine activitatea tipografică coresiană. Procedându-se astfel s-a urmărit a se atribui lui Coresi și presupușilor săi patroni, preoților șcheieni, merite inexistente pe linia apărării, prin cărțile imprimare, a purității dogmelor ortodoxe. În Muzeul Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului, vizitatorilor le sunt prezentate o serie de neadevăruri referitoare la activitatea tipografică a diaconului muntean, unele dintre ele examinate mai sus. Pentru conducătorul muzeului, nimeni altul decât Vasile Oltean, popularizarea rezultatelor științifice are evident rolul de a ascunde adevărul în spatele propriilor plăsmuiri.

2. DESPRE EXEMPLARUL *BIBLIEI* LUTERANE CARE AR FI APARTINUT LUI CORESI

Semnalând în 1917 prezența în Biblioteca Academiei Române a unui exemplar din ediția *Bibliei* germane publicate la Frankfurt pe Main în 1583⁵¹, Ioan Bianu considera, fără a produce vreo dovadă, că acesta „a aparținut lui Coresi și familiei sale”⁵². Exemplarul respectiv a fost examinat în perioada interbelică de Dan Simonescu și Damian P. Bogdan, cărora le datorăm reproducerea unor însemnări existente pe filele cărții. Adnotările celor doi autori au fost scrise pe două bucăți de hârtie lipite în interiorul ultimei coperte. Din cuprinsul însemnărilor reproduse de Dan Simonescu rezultă numele a două persoane: „Vâlcul Țogofăt Mogășăscul snă Bunev vist. ot selo Trudiște(?)”, considerat a aparține secolului

⁴⁹ N. Dăianu, *Un molitvenic calvinesc pentru români*, în „Răvașul”, VI, 1908, nr. 5–6, p. 168–181, Juhász Istvan, *A reformáció az erdélyi románok között*, Kolozsvár, 1940, p. 68–75.

⁵⁰ Pentru conținutul complet diferit al tipăriturii târgoviștene, vezi Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul I, 1508–1716, București, 1903, p. 27–29.

⁵¹ BAR, carte rară II 157950.

⁵² „Analele Academiei Române”. Partea administrativă și desbaterile, Seria II, Tomul XXXIX, 1916–1919, București, 1921, p. 72.

al XVI-lea sau al XVII-lea⁵³, și respectiv, „Vlaicul Theo[...]”⁵⁴. Pentru două scurte fragmente în slavonă, notate pe verso-ul ultimei file, Damian P. Bogdan ne-a oferit traducerea românească, nu și reproducerea în alfabet chirilic, însoțită de indicația că sunt scrise în secolul al XVI-lea, în „limba slavă (bisericească)”. În adnotările lor, care nu au fost făcute publice, cei doi specialiști nu s-au raportat la apartenența coresiană atribuită exemplarului respectiv. Opinia lui Ioan Bianu a fost, în schimb, preluată de Stela Toma, care, încercând să demonstreze înaltul nivel cultural al lui Coresi, a invocat deținerea de către diacon a exemplarului *Bibliei* germane⁵⁵. În replică, Violeta Barbu, referindu-se la însemnările reproduse de Dan Simonescu, a susținut că acestea nu se referă la membrii familiei lui Coresi, ci la „persoane posedând ranguri boierești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea”⁵⁶. Aceeași părere, însemnările nu sprijină atribuirea exemplarului lui Coresi și familiei sale, am exprimat-o și noi câțiva ani mai târziu, când am menționat că una dintre însemnări datează din intervalul 1651–1663⁵⁷.

Pe marginea opiniilor generate de cercetarea exemplarului precitat, pot fi formulate două întrebări: 1) ce l-a determinat pe Ioan Bianu să pună în relație exemplarul respectiv cu persoana diaconului Coresi? și 2) sunt îndreptățite opiniile celor care neagă o astfel de relaționare? Răspunsurile la ambele întrebări sunt legate de examinarea adnotărilor existente pe filele cărții. Atât Dan Simonescu, în reproducerea celor două însemnări, cât și Damian P. Bogdan, în traducerea fragmentelor slavone, au comis unele greșeli. Din acest motiv, oferim în continuare, în transcrierea noastră, cuprinsul adnotărilor respective:

„Vâlcul logofătul Mogoșescul, *snŭ Bune(v) vi(st) o(t) selo Gradiște*”⁵⁸. Însemnarea, scrisă de aceeași mână, se repetă pe ultima filă recto; colțul paginii fiind rupt, din însemnare nu se mai disting decât cuvintele „Vâlcul <Mo>g<o>șes<cul>, <s>nŭ <Bu>(n) <e>(v) <...>”⁵⁹ (f. 136^v);

„*Vla(d)ka kirŭ Teo<ctist>*” (f. 137^v)⁶⁰;

Iată și reproducerea, însoțită de traducerea noastră, a celor două fragmente slavone:

ne<...>rŷi te (?) s hplŭ ġ'a ġ' ka mh vβsi „prli <di>ne bl'venli ŷca mægo nas hdŷli ne ŷ<go>nŷvai te vam cr'n vo na çēnoe⁶¹ w s oŷlnla mi rŷŷ” „nu <...> orbii,

⁵³ Vezi f. 136^v (penultima din volum).

⁵⁴ Vezi f. 137^v (ultima din volum).

⁵⁵ *Von Coresi zur Bukarester Bibel*, în „Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität”, 7, 1989, München, p. 146.

⁵⁶ În „Limba română”, XXXVIII, 1989, nr. 5, p. 484.

⁵⁷ Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, p. 36, în special, p. 51 (nota 41).

⁵⁸ Sl., în trad.: „fiul lui Bunea vistierul din satul Grădiște”.

⁵⁹ Sl., în trad.: „fiul lui Bunea din <...>”.

⁶⁰ Sl., în trad.: „vlădica chir Teoctist”. Referitor la nume, precizăm că întregirea este nesigură; după primele trei litere (θēŷ) pare a urma k, ceea ce ar îndreptăți lecțiunea noastră.

⁶¹ Scris: çēnoe.

a spus Domnul către mine: «Veniți toți blagosloviții tatălui meu de moșteniți împărăția ce e pregătită vouă pe cinste de la facerea lumii»⁶².

rl ā d ĩnfo: rl ā gr̃ na vo^d vopli ñ ´ pr<i>i d̃n e i prli m̃n e vasi „Glas 4 irmos: Cuvântul Domnului peste apă cheamă: «Veniți și primiți toți»⁶³».

Ambele fragmente slavone sunt scrise cu cerneală neagră, probabil de aceeași persoană care, în lecțiunea noastră, semnează *Vla(d)ka kirū Teo<ctist>*. Primul fragment reproduce, începând cu cuvântul pr̃li <di>ñ e un pasaj din *Evangelia după Matei*, cap. XXV, v. 34, iar al doilea fragment un verset din *Octoih*.

Dintre cei doi adnotatori care și-au înscris numele și funcția pe filele *Bibliei* germane, logofătul Mogoșescul ne este suficient de bine cunoscut. După cum însuși notează, era fiul lui Bunea visiterul din Grădiște (j. Argeș). Își spunea Mogoșecul după numele satului Mogoșești (j. Dâmbovița), în care deținea proprietăți⁶². La începutul carierei, a ocupat funcția de logofăt (1651–1663) și logofăt II (1664), apoi a acces la dregătorii mai înalte⁶³. Tatăl său, Bunea Grădișteanu, la rândul său un important dregător al Țării Românești, era fiul lui Vâlcul logofătul din Orbeasca (j. Argeș)⁶⁴. Orientându-ne după anii în care Bunea a deținut titlul de mare vistier, însemnarea fiului său poate fi încadrată în intervalul 1653–1658⁶⁵.

În privința celui de-al doilea adnotator, dacă lecțiunea noastră este corectă, avem a face, probabil, cu mitropolitul Teoctist, care a păstorit în Transilvania în perioada 1606–1625⁶⁶. În cele două fragmente religioase a căror scriere i-o atribuim, se încrucișează particularități de limbă aparținând slavonei bulgare (β > o în vopli ñ ´) și slavonei sârbe (β > a în vasi și ka).

Împrejurările în care vlădica Teoctist și, mai târziu, logofătul Vâlcul Mogoșescul au ajuns să se iscălească pe acest exemplar rămân însă necunoscute. Dacă e să ne lansăm pe tărâmul supozițiilor și să presupunem o cale prin care exemplarul *Bibliei* luterane a ajuns în Țara Românească⁶⁷, atunci aceasta ar fi putut fi intermediată de Bunea vistierul, care în anul 1657 se afla la Brașov în calitate de sol al domnitorului Constantin Șerban⁶⁸.

Rămâne să explicăm motivul pentru care Ioan Bianu a atribuit exemplarul precitat lui Coresi. Acesta a fost, foarte probabil, generat de un considerent genealogic, și anume existența unui Bunea, fiu al logofătului Coresi, cel din urmă considerat

⁶² Vezi BAR, *Documente istorice*, CCXCIX/87: act din 13 august 1659; cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească. Sec. XIV–XVII*, București, 1971, p. 190, unde data actului este indicată greșit (13 august 1653).

⁶³ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 189–190.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 188.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 189.

⁶⁶ Mircea Păcurariu, *În legătură cu mitropolitul Teoctist al Transilvaniei*, în „Mitropolia Ardealului”, XV, 1970, nr. 11–12, p. 823–826, Alexandru Mareș, *O copie din 1625 a Cazaniei a II-a coresiene*, în „Limba română”, XLVI, 1997, nr. 4–6, p. 296.

⁶⁷ Exemplarul, care poartă stampila Bibliotecii Sf. Sava (f. 137^v), a ajuns ulterior între cărțile Bibliotecii Centrale a Statului, iar de aici în fondurile Bibliotecii Academiei Române.

⁶⁸ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 189.

fiu⁶⁹ sau frate⁷⁰ al diaconului tipograf. Potrivit atestărilor documentare, Bunea a fost logofăt între 1582 și 1604⁷¹. Prezența lui Bunea vistierul în însemnarea lui Vâlcul Mogoșescul l-a determinat pe Bianu să-l considere una și aceeași persoană cu Bunea, fiul logofătului Coresi. A contribuit la această identificare, evident greșită, și faptul că însemnarea respectivă apărea într-o carte luterană, a cărei prezență era mai ușor explicabilă într-un centru reformat, cum era Brașovul, unde, cum știm, Coresi și-a desfășurat activitatea tipografică, cu unele întreruperi, pe durata a trei decenii.

DEUX NOTES SUR CORESI

(Résumé)

La première note contient l'examen critique de l'hypothèse de Vasile Oltean, selon laquelle l'activité typographique du diacre Coresi a été liée à un prétendu patronage de prêtres roumains de Brașov. Les deux questions examinées (des sources et des tendances religieuses suivies par les livres de Coresi) ne soutiennent pas cette hypothèse.

La deuxième note apporte au champ de recherche l'exemplaire de la Bible allemande publiée en 1583, que Ioan Bianu le considère comme appartenant au diacre Coresi. Les annotations sur cet exemplaire ne confirment pas une pareille attribution.

Cuvinte-cheie: Coresi, preoții din Șcheii Brașovului, inițiative religioase, Biblia germană (Frankfurt pe Main, 1583).

Mots-clés: Coresi, les prêtres roumains de Șcheii Brașovului, les initiatives religieuses, la Bible allemande (Frankfurt sur Main, 1583).

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Marius Mazilu

AVEȘTIȚA, ARIPA SATANEI. REDACȚIILE ROMÂNEȘTI

Discutând, într-un articol anterior¹ despre redacțiile românești ale *Legendei Sfântului Sisoe*, am insistat asupra legăturii dintre acest text apocrif și un altul,

⁶⁹ St. Nicolaescu, *Diaconul Coresi și familia sa*, București, 1909 (extras din „Revista de Istorie, Arheologie și Filologie”, volumul X, 1909), p. 7.

⁷⁰ Nerva Hodoș, *Un fragment din Molitvenicul Diaconului Coresi (1564)*, București, 1903 (extras din *Prinos lui D. A. Sturdza*), p. VII–IX.

⁷¹ *Documente privind istoria României. Veacul XVI. B. Țara Românească*, vol. V (1581–1590), București, 1952, p. 89 (nr. 92), p. 134 (nr. 140), p. 199 (nr. 211), p. 207 (nr. 219), p. 260 (nr. 271), p. 289 (nr. 300), p. 317 (nr. 330), p. 407 (nr. 420); vol. VI (1591–1600), București, 1953, p. 276 (nr. 291); *Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. I (1601–1610), București, 1951, p. 23 (nr. 27), p. 27 (nr. 32), p. 30 (nr. 36), p. 38–39 (nr. 47) și p. 108 (nr. 117).

¹ Vezi *Legenda Sfântului Sisinie*. Redacțiile românești, din LR, LVII, nr. 1/2008.

intitulat *Avestiței, aripa Satanei*. Sursa comună a celor două legende o reprezintă o veche formulă de exorcizare de sorginte orientală, care, pătrunzând în creștinism, s-a transformat în legendă hagiografică, amuletă și descântec, fiind difuzată așadar masiv și influențând superstițiile populare referitoare la nașterea copiilor. În ambele texte, un demon feminin, care pune în pericol nou-născuții, își poate pierde puterile, odată ce i se află numele². Denumirea duhului rău diferă de la o cultură la alta, în varianta din sinaxarul abisinian fiind *Uerzelia*, în redacția grecească *Γυλον*, în cea ebraică *Lilith*, iar în cea slavă, *Veștița* (înlocuită în descântecelor rusești cu fetele împăratului Irod, personificări, în fapt, ale bolii frigurilor)³.

Provenind dintr-un original grecesc, dar traduse din slavonă, cele două legende au avut, la noi, o soartă oarecum diferită. Deși legenda *Avestiței* este considerată mai veche, se pare că ea a pătruns mai târziu în spațiul românesc, în urma *Legendei Sfântului Sisoe*. Dacă cea mai timpurie versiune cunoscută a *Legendei Sfântului Sisoe* este aceea din *Codex Sturdzanus* (ms. rom. BAR 447), publicată mai întâi de Hasdeu și datând din perioada 1590–1602, în privința *Avestiței*, singura versiune mai veche, cu dată certă, de care avem deocamdată cunoștință, este aceea copiată în anul 1752, la sfârșitul unei psaltiri slavone, și tipărită de C.N. Mateescu, acum mai bine de un secol⁴.

Alte două versiuni, datând de la mijlocul secolului al XVIII-lea, se păstrează la Biblioteca Academiei Române din București. Ms. rom. 1439 cuprinde, cu o singură excepție, texte cu caracter teologic: în cadrul unei porțiuni de manuscris redactate de Nicolae Grama din Zlatna (județul Alba), în jurul anului 1758, un copist necunoscut a transcris o variantă de *Avestiță*, împreună cu o *Omilie la cununie*. Din aceeași perioadă datează versiunea din ms. rom. 274, lipsită de vreo indicație despre scrib sau despre data la care aceasta a fost redactată.

Lor li s-ar putea alătura și varianta din ms. rom. 3163. Datând din anul 1706, miscelaneul include, pe filele 113^v–114, lăsate inițial nescrise de Serafim monahul, copistul manuscrisului, o legendă a *Avestiței*. La sfârșitul legendei, se găsește o însemnare ulterioară, în care se menționează, spre paza cititorului, că *aceste două foițe s-au greșit*. În lipsa altor indicii mai precise, urmează să se stabilească dacă această versiune se poate număra printre cele mai îndepărtate în timp variante care ni s-au păstrat.

Fiind mai scurtă și mai apropiată de structura unei rugăciuni, legenda *Avestiței* a putut fi considerată mai ușor amuletă și s-a răspândit într-un număr semnificativ

² Pentru o discuție mai amplă asupra subiectului, vezi Paul Perdrizet, *Negotium perambulans in tenebris. Études de démonologie gréco-orientale*, Strasbourg–Paris, 1922, p. 5–38.

³ Vezi N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1929, p. 148 și Tihonravov, *Памятники русской отреченной литературы*, II, Moscova, 1863, p. 352–353.

⁴ Versiunea a fost publicată în revista „Ion Creangă”, IV, 1911, p. 38–39. Ea este însoțită de următoarea însemnare a copistului, care a mai transcris aici și *Viața sfântului Alexie și Ioan Cucuzel: Și aceasta (psaltirea slavonă; n.n., M.M.) mi l-au dat dumnealui, dascalu’ Grigorie, tipograful Mitropoliei. Să se știe că am scris eu, copil de la schitu’ din deal, Neculae. 7260.*

mai mare de exemplare. Drept dovadă, în fondul BAR, se păstrează 61 de variante ale *Avestiței*, în comparație cu doar 20 ale *Legendei Sfântului Sisoie*⁵.

Referindu-ne la versiunile manuscrise ale legendei *Avestiței* din acest fond, precum și la cele deja publicate (12 la număr)⁶, constatăm existența, în cadrul aceleiași redacții, a două tipuri de versiuni, pe care le-am numit „Avestița-Sisoie”, respectiv „Avestița”, în funcție de includerea sau nu a sfântului Sisoie, ca personaj secundar, în variantele discutate. Versiunile sunt împărțite astfel: „Avestița-Sisoie”, 40 de variante (33 manuscrise și 7 tipărite) și „Avestița”, 28 de variante (23 manuscrise și 5 tipărite). Două variante manuscrise fiind acefale (ms. rom. BAR 1255, 1335), iar o a treia constituind o realizare aparte (ms. rom. BAR 2183), nu au putut fi luate aici în considerare.

Structura legendei respectă, de regulă, firul obișnuit al narațiunii, existând însă câteva concretizări particulare la care ne vom referi ceva mai jos.

Coborând din Muntele Eleonului⁷, sfântul Sisoie este martorul confruntării dintre arhanghelul Mihail⁸ și Avestița, un duh necurat trimis să împiedice nașterea lui Hristos din Fecioara Maria. Demonul este oprit din drum, pedepsit și obligat să-și descopere meșteșugurile diavolești, cu care smintește femeile însărcinate, și numele pe care le poartă. Zapisul în care aceste nume vor fi trecute va proteja casa de puterea sa malefică⁹. Arhanghelul îi poruncește, în final, diavolului, să se întoarcă în fundul iadului, până la vremea Judecării de Apoi. Uneori, zapisul este întărit de înger cu o molitvă, proferată împotriva aceluiași duh necurat.

Cel mai adesea, textul nu poartă niciun nume sau este identificat, simplu, prin titluri de tipul *Cartea Avezuhei* (ms. rom. BAR 1619), *Rugăciune de Samcă* (ms. rom. BAR 3479, f. 25^r-27^v), ori *Numele Avestiței* (ms. rom. BAR 1166).

⁵ În articolul nostru (vezi nota 1), am omis să analizăm ms. rom. BAR 274, datând de la mijlocul secolului al XVIII-lea, care cuprinde, între f. 20^r-29^v, o versiune de tip C (cel mai bine reprezentat tip) a respectivei legendei și ms. rom. BAR 3479, f. 89^v-90^r, datând din secolul al XIX-lea, prima jumătate și mijloc.

⁶ Variante ale legendei *Avestiței* au fost tipărite în revistele „Arhiva”, Iași, 1889, p. 247-248, „Șezătoarea”, V, 1899, p. 156-157 și „Ion Creangă”, nr. 4, 1911, p. 38-40, 70-71; alte variante au fost publicate de Simion Florea Marian, „Nașterea la români”, 1892, p. 29-32 și Tudor Pamfile, „Mitologia poporului român”, I, 1916, p. 237-249. Două dintre cele șaizeci și una de variante manuscrise aparținând BAR au fost publicate, după cum urmează: ms. rom. BAR 1067, f. 32^v-33^v, în M. Gaster, *Chrestomație*, II, 1891, p. 171-172, iar ms. rom. BAR 5034, f. 2^{r-v}, în Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, I, p. 239-241.

⁷ În variantele din ms. rom. BAR 3479, de la f. 44^r-48^r și 88^{r-v} e vorba despre muntele Sionului.

⁸ În câteva dintre versiuni, arhanghelul Mihail este însoțit în misiunea sa de arhanghelul Gavriil (d. ex. ms. rom. BAR 4862 și ms. rom. BAR 3479, variantele de la f. 73^r, 74^r; 84^r; 88^{r-v}). În ms. rom. BAR 2188, locul arhanghelului Mihail este luat de arhanghelul Gavriil. În varianta din ms. rom. BAR 4833, arhanghelului Mihail i se alătură, în luptă, alți patru arhangheli.

⁹ În ms. rom. BAR 3479, la f. 37^v, există indicația conform căreia eficiența zapisului poate fi sporită dacă, pe lângă scrierea numelor, va fi desenat și chipul Avestiței: *Și pă unde sînt numele mele și chipul meu scris/, acolo nu mă pot apropiia de o milă de loc*. A se vedea, în acest sens, și ms. rom. BAR 4400, f. 11^v.

Alteori, sub influența celeilalte legende, titlul face trimitere la numele sfântului Sisoe: *Cuvânt foarte de folos al sfântului Sisoe pentru copi<i>i sugători* (ms. rom. BAR 5289). De aici și apariția anumitor erori. Descriind ms. rom. BAR 1143, G. Ștrempel face, în *Catalogul manuscriselor românești*, o confuzie, indicând, la f. 70^f–71^v, o *Legendă a sfântului Sisoe*, acolo unde avem de-a face cu o variantă de *Avestiță*, sub influența titlului ales de copist, *Cuvânt de folos al sfântului Sisoe întru copii*. Situația se repetă în cazul ms. rom. BAR 1215 și 3163. În cadrul aceleiași lucrări, în dreptul ms. rom. 274, înregistrăm o omisiune. Autorul menționează, la f. 18^v–29^v, titlul *Această poveste a sfântului Sisoii <cu molitvă>*, trecând cu vederea, astfel, legenda *Avestiței* de la f. 18^v–20^f. La fel se întâmplă cu ms. rom. BAR 2226 unde, pe lângă *Legenda Sântului Sisoe*, de la f. 34^f–39^v, semnalăm și legenda *Avestiței*, la f. 32^v–34^f. O altă inexactitate poate fi consemnată în descrierea ms. rom. BAR 1067. Chiar dacă G. Ștrempel precizează că, între f. 32^v–33^v, este copiată legenda *Avestiței*, el transcrie greșit însemnarea de la f. 32^v: *Istorie și căzanie Santipii*, în loc de *Istorie și căzanie Samcii*. Faptul poate fi explicat prin aceea că, între f. 131 și 134 ale manuscrisului, se află *Istoria lui Chir împărat al Persilor și pentru dascalu lui, Santipa*.

În alte situații, titlul are caracter descriptiv (*Avestița, aripa Satani<i> celui mare, când s-au întâlnit cu arhanghel Mihail, voievodul înge<re>sc, pe munte*, ms. rom. BAR 1739), insistându-se pe suferințele diavolului (*Zapisul Samcâi, ci l-au făcut, cu mare frică, la mâna sfântului și marelui arha<n>ghel Mihail și Gavriil, voievozii cetilor îngerești, pentru ca să o slăboade de strâmtimea legăturii ce o legasă* (ms. rom. BAR 3479 f. 44^v–48^f), sau pe specificul protector al textului: *Această carte este pentru ca să nu să apropie diiavolul de acea casă unde să vor afla aceste scrise* (ms. rom. BAR 1194). În sfârșit, în versiunea din ms. rom. BAR 3479, f. 84^f, titlul are în prim-plan personajele pozitive: *Cuvânt pentru sfinții voievozi Mihail și Gavril*.

Anumite credințe și superstiții prezente în imaginarul popular pot fi remarcate în legătură cu ipostazele pe care le întrupează demonul feminin. Astfel, *Avestița* intră în casele oamenilor sub forma unei femei (doftorese, în ms. rom. BAR 1619), poate deveni câine, ogar (copoi, cotei), pisică (mâță), cocoș, găină, curcă, rață, pui, iepure, capră, cal, vacă, bivol, ciută, muscă, păianjen, purice, furnică, gândac, lăcustă, țânțar, fluture,omidă, buhună, ceucă „stăncuță”, cioară, porumbu, pasăre, broască, șoarece, șarpe, zburător, rămător, abur, fum, foc, ceață, negură, vânt, furtună, lumină, umbră, căldură, frig, gheață, fiară, leu, carte, cărbune, căruță, drum, măgură, grăunte de mei, piatră ori săgeată groaznică.

Un proces asemănător are loc în cazul numelor *Avestiței*. Inițial, cel puțin unele dintre ele, erau în legătură cu diferitele înfățișări pe care le putea lua diavolul, mai ales în variantele grecești și slavone, alteori însă denumirile sunt prea puțin transparente. Varietatea lor nepuizabilă este cauzată mai ales de neînțelegerile apărute în copierea textului. Acolo unde manuscrisul de pe care copiau era ilizibil, scribii nu puteau lăsa locul gol, o singură denumire lipsă făcând ca amuleta să devină inoperantă. De aceea, aproape fiecare variantă a legendei contribuie la

diversificarea numirilor duhului necurat. Recurente în listele de nume (de obicei, 19 la număr) sunt Avezuha, Brona, Deca, Grapa, Huba, Huluba, Leba, Muha, Navadaria, Puha, Samca, Scormela, Șelii, Solomiia, Tiha, Viștița, Zlaia etc., nume care suportă și ele fluctuații. Pe lângă acestea, apar o mulțime de alte realizări, marcate de o notă originală, precum Ahala, Aida, Baluha, Boloba, Comoara, Curma, Ersina, Falnica, Genția, Hluchica, Honea, Nenesina, Susonomena, Șarpe, Vunari, Zemiha, Zoița etc.

Categoriile de oameni predispuse la influențele nefaste ale diavolului rămân, în schimb, constantele apocrifului, jucând rolul unui îndreptar moral, desprins din tradiția creștină. În afara femeilor însărcinate, a lehzurilor și a copiilor, care, conform credințelor populare, sunt primii vizați de uneltirile sale¹⁰, miza diavolului o reprezintă cei aflați sub incidența canoanelor bisericii: *Și mai tare mă apropiu de care ia mana altoru vite și de care este pozovenghe și de care este fermecătoare și de care caută cu steao și de care caută cu ceara și cu pâinea, sau cu plumbu, sau cu sita, sau cu peria, sau cu bobii<i>, sau de care nu ține în dreptate cu soția<i> și de care fată este îngreuiată și să bate/preste tot trupu.<i>*¹²

La răspândirea legendei *Avestiței* a contribuit, probabil, și înglobarea, în structura anumitor versiuni, a unor fragmente de molitvă, împreună cu elemente preluate din psalmi¹³. Trecut prin foc și sabie, duhul cel necurat este alungat definitiv de arhanghelul Mihail numai prin puterea rugăciunii, realizate în comuniune cu ceilalți sfinți: *Să fii blăstămat de Domnul nostru Iisus Hristos și a Maicii Sale și ale tuturor sfinților. Și te blastăm și te legu cu blestemul sfântului marelui Atanasi<i> și de sfântul și precuviosul Antonii și de sfântul și cuviosul Teodosi<i>. Să fii blăstămat și de sfântul, marile Andrei și de sfântul/ și marile Spiridon al Trimutundii, făcătorul de minuni, și de sfântul, marele Sava. Să fii blăstămat și de sfântul, marile Ilii, care poartă puterile cerești și gonește și răsăpește pretutindini cărțile drăcești. Și să fii blăstămat și <de> sfântul și marile Ioan Zlatoust, și de sfântul și marele ierarh Niculai și de sfântul și marele mucenic Dimitrie, și de sfântul, marele mucenic Gheorghie. Să fii blăstămat și de cei 12 apostoli a<i> Domnului nostru Iisus Hristos și de sfinții mucenici și de toți sfinții și minunații îngeri și de toți sfinții înfocați herovimi și serafimi și de toți arhanghelii și angelii și de toți voievozii a<i> Domnului nostru Iisus Hristos (...) Și cum piere fumul și*

¹⁰ În varianta din ms. rom. BAR 3479, în rechizitoriul pe care arhanghelul Mihail îl intenționează demonului, sunt prezentate, mai în detaliu, pătimirile victimelor necuratului: *Spuni-mi, duh necurat, cu ci fil di meștișugu ti apropiu de casăli creștinilor robilor lui Dumnezău și faci multi răutăți pi la casile lor și dai boali răli, strânsori mari și junghiuri și dureri di spati și dureri di chept și dureri di cap și dureri di picioari și friguri și multi răutăți. (f.79^v)*

¹¹ Scris: c drhpñ a kñ si ci o.

¹² Ms. rom. BAR 2182, f. 5^{r-v}.

¹³ În ms. rom. BAR 1439, la f. 174^r, diavolul adaugă mărturisirilor sale despre cum poate fi îndepărtat, un element de noutate: *Să ști<i> și aceasta: când cetesc creștinii pravoslavnici acest psalom, «Să învie Dumnezeu și să să risipească vrăjmașii Lui», acest psalom, de-l va zice până în sfârșit, atuncea fugim și nu ne putem apropiia de omul acela și de casa lui... În exemplul de față se apelează la psalmul 67.*

*cum se topește ceara de fața focului, așa să piară dracii de la fața iubitorilor de Dumnezeu (cutare)...*¹⁴

A doua parte a molitvei, existentă în majoritatea versiunilor, și construită pe motivul interdicției, reprezintă, de fapt, o descriere a spațiului domestic și a bunurilor, care trebuie asigurate împotriva emanațiilor duhului rău: *O, tu, duh necurat, iată că-ți poronesc cu numele Domnului nostru Isus Hristos, ca să nu te apropii de șapte mile de loc*¹⁵ *de roaba lui Dumnezeu (cutare) și de acest pruncu (cutare). Să nu te apropii tu, duh necurat, nici de casa lor, nici de masa lor, nici de chiotori<i> casălor, nici de caii lor, nici de meșteșugul lor, nici de gardul lor, nici de bucatele lor, nici de hrana lor, nici de agonisita lor, nici de celi ce le-au dat milostivul Dumnezău nostru, Isus Hristos*¹⁶.

Cea de-a treia și ultima parte a molitvei, mai puțin reprezentată în versiunile studiate, tinde să epuizeze, prin enumerare, locurile unde s-ar putea sălășlui diavolul: *Să te duci și să fugi sau de ești în casă, sau din tindă, sau din pragul ușii, sau de pre casă, sau din streășină, sau din pod, sau din groapă, sau din pădure, sau din copaci, sau din fântână, sau din heleșteu, sau de pre câmpu, sau din buruieni, sau din baltă, sau din trestii, sau din vânt, sau din văzduh, sau de unde vei fi, să fugi, să te duci rușinat și necurat și înfruntat, fără de simțire, diavole, împreună cu Satana și cu Iuda cel fără de lege, prin matca focului și prin adâncul tartarului, până în veci de veci. Aminu*¹⁷.

Deși e recomandat în *Catalogul manuscriselor românești* ca o *Avestiță*, la f. 159^{r-v} din ms. rom. BAR 2183 se află un text intitulat *Rugăciune când ai supărare de dracul, să o zici aceasta; facerea lui Sfeti Sisoie cel Mare, când au ucis pe dracul și-au dat copiii soru-si<i>*. Manuscrisul prezintă, așadar, o molitvă extinsă, pusă pe seama sfântului Sisoie și îndreptată împotriva unui duh rău, nicicum numit, dezvoltată poate, din partea finală a variantelor de *Avestiță* mai sus pomenite, care, iată, circulă și independent.

Există versiuni ale *Avestiței* care conțin, în mod vădit, reminiscențe ale legăturii cu *Legenda Sfântului Sisoie*. Remarcăm, în afara prezenței sfântului Sisoie ca martor al întâlnirii dintre demon și înger, următoarele locuri paralele: încredințarea pe care arhanghelul Mihail o ia de la Dumnezeu, înaintea confruntării cu diavolul, gest pe care îl face și sfântul Sisoie, atunci când primește misiunea de a-i salva pe copiii surorii sale (de ex., ms. rom. BAR 1524); în urma chinurilor suferite, *Avestița* scoate pe gură mulțime de prunci, la fel cum procedează și diavolul cu pruncii înghițiți ai Meletiei (de ex., ms. rom. BAR 3195)¹⁸; una dintre

¹⁴ Ms. rom. BAR 3195, f. 65^{r-v}, 66^r.

¹⁵ În funcție de versiune, numărul milelor poate varia, de la 1, 3, 5, 7, 17, 19, 30, 72, 100, până la 7 milioane.

¹⁶ Ms. rom. BAR 1524, f. 70^v.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Portretul *Avestiței* din ms. rom. 3479, f. 87^r, înfățișează, în mod explicit, pericolul pe care aceasta îl constituie pentru nou-născuți: (...) *Avezuha, aripa Satanei, așa de minunată, cu mâinile lungi de un stânjenu, părul pi cap și pi trup până în călcâiu, cu unghii la mâni și la picioare ca niște*

ipostazele pe care le poate întruchipa Avestița este grăuntele de mei, asemenea felului în care se strecoară în chilia de plumb duhul necurat, din *Legenda Sfântului Sisoe* (ms. rom. BAR 1698, f. 39^v–40^v, ms. rom. BAR 2248 și ms. rom. BAR 3479, f. 89^{r-v}).

Versiunile sunt însoțite, în anumite cazuri, de indicații specifice cărților de cult. La sfârșitul variantei din ms. rom. BAR 3479, pe fila 71^v, e consemnat următorul îndemn: *Preotul, cându faci o sfeștanie, să cetească hârtiia și să zică trupariul sfântului Mihail*. În varianta din ms. rom. BAR 1619, într-un chenar suprapus filei 3^v, există mențiunea, scrisă cu chinovar, *pe șapte zile*. În fruntea unei versiuni din 1819 (ms. rom. BAR 2858, f. 48^r), un oarecare Ioniță fon Arhip făcea precizarea: *Să zici de 7 ori*.

Pentru a asigura circulația textului, copistul îi certifică autenticitatea și eficacitatea, punând în seama divinității diferite promisiuni legate de prelungirea vieții, protecția împotriva duhurilor rele și mântuirea sufletului care se va încrede în puterea lui. Iată cum se încheie varianta din ms. rom. BAR 3964, f. 32^{r-v}: *Cartea aceasta mare putere are, că cine o va citi//sau o va izvodi sau o va asculta cu dragoste, acel om are pace și iertare de păcatele sale, de la Dumnezeu o sută de zile și niciun lucru nu-i va strica. Și care fămeie va fi îngreunată și o va purta-o la dânsa, va avea milă de la Dumnezeu și priimință de la oameni și va birui pre toți vrăjmașii săi*. Urmează o rugăciune și o mențiune, care amintește de legenda apocrifă *Visul Maicii Domnului*: *Această carte s-au arătat în Muntele Măslinilor, înaintea icoanelor și înaintea sfântului arhanghelului Mihail și nimenea nu putea să o vază cartea*.

Concluzii. Luând în considerare aspectele prezentate, ne apare ca evidentă necesitatea de a studia în paralel legenda *Avestiței* și *Legenda Sfântului Sisoe*. Larga difuzare a celor două texte (se păstrează, numai sub formă manuscrisă, aproximativ optzeci de exemplare), dovedește impactul avut în rândul diferitelor clase sociale, laice și clericale, în pofida opoziției oficiale a bisericii, care condamna astfel de practici superstițioase. Având la origine vechi credințe păgâne, legendele nu au făcut decât să se acomodeze la epoca și la cultura care le-au adoptat.

În ceea ce privește modelul de traducere pe care l-a urmat legenda *Avestiței*, nu putem face deocamdată decât supoziția, verificată mai ales de elementele de natură lexicală, că versiunile românești au avut la bază o sursă de origine slavă, cel mai probabil, o tipăritură aparținând secolului al XVII-lea sau al XVIII-lea. Rămâne ca studierea ulterioară a unor noi fonduri de manuscrise și versiuni publicate, aflate în bibliotecile din țară și din străinătate, să confirme ipoteza avansată aici.

săceri și cu un pruncu în mânilor-i, sfărâmat și zgâriet cu unghiile ei. Un tablou al diavolului, cu câteva elemente particulare și prezentând oarecare expresivitate artistică, îl găsim într-un manuscris din 1831 (ms. rom. BAR 1619, f. 3^v), copiat de monahia Theodosiia, de la Mănăstirea Neamț: *Pogorându-să sfântul arhanghel Mihail din muntele Eleonului, întâlni un duh necurat, foarte groaznic, cu părul capului până la călcâi, cu țigile până la genunche, cu mâinile și picioarele de fier, cu gura ca de leu, cu ochii ca de bou, cu limba în gură de foc, cu coada ca la balauru, rădicată pi spate și încolâtăcită pe la grumaz*.

AVESTITA, THE SATAN'S WING. THE ROMANIAN VARIANTS

(Abstract)

The analysis of the Romanian manuscript versions of the legend of *Avestița* from the stock of the Library of the Romanian Academy in Bucharest, and of the printed ones as well, has revealed that this apocryphal text, despite having a longer history than the *Legend of Saint Sisoe*, reached our territory later (the earliest known version dates from 1752). Due to its more reduced length, however, the legend of *Avestița* may be more easily considered as an amulet, spreading in a far greater number of samples (approximately 60, compared with 20 variants of the *Legend of Saint Sisoe*). We have noticed the existence of a primary variant, from which two types of versions split, called “Avestița-Sisoe” and “Avestita” respectively, depending on the inclusion or non-inclusion in the text of Saint Sisoe as a secondary character. The hypothesis advanced here, according to which the translation model followed by the legend of *Avestița* was based on a source of Slavic origin, most probably a print dating from the 17th or 18th century, remains to be confirmed by future studies.

Cuvinte-cheie: apocrif, *Avestița*, redacții românești.

Keywords: apocryphal, *Avestița*, Romanian variants.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Cristinel Sava

CUVÂNTUL LUI IPOLIT ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ VECHIE.
VERSIUNEA PRESCURTATĂ

1. INTRODUCERE

În articolul de față, vom descrie pe scurt un text apocrif necunoscut până în prezent în literatura românească. Titlul¹ sub care apare în manuscrisele studiate este: *Cuvânt a sfântului sfințit mucenic Ippolit, papa de Roma, pentru sfârșitul lumii și pentru Antihrist și pentru a doao venire a Domnului nostru Isus Hristos*. Se întâlnește în șapte manuscrise din colecția de manuscrise românești a Bibliotecii Academiei Române, în două versiuni. Aici, ne vom opri asupra versiunii prescurtate, întâlnită în patru din cele șapte manuscrise.

2. CUVÂNTUL LUI IPOLIT, SCURT ISTORIC²

Cuvântul lui Ipolit reprezintă o omilie scrisă în limba greacă, transmisă sub numele lui Hipolit, cu titlul *Τοῦ μακαριωτάτου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος*

¹ Acesta este titlul care apare în manuscrisele aparținând versiunii integrale; pentru titlul versiunii prescurtate, vezi *infra* §3.1.

² Informațiile legate de această omilie atribuită lui Hipolit sunt preluate din sinteza extrem de bine realizată a lui Bădiliță, *Metamorfozele*, p. 255–259. De aici înainte, pentru economia expunerii, ne vom referi la autorul acestui text apocrif drept Pseudo-Hipolit.

λόγος περί τῆς συντελείας τοῦ κόσμου καὶ περί τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (în latină, *Beatissimi Hippolyti episcopi et martyris oratio de consummatione mundi ac de Antichristo et secundo adventu Domini nostri Iesu Christi*, prescurtat *De consummatione mundi*), realizată, probabil, la sfârșitul secolului al IV-lea³. Tratatul cunoaște două ediții moderne, una în PG 10, col. 901–952, cealaltă în Bontwesch și Achelis, *Hippolytus Werke*, p. 287–309. În PG este reprodusă o ediție tipărită în 1556 la Paris, în limba greacă, alături de traducerea latinească din 1557 a lui Joannes Picus⁴.

Deși în țările române nu s-a bucurat de o circulație prea mare (dovadă stând cele numai șapte manuscrise existente, dintre care cele patru de care ne ocupăm aici nu au părăsit Mănăstirea Bistrița, Țara Românească), pe alte meleaguri textul lui Pseudo-Hipolit a avut o circulație mai largă, pătrunzând chiar și în literatură. Astfel, unul din visele lui Francisco de Quevedo (*Sueño de juicio final*, scris în 1606) pornește de la lecturarea acestui text⁵, autorul mărturisind că a avut visul respectiv după ce a adormit citind din „cartea Fericitului Hipolit despre sfârșitul lumii și despre a doua venire a lui Hristos”⁶.

Mai trebuie reținut faptul că textul lui Pseudo-Hipolit este o sinteză în care se întâlnesc mai multe tradiții, iar una dintre acestea e reprezentată de un text al adevăratului Hipolit, tratatul *De Antichristo*, din care textul nostru a preluat aproximativ o treime⁷.

3. VERSIUNEA PRESCURTATĂ A CUVÂNTULUI LUI IPOLIT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

3.1. În literatura română veche, acest text cunoaște două versiuni: una integrală (prezentă numai în manuscrisele moldovenești, trei la număr – ms. 4241 BAR, ms. 5385 BAR și ms. 1536 BAR –, reprezentând o traducere a lui Vartolomeu Măzăreanu [ms. 4241 BAR] și două copii după aceasta) și una prescurtată (prezentă numai în manuscrisele muntenești, patru la număr, copiate în Mănăstirea Bistrița). Toate manuscrisele, din ambele versiuni, datează aproximativ din secolul al XVIII-lea⁸.

³ Datarea tradițională (cf. Andrei, *De Antichristo*, p. 89) este una destul de imprecisă (sec. al VI-lea – al IX-lea). Studii relativ recente (precum García Romero, *El Anticristo*, p. 34, sau Norelli, *Ippolito*, p. 35, 55, 57) au reținut ca dată sec. al IX-lea. Însă, pe baza identificării trăsăturilor Antihristului-diavol din textul lui Pseudo-Hipolit în activitatea și personalitatea lui Iulian Apostatul, Gennari, *Aspetti*, a propus ca dată sfârșitul sec. al IV-lea (380–400 d.Hr.). La această dată s-au mai raliat Andrei, *De Antichristo*, și Bădiliță, *Metamorfozele*.

⁴ PG 10, col. 903. Ediția în greacă din 1556 este îngrijită și emendată de același Joannes Picus.

⁵ Cf. de Quevedo, *Sueños*, p. 43, nota 4. Este interesant că acest fapt se produce la numai 50 de ani distanță de la ediția publicată în 1556–1557 în greacă și latină.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁷ Cf. Andrei, *De Antichristo*, p. 89 și Gennari, *Aspetti*, p. 71.

⁸ Cf. Ștrempel, *Catalogul*, vol. 1, p. 361; vol. 2, p. 169, 299, 300, 328; vol. 3, p. 388; vol. 4, p. 286. Ms. 2102 BAR, aparținând redacției prescurtate, este singurul care datează de la începutul secolului al XIX-lea, din anul 1801, în timp ce ms. 2513 BAR datează fie de la începutul sec. al XVIII-lea (Ștrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 299), fie de la sfârșitul sec. al XVII-lea (Ștrempel, *Copii*, p. 208).

Versiunea integrală face obiectul unui alt studiu care urmează a fi publicat, de aceea în articolul de față ne vom opri doar asupra versiunii scurte.

Încă din titlu, se remarcă o diferență față de versiunea integrală, și anume omisiunea sintagmei „sfântului sfințit mucenic”, titlul, în versiunea prescurtată, fiind *Cuvântul lui Ipolit, Papa al Romei, pentru sfârșitul lumii și pentru Antihrist și pentru a doua venire a Domnului nostru Isus Hristos*. Omisiunea respectivă are reflex în plan textual, fiind un indiciu al unei versiuni diferite. Textul acestei versiuni cuprinde doar fragmentele pe care Pseudo-Hipolit le-a împrumutat din tratatul lui Hipolit *De Antichristo*.

3.2. Textul versiunii prescurtate începe cu prezentarea și explicația a două viziuni biblice: visul pe care l-a avut împăratul Nabucodonosor, în care împărățiile lumii sunt reprezentate prin intermediul părților din metale diferite ale unei statui imense, și viziunea profetului Daniel despre aceleași împărății, prezentate de data aceasta sub înfățișarea unor fiare (capitolele II și VII din Daniel). Astfel, capul de aur al statuii și fiara ce seamăna cu un leu reprezintă Babilonul, împărăția lui Nabucodonosor; pieptul cu brațele de argint și fiara ce seamăna cu un urs reprezintă perșii; coapsele de aramă și fiara ce seamăna cu un pardos reprezintă grecii; iar picioarele de fier și fiara a patra, cu dinți de fier și gheare de aramă, reprezintă Imperiul Roman. Apoi, cele 10 degete de la picioare ale statuii sunt echivalate cu cele 10 coarne ale fiarei a patra, dintre care urma să se ridice un corn, identificat cu Antihristul. Partea aceasta începe cu un fragment din textul biblic al cărții lui Daniel (capitolul II, versetul 31): „Deci ce au zis prorocul lui Navăhodonosor împărat: «Vedeam, zice, o, împărate, și iată un chip mare sta înaintea feții tale al căruia capul îi era de aur, brațele lui și umerile de argint, pânțele și coapsele de aramă, pulpele, fluierile de hier, picioarele o parte oarecarea de hier și alta de lut»” (ms. 2513 BAR, 233^v/4–11) și se încheie cu o serie de întrebări retorice adresate cititorilor: „Oare vezi cum au tâlcuit Daniil putearnicului împărat Navăhodonosor? Oare vezi cum au arătat toate mădulările trupului acelui chip? Dară înțeles-ați cum ne-au spus noao mai nainte de ceale 4 fieri ce eșia din marea?” (ms. 2513 BAR, 235^v/15–20).

Ajungând la persoana Antihristului, autorul textului trece la descrierea acțiunilor acestuia. Prezintă mai întâi prorociile biblice despre Antihrist și despre Hristos: prorocia lui Iacov (*Facerea* XLIX, 8–10, 16–17) cu privire la doi din fiii săi – Iuda (din care urma să se tragă Hristos) și Dan (din care urma să se tragă Antihristul); prorocia din *Ieremia* VIII, 16, despre faptul că întreg pământul se va cutremura de tropăitul cailor lui Dan; și prorocia pe care o face Moise despre tribul daniților, asemănându-l cu un pui de leu (*Deuteronomul* XXXIII, 22). Pentru a nu stârni confuzie în mintea cititorilor privind simbolul puiului de leu (leul fiind folosit ca imagine pentru Hristos), autorul pornește o serie amplă de paralele între Hristos și Antihrist, arătând că „întru toate va să să aseamene Satana⁹ fiului lui

⁹ Confuzia între Antihrist și diavolul/Satana este foarte pronunțată la Pseudo-Hipolit (Bădiliță, *Metamorfozele*, p. 256), aceasta fiind una dintre deosebirile față de tratatul lui Hipolit *De Antichristo*. Dacă în tratatul original al lui Hipolit, cei doi sunt individualități distincte, la Pseudo-Hipolit, cei doi

Dumnezeu” (ms. 2513 BAR, 237^f/10–11): Hristos va fi leu, leu va fi și Antihristul; Hristos va fi blând ca un miel, și Antihristul se va arăta la fel de blând; ambii vor fi circumciși; Hristos a trimis apostoli, Antihristul va trimite apostoli mincinoși; Hristos a adunat oamenii la el, și Antihristul va aduna oameni la el; Hristos a avut propriul semn (crucea), și Antihristul va avea propriul semn; Hristos s-a arătat în chip omenesc, născându-se din națiunea evreiască, și Antihristul se va arăta în chip omenesc, născut fiind din aceeași națiune; Hristos și-a numit trupul biserică, în timp ce Antihristul va zidi o biserică de piatră în Ierusalim. Această a doua parte începe de la fraza: „Dup<ă> aceasta, și ceale ce sânt zise pentru Antihrist nu vom ascunde, ci din cât ne va fi cu puțință, pentru proroc și cu Scriptura, vom spune înșelăciunea și călcarea lui de lege carea va fi peste toată lumea” (ms. 2513 BAR, 235^v/20–236^f/2) și se încheie la fraza: „Și alte înșelăciuni ale lui arătate sânt celor ce vor avea priceapere” (ms. 2513 BAR, 237^v/6–7).

Urmează un scurt pasaj în care sunt comparate cele două venituri ale lui Isus Hristos: prima venire de la începutul erei creștine și a doua venire la sfârșitul timpului. Autorul scoate în evidență diferențele dintre cele două evenimente. Pasajul începe cu fraza: „Pentru că de amândouă venirile lui Hristos ne-am învățat a scrie” (ms. 2513 BAR, 237^v/8–9) și se încheie cu fraza: „Și adică la venirea lui cea dintâiu avea mergătoriu înaintea pre Ioan Botezătorul, iar la a doua venire, când va veni cu slavă și cu putere multă, va avea pre Enoh, pre Ilie și pre Ioan Bogoslov” (ms. 2513 BAR, 237^v/14–19).

Menționarea celor trei profeți (Enoh, Ilie și Ioan Teologul)¹⁰ îi prilejuiește autorului adăugarea unui pasaj care conține o profeție a prorocului biblic Daniel despre săptămâna la mijlocul căruia vor înceta jertfele (*Daniel IX, 27*), profeție pe care autorul o aplică activității celor trei profeți menționați mai sus. Acești proroci vor încerca, prin predicarea lor timp de 1260 de zile, să-i facă pe oameni să se pocăiască, vor avea putere asupra ploii, a apelor și a pământului, însă în cele din urmă vor fi uciși de Antihrist, care va deveni extrem de trufaș. Pasajul începe cu fraza: „Și ia vezi iubirea de oameni a stăpânului, că și în vremile ceale de apoi nu lasă neamul omenesc fără de proroc, ci și atunci îi miluiește și trimite către noi pre acei învățători ca să ne întoarcă și să ne spuie de venirea aceluia înșelătoriu” (ms. 2513 BAR, 237^v/19–238^f/3) și se încheie cu fraza: „...după aceeaia să va înălța cu gândul și va începe a să mări și a să slăvi ca un Dumnezeu și alte pedepse multe va face până la sfârșitul cuvântului” (ms. 2513 BAR, 238^v/12–15).

Ultimul pasaj din textul nostru se ocupă de misteriosul număr 666, căruia autorul îi potrivește mai multe nume care ar putea fi cuprinse la nivel simbolic în suma aceasta. Pasajul începe cu fraza: „Și cei pecetluiți ai lui la frunte și la mâna

se contopesc în unul și același personaj, un Antihrist-diavol, pasajele care fac referire la acest personaj folosind ca sinonimi cei doi termeni: Antihrist și diavolul, după cum se observă și în exemplul citat din ms. 2513 BAR, 237^f/10–11.

¹⁰ Aceasta este o altă diferență față de tratatul hipolitan despre Antihrist, care îi menționa doar pe primii doi profeți (cf. Bădiliță, *Metamorfozele*, p. 257).

dreaptă sânt la număr 666” (ms. 2513 BAR, 238^v/15–16) și se încheie cu ultima frază a textului: „Și după aceeaia să va sfârși ca un înșelătoriu” (ms. 2513 BAR, 239^f/1–2).

Pe scurt, structura textului este următoarea:

1. Visul împăratului Nabucodonosor și viziunea profetului Daniel, combinate și explicate împreună.
2. Descrierea acțiunilor lui Antihrist.
 - 2.1. Prorocii despre Antihrist.
 - 2.2. Antihrist Îl imită întru totul pe Hristos.
3. Comparație între cele două veniri ale lui Hristos.
4. Prorocia lui Daniel despre profeții care vor premerge celei de-a doua veniri a lui Hristos.
5. Uciderea profeților de către Antihrist și înălțarea acestuia.
6. Numărul 666 și interpretarea lui.

3.3. Versiunea prescurtată se întâlnește în patru manuscrise, toate din colecția Bibliotecii Academiei Române: ms. 2513 BAR, ms. 2516 BAR, ms. 2596 BAR și ms. 2102 BAR.

Ms. 2513 BAR, cel mai vechi din cele patru, este un miscelaneu de 306 file (numerație modernă), de dimensiunile 20,5 × 15 cm. Textul *Cuvântului lui Ipolit* este cuprins între f. 233^v și f. 239. Este urmat și precedat de fragmente de pateric. Copist este ieromonahul Serafim, care se semnează în criptogramă în diverse locuri: f. 1, 111^v, 169, 197^v, 215, 228, 253, 283 și 294. După cum am văzut mai sus (nota 8), miscelaneul a fost datat fie la începutul sec. al XVIII-lea, fie la sfârșitul sec. al XVII-lea. Locul copierii manuscrisului este Mănăstirea Bistrița (cf. însemnarea de la f. 228: „Smeritul întru ieromonahi, chir Serafim, eclisiarh ot Bistriți”), unde și rămâne, conform unei însemnări scrise de altă mână la f. 1–15: „Acest *Otăcinic* iaste al sfintei Mănăstiri Bistriții, unde să cinstéște și să prăznuiaște hramul Adormirii Născătoarii de Dumnezeu și să odihnesc moaștele preacuviosului părintelui nostru Grigorie Decapolit.” Textul începe, după cum aminteam la §3.2, cu un fragment din capitolul II al cărții lui Daniel.

Ms. 2516 BAR este un miscelaneu de 368 de file (numerație modernă), de dimensiunile 21,5 × 15,5 cm. Textul nostru se întinde de la f. 253 până la f. 257^v. Este precedat, ca și în cazul manuscrisului anterior, de fragmente de pateric. Copistul manuscrisului este ieromonahul Ilarion, de la aceeași Mănăstire Bistrița (f. 365). În privința datării, cea mai veche însemnare este din anul 1736 (f. 10), când – se specifică – miscelaneul a fost dat „bésericii din peșteră, hramul Sfinții îngeri”, ceea ce înseamnă că îl putem data la începutul sec. al XVIII-lea. La 15 decembrie 1789, manuscrisul era tot în mănăstirea Bistrița (f. 368). Textul începe la fel ca în ms. 2513 BAR.

Ms. 2596 BAR este un miscelaneu voluminos, de 533 de file (numerație modernă), cu dimensiunile 31 × 20 cm. Textul *Cuvântului lui Ipolit* este inserat între f. 394 și f. 397, urmat de un alt text despre Antihrist, *Cuvântul sfântului Efrem pentru Antihrist*. Grupajul acesta de scrieri escatologice este încadrat de vieți de

sfinți. Copistul manuscrisului este un ieromonah pe nume Ilarion, proigumen al Mănăstirii Bistrița. Nu știm dacă este vorba de același Ilarion care a copiat ms. 2516 BAR, dat fiind că există o serie de diferențe inexplicabile între cele două manuscrise (pentru care, vezi mai jos §4). În ce privește datarea, putem stabili că textul *Cuvântului lui Ipolit* a fost copiat între 4 iunie 1745 (conform unei însemnări de la f. 207) și 24 octombrie 1745 (conform însemnării de la f. 411^v). Filele 244–245^v (care cuprind copilăria sfântului Onufrie) sunt copiate de Ioachim Bărbătescu (copistul ms. 2102 BAR) și atașate ulterior miscelaneului¹¹.

Spre deosebire de cele două manuscrise anterioare, textul are un adaos inițial. Dacă textul mss. 2513 BAR și 2516 BAR începea de la *Daniel II*, 31 (direct răspunsul pe care îl dă Daniel împăratului Nabucodonosor), textul acestui manuscris începe de la primul verset al capitolului („În anul al doilea al împărăției lui Navahodonosor împărat, au văzut împăratul Navahodonosor un vis și foarte s-au spăimântat...”), punând astfel în context un text care, altfel, începea destul de abrupt (chiar cu o conjuncție concludivă). Pasajul inserat nu este foarte mare (o coloană, textul fiind scris pe două coloane).

Ms. 2102 BAR este cel mai recent dintre manuscrisele familiei, un miscelaneu de 419 file (numerație modernă), de dimensiunile 30 × 20 cm. Textul nostru este inserat la filele 361^v–365, urmat, ca și în cazul ms. 2596 BAR, de *Cuvântul sfântului Efrem pentru Antihrist*, ambele încadrate de cuvinte monahale și fragmente de pateric. Este copiat de ieromonahul Ioachim Bărbătescu și finalizat în 1802 (f. 413^v). La f. 233^v găsim o însemnare din timpul redactării miscelaneului: 11 ianuarie 1801. Compilarea întregului miscelaneu a durat probabil cel puțin doi ani, după cum reiese din cele două însemnări, dar și din mărturisirea copistului (f. 413^v) că prima jumătate a manuscrisului a fost alcătuită după moartea soției, până să fie chemat la Mănăstirea Bistrița. Venind aici, a finalizat și cea de a doua jumătate (în care se cuprinde și *Cuvântul lui Ipolit*). E probabil ca a doua jumătate să fi fost alcătuită între 11 ianuarie 1801 (dată aflată aproximativ la jumătatea manuscrisului) și 1802 (data însemnată la final). Data de începere a celei de-a doua jumătăți a miscelaneului este confirmată și de o însemnare din ms. 2596 BAR, la sfârșitul celor două file scrise de el și inserate în respectivul manuscris, unde notează data de 24 aprilie 1801. Prin urmare, probabil că în jurul acestei date Ioachim Bărbătescu a intrat în contact cu textul nostru conținut în ms. 2596 BAR, text pe care l-a copiat mai apoi în ms. 2102 BAR.

Ms. 2102 BAR conține același adaos ca și ms. 2596 BAR, încă o dovadă că a fost copiat după acest manuscris.

4. FILIAȚIA MANUSCRISELOR

În ce privește filiația manuscriselor, este clar că ms. 2102 BAR a fost copiat după ms. 2596 BAR. Acesta, la rândul lui, a fost copiat după ms. 2513 BAR, și nu

¹¹ Cf. Ștrempele, *Catalogul*, vol. 2, p. 329.

după ms. 2516 BAR. Când afirmăm acest lucru, ne bazăm pe următoarele considerente:

- Ms. 2513 BAR are o însemnare marginală la f. 236^f, între rândurile 3 și 4, scrisă cu cerneală roșie: „statul dintâiu”; ms. 2516 BAR nu conține această notă, nici marginal, nici în cadrul textului; ms. 2596 BAR conține această notă în rând cu textul, scrisă tot cu roșu (f. 395^v/23; e posibil să fi fost pusă tot ca notă, având în vedere că acolo se termina paragraful și rămânea spațiu liber). Acesta este argumentul principal în stabilirea filiației propuse de noi: dacă ms. 2596 BAR ar fi copiat după ms. 2516 BAR, întreruperea în apariția notei respective este inexplicabilă.

- Ms. 2513 BAR și ms. 2596 BAR se încheie cu propoziția: „Și după aceea să va sfârși ca un înșălătoriu.” Ms. 2516 BAR conține un adaos la această propoziție: „Și după acea să va sfârși ca un înșălătorriu **rău**.”

Dificultăți de stabilire a filiației întâmpinăm în privința celor două manuscrise care nu sunt datate exact (ms. 2513 BAR și ms. 2516 BAR). Care din ele este mai veche și care a fost copiat după celălalt? Dacă ms. 2516 BAR ar sta la baza ms. 2596 BAR (după cum am fi tentați să credem, dat fiind că ambele sunt copiate de un „Ilarion ieromonah”), cum explicăm diferențele atât de marcante dintre cele două manuscrise: adaosul inițial din ms. 2596 BAR (pasajul din capitolul II al cărții lui Daniel), adaosul final din ms. 2516 BAR (adjectivul „rău”) și absența notei marginale din ms. 2516 BAR, dar prezența ei în ms. 2596 BAR?

Deoarece nu avem încă răspunsuri la întrebările de mai sus, aspectele respective urmând a fi clarificate de cercetări ulterioare, vom da doar o filiație parțială:

Filiația manuscriselor aparținând variantei prescurtate a Cuvântului lui Ipolit

* ms. 2516 BAR (Ilarion, Mănăstirea Bistrița, ante 1736)

ms. 2513 BAR
(Serafim, Mănăstirea Bistrița,
sf. sec. XVII/încep. sec. XVIII)

* ms. 2516 BAR
(Ilarion, Mănăstirea Bistrița, ante 1736)

ms. 2596 BAR
(Ilarion, Mănăstirea Bistrița
între 4 iunie și 24 oct. 1745)

ms. 2102 BAR
(Ioachim Bărbătescu, Mănăstirea Bistrița
între 11 ianuarie 1801 și 1802)

Este sigură filiația ms. 2513 BAR > ms. 2596 BAR > ms. 2102 BAR. Ce este nesigur este raportul existent între ms. 2513 BAR și ms. 2516 BAR. Este acesta din

urmă la originea ms. 2513 BAR sau, din contră, este o ramură separată care nu a avut continuitate în manuscrisele ulterioare? Răspunsul îl vom găsi printr-o atentă analiză filigranologică a celor două manuscrise, pentru a stabili raportul cronologic existent între ele.

BIBLIOGRAFIE

- Andrei, *De Antichristo* = Osvalda Andrei, „Dal *De Antichristo* di Ippolito al *De consummatione mundi* dello Ps. Ippolito: «riscrivere» un testo e «comunicare storia»”, în *Atti del XXXII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana*, 8–10 mai 2003: Comunicazione e recezione: protagonisti, tecniche e vie del documento cristiano (IV–VI secolo), *Studia Ephemeridis „Augustinianum”*, Roma, 2004.
- Bădiliță, *Metamorfozele* = Cristian Bădiliță, *Metamorfozele Anticristului la Părinții Bisericii*, traducere de Teodora Ioniță, Iași, Polirom, 2006.
- Bontwesch și Achelis, *Hippolytus Werke* = G. Bontwesch și H. Achelis, *Hippolytus Werke*, Leipzig, 1897.
de Quevedo, *Sueños* = Francisco de Quevedo, *Sueños*, ediție de Joan Estruch Tobella, Madrid, Akal, 1991.
- García Romero, *El Anticristo* = Hipólito, *El Anticristo*, introducción, traducción y notas de Francisco Antonio García Romero, Madrid, Editorial Ciudad Nueva, 2012.
- Gennari, *Aspetti* = Silvia Gennari, *Aspetti del cristianesimo di età teodosiana. Il De consummatione mundi dello Ps. Ippolito*, tesi di laurea, Facoltà di Lettere e Filozofia, Università degli Studi di Siena, a.a. 1997/1998.
- Norelli, *Ippolito* = E. Norelli, *Ippolito. L'Anticristo*, Firenze, 1987.
PG = J.-P. Migne (éd.), *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, Paris, 1857–1866.
- Ștrempel, *Catalogul* = Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1 (B.A.R., 1–1600, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978), vol. 2 (B.A.R., 1601–3100, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983), vol. 3 (B.A.R., 3101–4413, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), vol. 4 (B.A.R., 4414–5920, București, Editura Științifică, 1992).
- Ștrempel, *Copiști* = G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. 1, București, Editura Academiei, 1959.

A DISCOURSE BY THE MOST BLESSED HIPPOLYTUS IN OLD ROMANIAN LITERATURE.
THE SHORTENED VERSION

(Abstract)

We have attempted in this article a description of the Old Romanian manuscripts containing an apocryphal homily attributed to Hippolytus (by a 4th-century author known as Pseudo-Hippolytus). We discussed only the shortened version, which consists of four manuscripts, belonging to the Library of the Romanian Academy, all compiled in the Bistrița Monastery, Țara Românească, during the 18th century (approximately). We have presented a short history of the Pseudo-Hippolytus' text, followed by a summary of the Romanian shortened version (composed only of fragments pertaining to the original treatise of Hippolytus, *De Antichristo*) and a description of the manuscripts. The article ends

with a partial family tree ('stemma'), which traces back the relation between three of the manuscripts. Further research will clarify the relation between the last manuscript (ms. 2516 BAR) and the oldest of the three (ms. 2513 BAR).

Cuvinte-cheie: Pseudo-Hipolit, Antihrist, apocrif, De consummatione mundi, omilie, versiune prescurtată.

Keywords: Pseudo-Hippolytus, Antichrist, apocryphal, De consummatione mundi, homily, shortened version.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
savacristinel@yahoo.com*

Adina Chirilă

UN HAPAX LEGOMENON ÎN TEXTELE LUI ANTIM IVIREANUL: *CORHOR*

După o lapidară construcție prin care cititorul este întâmpinat cu o bine-cuvântare, în *Postfața* lui Antim Ivireanul la *Evangelia greco-română* din 1693 există un enunț a cărui înțelegere deplină este dependentă de lămurirea secvenței de început: „*Ca și corhorul între alte verdețe (s.n., A.C.), precum zice pilda, mă arătu și eu, o iubiți cetitori, cătră cei meșteri și iscușiți și înțelepți și nevoitori tipografi, cu aciastă de bogoslovie cu patru strune și cu toată alcătuirea de dulcele glas alăută, a ceii în trei staturi dumnezăiri, capul ceii fără prihană ai noastre credință, sfânta, zic și dumnezăiasca Evangelie*”, fragment ce conține un *hapax legomenon* nedeslușit până acum: *corhor*, s.m.

Dicționarele consacrate limbii literare vechi nu înregistrează termenul. În DLR i se indică genul masculin și un sens incert („O legumă?”), pornind de la citatul din textul menționat (greșit datat „1694” în dicționar), preluat din I. Bianu, E. Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, Tom I (1508–1716), București, 1903, p. 335¹. Nicio referință în privința etimonului².

¹ Sursa este indicată greșit în *Dicționarul limbii române* (citat în continuare DLR), Tomul I, Partea II, C., București, 1940, s.v. *corhor*: VB. (sic) I 335; cf. DLR, Tomul II, fasc. I, *Bibliografie*, s.v. BV.

² Un cuvânt *corchoru* este înregistrat în A.T. Laurianu și J.C. Massimu, *Dictionariulu limbei romane*, I, București, 1871, însă explicația confuză și etimonul propus nu ne ajută în elucidarea sensului și originii lui *corhor* în textul lui Antim Ivireanul: „s.m., *corchorus* (fr. *corchor*, it. *corcoro*); genu de plante d’in famili’a teliacieloru, *polyandria monogynia* lui Linneu; – cuventulu pare co e acellu-asi cu populariulu *corcoru* si co plantele s’au numitu asiá sau d’in caus’a *corcorului* cu care se deschidu capsulele loru adjunse la maturitate sau d’in caus’a violentului motu si *corcoru* ce ar fi producundu in matie purgativele de aceste plante.”; iar s.v. *corcoru*: „s.m., (it. *corcoro* cu acea-asi insemnare); 1. vocea corbiloru, ciiorloru si altoru assemimi passeri; 2. vocea gaineloru, curceloru si altoru assemimi passeri; 3. sonu confusu, murmuru, fremetu; si in speciale: 4. murmurulu matieloru”.

Atât A. Bailly, cât și Henry George Liddell și Robert Scott consemnează în limba greacă existența lui κόρχορος, -ov, cu sensul: „herbe sauvage que l'on mangeait comme légume”³, respectiv „a wild plant of bitter taste”⁴.

Termenul este atestat în câteva texte antice, cu sensuri diferite. În *Naturalis historia*, Pliniu cel Bătrân scrie: „Corchorum Alexandrini cibi herba est conuolutis foliis ad similitudinem mori, praecordiis, <ut> ferunt, utilis alopeciisque et lentigini.” [fr. „La corette est une plante herbacée consommée par les Alexandrins. Ses feuilles sont enroulées comme celles du mûrier ; elle passe pour bonne pour l'épigastre, l'alopecie et le lentigo.”]⁵. Descrierea permite identificarea plantei cu *iuta* (engl. *jute*), *Corchorus olitorius* L., „plante herbacée de 1m50 à 5m de haut” și „une des plantes potagères les plus communes des Égyptiens et des Syriens”⁶.

Pe de altă parte, în *Περὶ φυτῶν ἱστορία*, Teofrast notează: „καὶ ἕτερα δε πλείω τούτων ἐν οἷς καὶ παροιμαζόμενός ἐστι διὰ πικρότητα κόρχορος ἔχων τὸ φύλλον ὠκιμῶδες” [fr. „...et encore bon nombre de ces herbes parmi lesquelles se trouve même le mouron, d'une amerture proverbiale, qui a la feuille du basilic”]⁷. Descrierea indică o varietate de scânteiuță (engl. *pimpernel*), *Anagallis arvensis* L., o legumă sălbatică amară și toxică, ce poate fi totuși consumată fiartă⁸, o specie inferioară, din punct de vedere nutrițional, legumelor de grădină.

Despre *Anagallis* vorbește și Pliniu cel Bătrân, descriindu-i proprietățile curative și precizând: „Anagallida aliqui *acorum* uocant” [fr. „Quelques-uns donnent à l'anagallis le nom d'*acorum*”]⁹. După Ermolao Barbaro, sinonimul *acorum* (gr. ἄκορον) este incorect; în comentariul pe care îl face cărții lui Pliniu, acesta precizează că este vorba, de fapt, de *corchoron*¹⁰.

Folosirea în alimentația umană, în circumstanțe umile, a corhorului/scânteiuței este atestată în cultura grecească de Aristofan, în *Viespile*, v. 237–240, unde se povestește despre câțiva ostași înfometați ce încercau să-și prepare ceva de mâncare: „κᾶτα περιπατοῦντε νύκτωρ τῆς ἀρτοπόλιδος λαθόντ' ἐκλέψαμεν τὸν ὄλμον, κᾶθ' ἤψομεν τοῦ κορκόρου κατασχίσαντες αὐτόν.” [fr. „...puis, rôdant une

³ A. Bailly, *Dictionnaire Greque-Français*, Hachette, s.a., s.v. κόρχορος, -ov.

⁴ Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon, Compiled by...*, Oxford, s.v. κόρχορος.

⁵ Pline L'Ancien, *Histoire Naturelle, Livre XXI*, Paris, 1969, p. 183 (în continuare: Pline l'Ancien, *H.N.*)

⁶ Désiré Bois, *Les plantes alimentaires chez tous les peuples et à travers les âges*, I, Paris, p. 76. Cf. DLR, s.v. *iută* și Al. Borza, *Dicționar etnobotanic cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, București, 1968 (citată în continuare BORZA), s.v. *corchorus olitorius* L.

⁷ Théophraste, *Recherches sur les plantes*, Tome II, Livres III-IV, Paris, 1989, VII.7.2. (citată în continuare Théophraste, *H.P.*)

⁸ Vezi *ibidem*, *Commentaire VII.7.*, p. 127.

⁹ Pline L'Ancien, *H.N., Livre XXV*, Paris, 1974, p. 144.

¹⁰ *Hermolai Barbai Castigationes Pliniana*, Romae, 1492, *apud* Jacques André, *Commentaire la Pline l'Ancien, H.N., Livre XXV*, p. 156.

nuit, nous volâmes à la boulangère son mortier ; puis nous fîmes cuire de la *pimprenelle* (s.n., A.C.), après en avoir fait du petit bois.”¹¹

Termenul grecesc numește, așadar, două realități extralingvistice distincte (vezi aspectul diferit al frunzelor și înălțimea tulpinii). Din cauza faptului că au în comun semul [+ comestibil], cele două plante se confundă, uneori chiar în notele explicative ale textelor ce se referă la ele. În comentariul asupra lat. *corchorus*, gr. κόρχορος, -ov / κόρχορος, -ov, „iută”, din Pline L’Ancien, *H.N., Livre XXI*, p. 183, se precizează că planta este „Citée comme comestible par Théophraste, *H.P. VII.9.2.*”¹²; la acesta însă este vorba de cealaltă plantă.

*

În *Postfața* din 1693, planta menționată este *scânțieiuța*, *Anagallis arvensis* L., fapt pe care îl deducem din precizarea sursei care l-a inspirat pe Antim în construirea analogiei: „după cuvântul *pildei*”. Nu este vorba de vreuna din *parabolele* biblice; nicăieri în *Vechiul Testament* sau în *Noul Testament* nu se face referire la una din cele două specii vegetale care pot fi desemnate de gr. κόρχορος, -ov, alături de alte plante cu care să fie într-un oarecare raport¹³. „Pilda” avută în vedere este o expresie idiomatice grecească (evocată de Teofrast în descrierea pe care o face plantei: „d’ une amerture *proverbiale*”, s.n., A.C., v. *supra*), și anume κόρχορος ἐν λαχάνοις „Corchorus inter olera”. Aceasta este înregistrată la Suidas, s.v. κόρχορος, cu următoarea explicație, pe care o redăm în versiunea latinească: „Dicitur autem proverbium hoc de hominibus nullius pretii et contemptis, at maiores honores affectantibus, quam pro dignitate et meritis suis”¹⁴.

În mod cert, Antim Ivireanul a știut această expresie grecească (*ce se aplica oamenilor obișnuiți, lipsiți de merite, care aspirau la onoruri ce nu li se cuveneau*) și a tradus-o în limba română, cu mijloacele lingvistice de care dispunea. Primul termen al structurii paremiologice este preluat din versiunea grecească, adaptat morfologic, fără terminația străină -oç¹⁵. Pentru cel de-al doilea termen, λάχανον

¹¹ Aristophane, Tome II, *Les Guêpes – La Paix*, Paris, 1985, p. 27–28. Cf. trad. engl.: „Here we are, what’s left of us, / The recruits who at Byzantium served – hep, two, three, four – / Pacing our posts, you and I. Remember how we slipped into the door / Of the bakery woman, stole her trough, and split it for kindling / To stew our **greens**?” *The Complete Plays of Aristophanes*, Bantam Books, New York, [s.a.], p. 150.

¹² Vezi Jacques André, *Commentaire la Pline l’Ancien, H.N., Livre XXI*, p. 160.

¹³ Cf. *Pilda grăuntelui de muștar (Matei 13: 31-32)*: „O altă pildă le-a pus înainte, zicând: Împărăția cerurilor este asemenea grăuntelui de muștar, pe care, luându-l, omul l-a semănat în țarina sa, și care este mai mic decât toate semințele, dar când a crescut este mai mare decât toate legumele și se face pom, încât vin păsările cerului și se sălășluiesc în ramurile lui.” (s.n., A.C.); etc.

¹⁴ *Suidae Lexicon, Graece et Latine*, II, (1705), Cantabrigiae: Typis Academicis, p. 353 ; la <http://www.archive.org/details/suidaelexicongr01suid>.

¹⁵ Cf. *nomothetis* (< gr. νομοθέτης) „legiuitor”, *paretisis* (< gr. παραίτησις) „demisie”, *zilotis* (< gr. ζηλωτής) „om al legii” – cuvinte împrumutate de Antim Ivireanul și utilizate de el în contexte românești, fără adaptare morfologică; vezi Adina Chirilă, *Împrumuturi latino-romanice și grecești în „Didahiile” mitropolitului Antim Ivireanul*, în „Analele Științifice ale Universității Ovidius. Seria Filologie. Studia in honorem Marin Petrișor”, II, XV, 2004, p. 57–66, *passim*.

(D pl. λαχάνοις), echivalentul găsit este *verdēte* „legume, zarzavaturi”¹⁶ (*verdeață* < *verde* + *-eață*, DLR), atestat cu acest sens și la Dosoftei (*V.S.*, dec. 206^{v17}).

Cu aspect latinesc, termenul redat în limba română de Antim Ivireanul prin *corhor* face obiectul unei intrări în *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* al lui Teodor Corbea: „*corchoron*, g.n. et *corchorus*, g.m., iarbă ochiiul-găinei”¹⁸. Chiar dacă am accepta ideea că dicționarul lui Corbea a fost redactat înainte de 1693¹⁹, este improbabil să-l fi cunoscut Antim, cu toate că sunt știute relațiile dintre episcopul Mitrofan (care a cerut și a plătit realizarea dicționarului) și Antim Ivireanul. Suntem de părere că lucrarea lui Teodor Corbea nu a avut un rol în apariția cuvântului la Antim, cu atât mai mult cu cât acesta din urmă era un bun cunoscător de greacă, nu de limbă latină.

Sensul pe care îl cunoaște în limba greacă expresia κόρχορος ἐν λαχάνοις servește, „într-un moment psihologic determinat”²⁰, scopului urmărit de Antim Ivireanul prin construirea secvenței retorice a modestiei. Din punctul de vedere al intenționalității, fragmentul citat la începutul studiului nostru este echivalent cu acele segmente din exordiuul predicilor în care apar afectarea modestiei și auto-deprecierea – procedee obișnuite de *captatio benevolentiae* și de punere în valoare a referentului intradiscurșiv²¹ (în cazul de față, *cartea însăși*, *Evanghelia*). Diferența valorică declarată dintre *eu [corhorul]* și „*cei meșteri și iscusiți și înțelepți și nevoitori tipografi*” [*alte verdēte*] este similară cu cea dintre, de pildă, *oratorul fatalmente prezent în fața enoriașilor și idealul reprezentat de oamenii învățați*, de *ritori* și de „*[cei] ce sînt desăvârșit întru bunătăți*”, din *Cuvânt de învățătură la stretenia Domnului nostru Iisus Hristos*²².

Expresia *ca și corhorul între alte verdeațe* nu a rămas în tezaurul paremiologic românesc. Pentru redarea expresivă a aceleiași situații de comunicare, limba comună cunoaște, la noi, structura *ca bășina-porcului pe lângă trandafir*, ale cărei elemente componente sunt preluate tot din universul vegetal: „o floare prôsta și puturosă”²³, ciupercă de câmp din fam. *Lycoperdaceae* L., și o floare de grădină din fam. *Rosaceae* L. A fost înregistrată de vornicul Iordache Goleșcu în capitolul *Asemănări* din culegerea sa de „pilde povățuirii i cuvinte adevărate” (ZANNE, I,

¹⁶ Cf. *vérze* „verdețuri, legume”: „Cu nepohtă să duc la masă; răpșesc asupra *vérzelor*, înjură legumile zicând: «în zadar s-au adus în lume»”: Antim Ivireanul, *Opere*, București, 1972, p. 102.

¹⁷ „Și să țânea sătul cu hrana verdețelor fără nice o hertură, nice pită”: *Viața și petreacerea svinților. Iași 1682-1686*, Text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, 2002, p. 183.

¹⁸ Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*. Ediție de Alin Mihai Gherman, Cluj, 2001, p. 132. Cf. magh. *tyuk szemfü*, consemnat la BORZA s.v. *Anagallis arvensis*.

¹⁹ Cf. Alin-Mihai Gherman, *Cuvânt înainte* la Teodor Corbea, *op. cit.*, p. VII.

²⁰ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1975, p. 267.

²¹ Maria Cătănescu, *Retorica elogiului în Didahiile lui Antim Ivireanul*, „Text și discurs religios”, II, Iași, 2010, p. 188.

²² Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 20.

²³ Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. Vol. I, București, 1895. Ediție anastatică, îngrijită de Mugur Vasile, București, [I, 2003], p. 298, nota 1 (citată în conituare ZANNE).

p. XXX) și citată de ZANNE, I/449, p. 118: „Ca beșina-porcului pē lângă trandafir”²⁴, cu următoarea explicație: „ce-va prost pe lângă un lucru de preț, urîtul pe lângă cel frumos, s.c.l.”. Deși atestată, cel mai târziu, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceasta are, probabil, o vechime mai mare în uzul popular. Dacă aceasta coboară până în secolul al XVII-lea, discursul autorului *Postfeței la Evanghelia greco-română* din 1693 indică o ignorare a ei (ori a oricărei alte construcții populare cu un mesaj similar), fie din necunoaștere, fie ca opțiune.

Notăm, în final, că în alte culturi populare ideea conținută de *κόρχορος ἐν λαχάνοις* apare în expresii care pot implica termeni din alte câmpuri semantice decât cel vegetal, dar care dezvoltă aceleași conotații antitetice: „fără valoare, insignifiant, lipsit de merite”, față de „strălucit, valoros, prestigios”. În limba engleză, de pildă, există două expresii idiomatice sinonime, echivalente ale secvenței grecești în discuție: *a tailor*²⁵ *among kings* (literal, „un croitor printre regi”)²⁶ și *the dawcock* (sau *jackdaw*²⁷) *sits among the doctors* (literal, „stă stăncuța printre doctori”)²⁸.

*

În concluzie, *corhor*, s.m., este un împrumut din limba greacă, cu un etimon sigur: *κόρχορος*, -ov. Făcând abstracție de construcția idiomatică în care apare, *corhor* are sensul de „scânteiuță, iarba-ochiul-găinii, iarbă-de-rânduri-roșii”²⁹, putând funcționa, teoretic, în îmbinări libere de cuvinte, ca sinonim al lui *scânteiuță* ș.c.l.. Nicidecum nu este vorba de „mohor”, așa cum îl glosează Gabriel Ștrempel³⁰. În schimb, într-un context ce reclamă utilizarea ideii conținute de secvența elenă *κόρχορος ἐν λαχάνοις*, cuvântul grecesc la care ne-am referit nu poate fi redat prin corespondentul său românesc denotativ. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în civilizația românească, scânteiuța este cunoscută pentru proprietățile ei *benigne, curative*, în medicina populară³¹.

²⁴ Vezi și „Pune flórea trandafirului cu bēșina-porcului”, ZANNE, I/1207, p. 298.

²⁵ Cu precizarea „often implying disparagement and ridicule”, în William Little, H.W. Fowler, J. Coulson, C.T. Onions, *The Shorter Oxford English Dictionary On Historical Principles*, II, Oxford, [s.a.], s.v. *tailor*.

²⁶ Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon, Compilde by.... A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones*, Volume I, Oxford, [s.a.], s.v. *κόρχορος*, -ov.

²⁷ Cu explicația „fig. A simpleton”, în William Little *et al.*, I, s.v. *daw*.

²⁸ *A Glossary; Or, Collection of Words, Phrases, Names, and Allusions to* by Robert Nares, James Orchard Halliwell-Phillips, Thomas Wright, 1867, p. 134; la <http://books.google.ro/books>.

²⁹ Vezi alte numiri ale plantei la BORZA, s.v. *Anagallis arvensis*.

³⁰ Vezi Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 457.

³¹ Vezi George Bujorean, *Boli, leacuri și plante de leac cunoscute de țărâtimea română* [București], [2001], p. 43: „Cele-albe (Blenoragie). Omul înfierbântat, care bea apă rece, poate căpăta boală, de se pișă alb ori roșu. Se bea fiertură de *trifoi-alb* cu *tătăișă-albă* ori de *tătăișă* cu *scânteiuță*, ori de *scânteiuță* cu *drob*. Sculament”; vezi și p. 53. De asemenea, vezi Valer Butură, *Enciclopedie de*

Sensul figurat pe care îl primește *corhor* în expresia construită de Antim Ivireanul este acela de „om simplu, lipsit de merite”. Înregistrarea termenului *corhor* într-un dicționar consacrat limbii literare vechi va trebui să consemneze, diferențiat, cele două sensuri, cel propriu și cel figurat.

Antim aplică o traducere literală unei structuri unitare determinate de factori specifici de cultură și civilizație străine, iar expresia rezultată pe teren românesc în urma acestei soluții de echivalare este una opacă. Descifrarea textului în limba română în care apare aceasta este incompletă fără cunoașterea formulei paremiologice grecești în versiunea originală și a comportamentului comunicativ în care aceasta funcționează.

A HAPAX LEGOMENON IN ANTIM IVIREANUL'S TEXTS: CORHOR

(Abstract)

During his activity in Wallachia, the Greek culture and language were the most natural sources of inspiration and lexical borrowing for Antim Ivireanul, considering his life and cultural acquisition up to the moment of his arrival to this country, from Constantinople, at the age of 40. Our paper discusses the appearance of *corhor*, n., in the *Afterword* written by Antim Ivireanul to the *Greek-Romanian Gospel*, Bucharest, 1693, the word's etymology and also its general and special meaning. The term is of Greek origin: κόρχορος, -ov “herbe sauvage que l'on mangeait comme légume” (A. Bailly), “a wild plant of bitter taste” (H.G. Liddell, R. Scott), *Anagallis arvensis*, L. (Rom. *scânteiuță*, Engl. *pimpernel*). However, Antim does not use the term with its denotative meaning; in his text, *corhor* is the first compound of *ca și corhorul între alte verdețe* – an expression that translates the Greek idiom κόρχορος ἐν λαχάνοις, „Corchorus inter olera”, which applies to common people, lacking any merits, who are aspiring to honors they do not deserve (cf. Engl. *a tailor among kings and the dawcock sits among the doctors*). The meaning of the expression serves Antim Ivireanul's purpose in constructing the rhetorical sequence of modesty.

Cuvinte cheie: *influența grecească, limbă literară, expresie idiomatice, afectarea modestiei, corhor, s.m.*

Key words: *borrowing, literary language, affected modesty, proverb, corhor, n.*

Universitatea de Vest din Timișoara
Bd. Vasile Pârvan, nr. 4, LIT, 419
300223 Timișoara
chiriladina@yahoo.com

etnobotanică românească, București, p. 211: „Scânteiuță (*Anagallis arvensis* L.) [...]. S-a folosit la sângeri, boli pulmonare, contra negilor. Planta se fierbea și cu decoctul se făceau spălături contra bubelor. În multe părți se folosea pentru oprirea *rândurilor roșii*. Se fierbeau câteva plante și din decoct se bea dimineața, pe nemâncate, câte un păhărel; uneori se plămădea în rachi, cu câteva boabe de piper. La Salva, în ținutul Năsăudului, se fierbea în borș; în timpul când se lua, nu se săra mâncarea. Fiartă cu iederă, se dădea celor ce aveau diaree, enterită. În multe părți se puneau în sarea vacilor, ca să se gonească.”

Alexandru Gafton

VALORILE CONCEPTULUI BIBLIC „CHEMARE” ÎN VECHILE TRADUCERI ROMÂNEȘTI

1. Polisemantismul unor termeni utilizați în textul biblic are surse multiple, determinate de condițiile particulare prin care *Biblia* a apărut, de căile pe care aceasta s-a răspândit, dar și de valențele limbii, în relație cu caracteristicile structurale și dinamice ale realităților conceptualizate.

Una dintre căile cele mai firești și una dintre cele mai valorificate șanse de apariție a polisemantismului decurge din chiar valențele naturale ale respectivului cuvânt. Acesta poate fi potrivit exprimării mai multor nuanțe sau poate fi deschis apariției sale în mai multe contexte corelate atât în plan lingvistic, cât și în planul realității extralingvistice. Datorită modalităților în care o realitate (lucru sau proces) este concepută, este posibil ca unul și același cuvânt să poată purta sensurile necesare, care exprimă mai multe etape sau ipostaze ale aceluiași lucru sau proces. În acest caz, polisemantismul care se instalează este în măsură să faciliteze sporirea contextelor în care un cuvânt poate apărea.

O altă cale care poate genera polisemantismul este traducerea. Încercarea de translare a conținuturilor dintr-o limbă în alta, dinspre o spiritualitate spre alta, poate genera ciocniri, atât la nivel conceptual, cât și la nivel lingvistic. Mizele traducerii pot fi amplificate sau modulate de procesul de transfer al unui univers conceptual dat – și care deține o anumită identitate, anumite trăsături definitorii, precum și anumite modalități particulare de exprimare lingvistică –, într-un altul – acesta din urmă avându-și propriile detalii și particularități structurale și funcționale. Aceste mize pot exercita presiuni asupra sistemului lingvistic, care poate fi nevoit să-și utilizeze echivalenții în conformitate cu un alt uz și să-și investească termenii cu noi valori. Desigur, echivalenții din limba-țintă pot avea oarecari nuanțe sau valori (paradigmatice sau contextuale) care să permită o astfel de apropiere. În fapt, cel mai ades este vorba despre procese sau lucruri care, prin traducere, aduc cu sine nuanțe și valori noi, decupează realitatea din perspective până atunci neîntâlnite sau ne uzuale în mentalitatea limbii-țintă. În plan lingvistic, acest fapt este de natură să provoace modificări de ordin semantic.

2. Un text precum *Biblia* ridică numeroase probleme de înțelegere, datorită complexității universului conceptual aici prezent și a modalităților particulare a-l de reda în plan lingvistic. De aici apar probleme legate de traducerea textului, cu începere din punctele sale de plecare (ebraica și greaca), și ajungând la numeroasele limbi și spiritualități care l-au preluat prin traducere. Având în vedere solicitările și exercițiul la care acest text a supus limbile – până la a genera o anumită interconexiune a acestora –, el pare a fi foarte indicat pentru a permite studierea modalităților în care, în cadrul proceselor de traducere și de interpretare, poli-semantismul termenilor a

putut fi provocat și stimulat. Lucrul acesta este valabil nu doar în legătură cu concepte complexe ori dificile, ci și privitor la cazuri în care, datorită caracteristicilor de conținut ale cuvintelor respective și ale relațiilor din realitatea extralingvistică pe care o surprind, sub aspect semantic, respectivele cuvinte pot evolua în modalități determinate de propriile valențe, dar potențate sau activate de actul traducerii.

Prin natura lor semantică, prin uzurile lor, precum și datorită modalităților, strâns legate de realitățile din planul social, în care s-au conceptualizat, unele cuvinte sunt mai predispușe decât altele la a deveni polisemantice. Ele se află mai bine plasate pe căile comune de exprimare și sunt mai suple în ceea ce privește potențialul lor semantic. Astfel este grecescul *καλέω* care, datorită importanței conceptului, a frecvenței sale și a nuanțării pe care le poate cunoaște, are numeroase ocurențe în textul biblic. Apariția și dezvoltarea mai multor sensuri ale gr. *καλέω*, sunt încurajate de polisemantismul rădăcinii ebraice, *qr'*, dar și permise de acest termen utilizat în versiunea grecească a *Bibliei*, adică de valențele pe care deja le avea în limba greacă. Apărut sub diferite forme și având sensuri variate – lucru care i-a permis stabilirea de relații de sinonimie complexe cu alți termeni –, acesta a suferit de-a lungul redactării *Bibliei* o continuă evoluție. Totodată, strâns legate de sensul de bază ebraic și grecesc al cuvintelor care apar în *Vechiul Testament* și în *Noul Testament*, sensurile dezvoltate ulterior în gândirea la a cărei temelie stau aceste scrieri, se află în deplină coerență cu traiectul luat de religia iudaică și, apoi de creștinism.

Este dificil de demonstrat cum este posibil ca, în cazul unui cuvânt obișnuit și relativ frecvent, un text – fie și cel biblic – ar putea impune sau genera constrângeri atât de mari. Este la fel de dificil de demonstrat însă că același cuvânt a putut avea o dinamică semantică aproape identică, în limbile care au tradus textul biblic, deținând și dezvoltând în mod independent aceleași valori. Se poate accepta că, date fiind caracteristicile definitorii ale realității desemnate, ca lucru și ca proces, precum și modalitățile general-umane în care aceasta se constituie, funcționează și poate fi conceptualizată, potențialul diferiților termeni din diferitele limbi nu putea fi prea diferențiat. Dată fiind unitatea de comportament a diferitelor cuvinte din limbile avute în vedere, această premisă este completată în mod rezonabil de o alta, la fel de evidentă și de activă și în alte situații: textul biblic trebuie să fi fost cel care, răspândindu-se pe calea traducerii, a exercitat o înrâurire unitară asupra diferitelor cuvinte ale diferitelor limbi, care aveau a reda același proces, similar conceput.

În cele ce urmează, vom observa unele aspecte ale evoluției conceptului de ‘chemare’, precum și felul în care se redau în limba română derivatele și compusele termenului grecesc de referință.

3. Un prim sens pe care îl are și solicită *καλέω* este ‘a chema’. În felul acesta, pe urmele gr. *καὶ ἐκάλεισε κύριος ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ εἶπεν αὐτῷ Ποῦ εἶ* apare: „Și *chemă* Dumnezeu pre Adam și zise lui: «Adame, unde ești?»” (BB *Gen.*, 3, 9). În PO apare: „Și *chemă* Domnul Dumnezeu pre Adam, și zise lui: «Unde ești?»”; „*vocavitque* Dominus Deus Adam et dixit ei ubi es” (Vulgata); „Es az WR Isten *hiua* Adamot, es monda öneki: Holl vagy te?” (Heltai);

καλέσας δὲ Φαραῶ τὸν Ἀβραμ εἶπεν; „Și *chemând* faraon pe Avram zise” (BB *Gen.*, 12, 18); „Și faraon *chemă* la sine pre Avram și zise lui” (PO); „Es Pharao Abramot hozza *hiuan*, monda öneki” (Heltai); „*vocavitque* Pharao Abram et dixit ei” (Vulgata);

καὶ προσεκάλουν τῷ Λωτ καὶ εἶπαν πρὸς αὐτὸν; „Și *chema* afară pre Lot și zicea cătră el” (BB *Gen.*, 19, 5); „Și *chiamând* afară pre Lot ziseră lui” (PO); „*vocaveruntque* Loth et dixerunt ei”; (Vulgata) „Es *kihiuan* Lotthot mondanac öneki” (Heltai);

Καλέσωμεν τὴν παῖδα καὶ ἐρωτήσωμεν τὸ στόμα αὐτῆς καὶ **ἐκάλεσαν** τὴν Ρεβέκκαν; „*Să chemăm* copila și să întrebăm gura ei. Și *chemară* pre Reveca” (BB *Gen.*, 24, 57–58); „*Să chiamăm* fata înainte și să întrebăm ce va dzice ea de însă. Și *chimară* Răveca” (PO); „*vocemus* puellam et quaeramus ipsius voluntatem. cumque *vocata* venisset” (Vulgata) „*Hiyuc* elö a Leant, es kerdgyüc meg mitt mond ö hozza. Es elö *hiuac* Rebeccat” (Heltai);

ἐκάλεσε δὲ Ἰακώβ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ εἶπεν; „Și *chemă* Iacov pre feciorii lui și zise lor” (BB *Gen.*, 49, 1); „*Chiamă* Iacov pre feciorii săi și dzise” (PO); „*vocavit* autem Iacob filios suos et ait eis” (Vulgata); „*Hiua* Iacob az ö fiait es monda” (Heltai).

καὶ **ἐκάλεσεν** αὐτὸν ἄγγελος κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἀβρααμ Ἀβρααμ, ὁ δὲ εἶπεν Ἰδοὺ ἐγώ; „Și-l *chemă* îngerul Domnului den ceriu și zise: «Avraame, Avraame!» Și el zise: «Iată eu!»” (BB *Gen.*, 22, 11); „Și îngerul Domnului den ceriu **strigă** la el și zise: «Avraame, Avraame!» El răspunse: «Aicea sânt»” (PO); „et ecce angelus Domini de caelo *clamavit* dicens Abraham Abraham qui respondit adsum” (Vulgata) „ES AZ WRnac Angyala menyböl *kialta* ö hozzá es monda: Abraham Abraham. Ö felele: Ihon vagyoc” (Heltai);

Aceleași serii (*καλέω*, *vocare/clamare*, *a chema*, *hív*¹) apar în numeroase alte locuri, nu doar din *Geneză*, ci din întregul text biblic. De asemenea, pe pozițiile respective, K.J., Luther, și B.Jer., prezintă verbele *to call*, *rufen*, *appeler*.

Actul chemării poate fi făcut prin rostirea numelui și strigarea sa: „Și *chemând* Iisus pre cei 12 ucenici ai săi” (BB *Mt.*, 10, 1); „Și *chemând* nărodul zise lor” (BB *Mt.*, 15, 10)², dar și în mod indirect, când terți pot cita sau doar transmite celui chemat solicitarea: „Și stând Iisus, zise *să-l chiiame*. Și *chemară* pre orbul zicând lui: «Cutează, scoală, că te *chiamă*»” (BB *Mc.*, 10, 49).

4. Orientat prin valoarea sa originară³ către un sens complex, care exprima ‘strigarea pe nume în vederea chemării’, după înglobarea și depășirea sensului până acum ilustrat, termenul grecesc dezvoltă sensul ‘invocare’, lucru pe care traducerea îl reflectă:

„La locul jârtăvnicului ce-au făcut acolo cortul; și *chemă* acolo Avram pre numele Domnului” (BB *Gen.*, 13, 4); (...) καὶ **ἐπεκάλεσατο** Ἀβραμ τὸ ὄνομα κυρίου; „Tocma acolo pre locul unde dentâniu preastolul făcuse, și întru agiutoriu

¹ Precum rom. *a chema*, magh *hív* poate purta sensurile: ‘rufen’, ‘laden’, ‘heißen’.

² Vezi și *Mt.*, 15, 16; 15, 32; 22, 8; *Mc.*, 3, 13; 3, 23; 9, 35; *Fa*, 4, 18; 5, 40; 9, 41; 10, 5.

³ Pentru etimologia, valorile și evoluția gr. *καλέω*, vezi Chantraine s.v. și Bailly s.v.

chemă acolo numele Domnezeului” (PO); „Szinte ott a helyē, a holl ānac elōtte az oltart chinalta vala. Es segetsegūl *Hiua* ott az Istenec Neuēt” (Heltai); „in loco altaris quod fecerat prius et *invocavit* ibi nomen Domini” (Vulgata);

„Și rāsādi Avraam țarinā la Fântāna Jurāmāntului și *au chemat* acolo pe numele Domnului Dumnezeu veacinicu” (BB *Gen.*, 21, 33); (...) και *ἐπεκαλέσατο* ἐκεῖ τὸ ὄνομα κυρίου Θεὸς αἰώιος; „Iară Avraam sādī leamne în Verzava și într-ajutoriu *chiamă* cel Domn Dumnezeu de vecie” (PO); „Abraham kedig fākat plantala Beersababa: Es segetségūl *hiua* ott az örec WR Istenec Neuēt” (Heltai); „Abraham vero plantavit nemus in Bersabee et *invocavit* ibi nomen Domini Dei aeterni” (Vulgata).

Tot o formă de invocare apare și în: „Și *chemă* foamete pre pāmānt” (BB *Ps.*, 105, 16) „și *chemă* foamete spre pāmānt” (PS.C., PS.S.B).

Precum în cazul sensului precedent, situația de la nivelul întregului text biblic este aceeași, inclusiv în versiunile K.J., Luther și B.Jer, unde apar: *to call*, *rufen*, *invoquer*.

Făcută, în mod obișnuit, pentru a solicita ajutorul, precum în: „Și *chemă* Agar numele Domnului celuia ce grāia cătrā dānsa: «Tu, Dumnezāu, ce m-ai socotit?»” (BB *Gen.*, 16, 13); „Și *chiamă* numele Domnului, cine grāia cu ea: „Tu Domnedzeu, vedzi mine!” (PO); „Es **neuezze** az WRnac neuert ki öuele szola: Te Isten latz engemet” (Heltai); „*vocavit* autem nomen Domini qui loquebatur ad eam Tu Deus qui vidisti me” (Vulgata) sau, la rigoare, în: „Iară într-al noale ceas, *strigă* Iisus cu mare glas zicānd: «Ili, Ilii, lama savahthani?» Aceasta iaste: «Dumnezāul meu, Dumnezāul meu, că ci mă lāsași?» Iară unii ce sta acolea auzind zicea că pre Ilie *strigă* acesta” (BB *Mt.*, 27, 46–50)⁴, invocarea este un act care decurge din concepția conform căreia cuvântul este dotat cu forță demiurgică și, implicit, poate semnifica și un act de credință. Prin chemarea numelui (strigare care numește) are loc nu doar o simplă invocare ci și o recunoaștere a existenței celui din spatele numelui rostit, eventual o stabilire clară a identității acelei realități (*Iahweh* e *Iahweh*, *Baal* e *Baal*, deci *Iahweh*, nu *Baal*): „Ispovediți-vă Domnului și *chemați* numele lui, vestiți întru limbi deala lui!” (PS.C., 105, 1); „Ispovediți-vă Domnului și *chiamăți* numele lui, vestiți întru limbi lucrul lui” (PS.S.B.); „Mărturisiți-vă Domnului și *chemați* numele lui, vestiți întru limbi faptele lui” (BB); „Încă și acicea are puteare de la mai marii popilor, să leage pre toți carii *cheamă* numele tău” (NTB, FA, 9, 14); „Și acicea are voie de la arhierii să leage pre toți ceia ce *cheamă* numele tău” (BB); „Și lui Sith să nāscu fiiu și-i puse numele lui Enos. Acesta nādejdui *a chema* numele Domnului Dumnezāu” (BB *Gen.*, 4, 26) „(...) Acela începu *a chema* într-ajutoriu numele Domnului; în acea vreme începură numele Domnului a popovedui” (PO)⁵.

⁴ Cf. și *Mc.*, 15, 34-35; *Lc.*, 23, 46. În NTB se folosește, de asemenea, *a striga*.

⁵ Finalul pare a fi o completare după textul german: „Zu der Zeit find man an, den Namen des HERRN anzurufen” (Luther). Vezi și: „Încă și acicea are puteare de la mai marii popilor, să leage pre toți carii cheamă numele tău”. (NTB, FA, 9, 14) (în CB și BB apare *a chema*, dar în CP apare *a pomeni*).

De multe ori, în diferite împrejurări și cu diferite finalități, „personajele” *Bibliei*, inclusiv Divinitatea, strigă. Dumnezeu îl strigă pe Adam care păcătise pentru prima dată (*Gen.*, 2, 9)⁶, glasul sângelui lui Abel strigă către Dumnezeu (*Gen.*, 3, 10), înainte de martiriul său, Ștefan strigă la Dumnezeu să-i ierte pe cei ce-l lapidau (FA, 7, 60), spiritele necurate scoase de Filip în Samaria strigă (FA, 8, 7), așa cum strigă și un alt duh rău învins de Isus (*Mc.*, 1, 26). Anania din Damasc este chemat pe nume de Dumnezeu (FA, 9, 10), Pavel strigă în Sinedriu (FA, 23, 6), iar Isus îl strigă „cu glas puternic pe Lazăr care învie astfel” (*Ioan*, 11, 43), în același fel procedând Petru cu Tabita din Iope (FA 9, 40). De aceea constatăm că, în multe situații din clasa semasiologică în discuție, apare și verbul polisemantic *a striga*: „Despre el a rostit acest cuvânt profetul Isaia: «Un glas *strigă* în deșert»” (*Mt.*, 3, 3)⁷. Probabil că nu întâmplător această chemare este adeseori însoțită de un îndemn, precum în cazul învierii fiicei lui Iair, căreia Isus îi spuse „«Talita cum», „ceea ce în traducere înseamnă: «Fetițo, îți zic, scoală-te!»” (*Mc.*, 5, 41), sau în cel al tânărului din Nain, cu care se procedează identic: „Tinere, îți poruncesc, scoală-te!” (*Lc.*, 7, 14). Concepția iudaică reflectată în *Biblie* este că Dumnezeu a creat lumea prin cuvânt și datorită voinței. Rostind, ca urmare a unui act de voință, Dumnezeu a creat. În consecință, realitatea devine ceea ce este și capătă identitate doar în urma unui act volitiv manifestat la nivel fenomenal ca rostire⁸. Există așadar, în toate aceste situații, un puternic act volitiv îndreptat către un anumit scop, care se continuă printr-o chemare și un îndemn. Nu de fiecare dată cel care strigă este mai puternic decât cel strigat, însă, de fiecare dată, este nevoie de concentrarea acestor acte în cadrul procesului ritualic în vederea obținerii efectelor dorite.

5. Indiferent de punctul din care un cuvânt evoluează și de valorile ce pot decurge din evoluția acestuia, întreg procesul prin care el este utilizat în diferite contexte poate conduce la crearea unui nucleu care adună în sine cea mai densă parte a notelor de conținut și a nuanțelor pe care respectivul cuvânt le dezvoltă. Uneori, chiar dacă sensul de bază al elementului lexical este unul, datorită varietății și/sau frecvenței contextelor în care el apare cu un alt sens sau datorită faptului că diferitele sensuri decurg în mod natural unele din altele și prezintă nuanțe comune în realitatea extralingvistică, este posibil ca acel alt sens să devină principal.

În mod obișnuit, astfel de cazuri apar întrucât lucrurile, procesele și raporturile din realitate pot intra în corelații de tip determinativ (cauzalitate, condiționare, consecvență, congruență etc.). Modalitățile în care lucrurile, procesele și raporturile există, se petrec și se orânduiesc în realitate influențează perspectivele comunității asupra acestora, ceea ce, la nivel lingvistic, se reflectă prin diversificarea posibilităților de redare a unui sens. Această diversificare se referă atât la utilizarea mai multor forme pentru a reda acel sens, cât și la modularea unei forme, a unui cuvânt,

De asemenea: „și zidi acolo jârtăvnic Domnului, și *numi* pre numele Domnului care i s-au arătat lui” (BB *Gen.*, 12, 8); „și zidi Domnului acolo un oltariu și *chiamă* într-agiutoriu numele Domnului” (PO); „Es epite az WRnac ott egy Oltart, es segetségül *hiua* as WRnac Neuet” (Heltai); „aedificavit quoque ibi altare Domino et *invocavit* nomen eius” (Vulgata).

⁶ Probabil că nu poate fi considerată ca deplasată o comparație cu chemarea pe nume adresată Luceafărului de către Demiurg, în *Luceafărul*.

⁷ Cf. *Is.*, 40, 3; *Mc.*, 1, 3.

⁸ Materialitatea cuvântului este atât de pregnantă în concepția iudaică, încât cuvântul se poate transmite sau oferi precum un obiect, ca în cazul binecuvântării lui Iacov de către Isac (*Gen.*, 27, 1–40). Pentru relația dintre cuvânt și însușirile realității, vezi și profețiile lui Iacov, din capul 49 al *Genezei*. Vezi și Al. Gafton, *Numele în Biblie*, AUL, LI (2005), p. 165–179.

pentru a reda fidel, nuanțat și de unul singur modul variat în care este conceptualizată respectiva realitate. În cazul nostru, acest sens nuclear, creat prin aglutinarea mai multor nuanțe ale diferitelor acte prin care numirea se poate produce este '(de)numirea, nominația'. Varietatea procesului permite înglobarea într-un termen a mai multor caracteristici, dar particularitățile semantice ale termenilor nu permit ca acest lucru să se petreacă cu oricare termen (unul cu note de conținut prea constrângătoare, precum: *strigare* sau *numire*, de pildă). De aceea, precum în cazul nostru, nucleul care va reuși cel mai bine să atragă nuanțele de sens ale câmpului semantic va fi un termen precum *a chema*, cel mai apt pentru a exprima gama întregă.

Sub aspectul traducerii, analiza acestui act, mai ales cu referire la textul biblic, arată că majoritatea limbilor tind spre utilizarea anumitor forme. Faptul poate ține de un factor complex în care se combină poziția și valorile congruente, din limbile-sursă și țintă, ale termenilor folosiți, cu concepția asupra traducerii (precum în greacă și în română). Contextele în care apar gr. *καλέω* și rom. *a chema*, pentru a reda sensul în discuție, precum și frecvența cu care aceste cuvinte apar sunt relevante și sub acest aspect.

Fie că este vorba despre actul (în sens comun, dar și juridic) de a da nume unei ființe umane, fie că este vorba de cel prin care se denumește o altfel de realitate, indiferent de nuanțele care ar deveni pregnante și căroră li s-ar putea asigna feluriti termeni, procesul prin care se numește are caracter ritualic. Întrucât nu oricine este în drept să dea nume, procesul numirii constituie un soi de proclamație, prin care numele este adus la cunoștința comunității, prin strigare. Totodată, întrucât numele are însușirea de a evoca obiectul, rostirea numelui echivalează cu o actualizare (chemare) a realității denumite. Elementele acestei serii apar destul de evident, în multe dintre contextele biblice:

„Pentru că veți părăsi numele vostru spre săturarea celor aleși ai miei, și pre voi va omorî Domnul, și celor ce slujăsc mie *se va chema* nume nou” (BB, *Is.*, 65, 15);

„Acesta acum iaste os din oasele mele și trup den trupul mieu! Aceasta *să va chema* muiare, pentru că dentru bărbatul ei s-au luat” (BB *Gen.*, 2, 23); (...) *αὕτη κληθήσεται* γυνή ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη; „(...) aceasta *va fi chemată* bărbătească, că de întru bărbat iaste scos” (PO); „(...) haec *vocabitur* virago quoniam de viro sumpta est” (Vulgata); „(...) Ezert Firfiuinac *neuesztetic*: Miert hogy Firfiubol vétetött” (Heltai);

„Și nu *se va mai chema* numele tău de acum Avram, ce va fi numele tău Avraam” (BB *Gen.*, 17, 5); καὶ οὐ κληθήσεται ἔτο τὸ ὄνομά σου Αβραμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Αβρααμ; „Derept aceaea de acmu înainte nu *te veri chiema* Avram, ce numele tău Avraam va fi” (PO); „nec ultra *vocabitur* nomen tuum Abram sed appellaberis Abraham” (Vulgata); „Ezokaert ennekutána nem *neuesztetel* Abramnac, hanem Abraham leszen neued” (Heltai);

„Numele tău nu *se va mai chema* Iacov, ce Israil va fi numele tău. Și *numi* numele lui Israil” (BB *Gen.*, 35, 10); τὸ ὄνομά σου οὐ κληθήσεται ἔτι Ιακωβ, ἀλλ' Ἰσραηλ ἔσται τὸ ὄνομά σου. καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσραηλ; „Ție ți-i numele Iacov, ce după aceasta nu-ți fie numele Iacov, ce Israil; derept aceaea *se*

chiamă numele Israil” (PO); „dicens non *vocaberis* ultra Iacob sed Israhel erit nomen tuum et *appellavit* eum Israhel” (Vulgata); „Teneked Iacob neued: De ennekutanna ne legyen Iacob neued, hanem Izrael: Ezert *neuesztetic* Izraelnec” (Heltai);

„Și naște-va fiu, și *vei chiama* numele lui Iisus” (NTB *Mat.*, 1, 21); „Și naște-va fiu și *vei chema* numele lui Iisus” (BB); (...) καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, sau „Iaca, tu jidov *te chemi* și te odihnești în leage și te lauzi în Dumnezău” (NTB *Rom.*, 2, 17); „Iată, tu jidov *te numești*, și te odihnești pre leage, și te lauzi întru Dumnezău” (BB).

„Iaca, fecioara aceia va priimi în sine și va naște fiu, și *vei chema* numele lui Emmanuil, carele să spune: «Cu noi Dumnezău»” (NTB *Mt.*, 1, 23); „Iată, fecioara în pântece va avea și va naște fiu și *vor chema* numele lui Emmanuil, carele iaste tălmăcindu-se: «Cu noi Dumnezău»” (BB)⁹.

Alături de aceste situații, pot apărea și cele în care traducătorii se îndreaptă spre termeni oarecum specializați. Astfel, față de: „Și *chemă* lumina dzio și întunecă noaptea” (PO *Gen.*, 1, 5); traducere întocmai cu cea latinească: „*appellavitque* lucem diem et tenebras noctem” (Vulgata), apar situații precum: „Și *numi* Dumnezău lumina zio, și întunecă noaptea” (BB), chiar dacă textul grecesc prezintă: καὶ ἐκάλεισεν ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεισεν νύκτα. În acest caz, traducătorul român urmează structural textul grecesc, dar apelează în mod explicit la forma specializată a verbului numirii, cale aleasă și de către traducătorul maghiar al textului de la baza PO: „Es *neueze* a Vilagosagott Napnac, es a Setétséget Eynec” (Heltai).

În fapt, socotind că ar fi potrivit și posibil să utilizeze cuvântul lipsit de univoc sau care trimite pe receptor în mod direct către sensul cerut de text, traducătorul nu își ia o libertate reală, întrucât chiar existența unei astfel de posibilități de substituție este în măsură să indice relația semantică strânsă dintre verbele aflate în joc¹⁰.

⁹ Situațiile din aceeași clasă sunt abundente atât în textele religioase cât și în alte tipuri de texte: „Pentru aceea *s-au chemat* numele ei Turburare, pentru că acolo au turburat Domnul rosturile a tot pământul: și de acolo au răsipit pre dânșii Domnul preste fața a tot pământul” (BB *Gen.*, 11, 9); „De ica *fu* numele lui *chiamat* Vavilon, prin ce Domnul acolo turbură limba a tot pământului” (PO); „Și sosind la Ptolemaida, ceaia ce *să chiama* pentru a locului ființă Rodoforon, ce să zice «purtătoare de trandafir»” (BB, *3Macabei*, 1140b, 8–11); „E cel om *chema*-l Agaton, e boierea lui *chema*-o Polfia” (CS, 280, 2–3); „Cela ce-ș va lăsa cinul său și să va apuca de alt cin mai cu neove și mai cu grea petreacere, nu *să va chema* că hicleaște mănăstirea și besearica” (LEGI Mold., 179, 38–39); „Că năemnicii amu *cheamă-se* strigați (ce se zice, învățații la botejune, ceaia ce încă n-au ajunsu feciori să fie, că cu sfânta botejune nume de fecioru priimesc oamenii)” (CC1, 29, 3–6); „Cela ce nu face la boeria lui după tocmealele și năravurile ce-au fost mai demult a aceii boerii, ce face alte obiceiae după voia lui, acela *se chiama* că greșăste cu înșelăciune” (LEGI Munt., 332, 1–3).

¹⁰ Situația aceasta se repetă întocmai sub: *Gen.*, 2, 19–20: „aduse iale la Adam cum să vadză cum ară *chema* iale, că oare cum *au chemat* Adam toate jigăniile așa li-e numele. Și *chiamă* Adam cu numele a lor (...)” (PO); „adduxit ea ad Adam ut videret quid *vocaret* ea omne enim quod *vocavit* Adam animae viventis ipsum est nomen eius. *Appellavitque* Adam nominibus suis (...)” (Vulgata); „hoza ökett az Emberhöz, hogy latnaya miképen *neueszneye* ökett: Mert valamint *neuezneye* az Ember az élő állatokatt, a lenne neuc. *Neuet ada* annakokaert az Ember (...)” (Heltai). Față de: καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά: καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ἐκάλεισεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχ

6. Verbul *a chema* capătă un înalt conținut mistic printr-o modificare sesizabilă de la un context precum: „din Egipt *am chemat* pe fiul meu” (*Osea*, 11, 1), la unul precum: „Dumnezeul evreilor *ne-a chemat*; lasă-ne să mergem în pustie” (*Ex.*, 5, 3). De aici se poate ajunge ușor la sensul exprimat în *Mt.*, 4, 21 și *Mc.*, 1, 20, (chemarea fiilor lui Zebedeu), sau în *Mc.*, 3, 13: „Și se urcă pe munte și-i *chemă* pe cei pe care îi voia”. Probabil că, în parabola ospățului de nuntă (*Mt.*, 22, 1–14), unde apar: „își trimise servitorii *să cheme* invitații la nuntă” (*Mt.*, 22, 3), și „Spuneți celor *chemați*” (*Mt.*, 22, 4), termenul în discuție se încarcă cu sensul care va fi apoi pe larg explicat și utilizat de Sfântul Pavel. Dacă, în prima ocurență nu poartă decât sensul comun al verbului *a chema*, cea de-a doua face deja, prin anticipare, relația cu finalul fragmentului biblic: *Mt.*, 22, 14 πολλοὶ γὰρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, „multi enim sunt *vocati*, pauci vero electi”, care reprezintă expresia cea mai înaltă a conceptului ‘chemare’.

Rostirea numelui pare a fi obligatorie în cazul în care chemarea se produce în scopul predestinării: „Den pântecel maicii mele *au chemat* numele meu” (BB *Is.*, 49, 1), caz în care individul numit intră în posesia celui care cheamă și capătă un anumit destin¹¹: „Nu te teme, căci eu te-am răscumpărat și te-*am chemat* pe nume, al meu ești!” (*Is.*, 43, 1)¹². În felul acesta se creează condițiile necesare trecerii către alte sensuri. Astfel, pe urma sensurilor ‘a chema’, și ‘a numi’ apare și sensul ‘a unge’, relația cu ‘a striga’, și aceasta importantă, apărând pe calea unor contexte precum: „Și va fi tot carele *va chema* numele Domnului mântui-se-va” (BB FA, 2, 21), „*strigați* către Domnul rugându-l” (*Ioil*, 1, 14) și, mai ales prin: „Mergi și *strigă* la urechile fiicei Ierusalimului și zi” (*Ir.*, 2, 2)¹³.

ἦν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῶ καὶ ἐκόλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα (...), BB prezintă: „le aduse pre eale la Adam, ca să vază ce le *va numi* pre dânsel; și tot ce *au numit* Adam suflet viu, acesta e numele lui. Și *numi* Adam nume (...)”.

Faptul că, pentru acest sens, *a chema* și *a numi* apar într-o variație care nu ține de textul-sursă și nici de vreo nuanță de sens ce le-ar separa, ci doar de eventuale tendințe ale traducătorului (subliniem: lipsind eventuale constrângeri dinspre text sau dinspre limbă) poate fi bogat ilustrat: „Și s-au împlut Scriptura zicând: «crezut-au Avraam lui Dumnezeu, și s-au merit lui în dreptate, și s-*au numit* priiatin lui Dumnezeu»” (NTB, *Iac.*, 2, 23); „Și să săvârși scriptura carea zicea: «Și crezu Avraam lui Dumnezeu și să socoti lui întru dreptate și priiaten lui Dumnezeu *se-au chemat*»” (BB).

¹¹ Pentru sensul ‘investire’, vezi și *Is.*, 61, 1; de asemenea, acesta este și unul dintre modurile prin care se legitimează Sfântul Pavel (cf. *Rom.*, 1, 1; *1Cor.*, 1, 1; chiar și *2Cor.*, 1, 1; *Gal.*, 1,1; *Gal.*, 1, 15; *Ev.*, 1,1; *Col.*, 1,1; *1Tim.*, 1, 1, unde se vorbește despre însărcinarea de apostol, dată de Dumnezeu; *2Tim.*, 1, 1, unde se vorbește de investirea prin voința divină; *Fil.*, 1,1, unde se spune „Pavel, prizonierul lui Isus Hristos”, tonul modificându-se în *Ev.*). Iacob și Petru se numesc și intitulează apostoli și servitori și, precum Iuda, se adresează doar celor chemați sau aleși. De altfel, la aceștia, fără a lipsi apelul la conceptul ‘chemare’, se constată o mânuire mult mai puțin abilă a acestuia, în sensul că ei utilizează un concept mai degrabă popular, creat de limba ebraică, în vreme ce Sfântul Pavel utilizează un concept rafinat, asupra căruia reflectase îndelung. Probabil că întâmplarea care îi schimbă radical viața a fost unul dintre elementele care l-au putut îndemna să confere unui sens potențial al cuvântului unul mistic, ceea ce limbile ebraică și greacă ofereau prin sine noii religii căpătând o profundă semnificație teologică.

¹² Cf. și *Is.*, 45, 3.

¹³ Cf. și *Ir.*, 3, 12.

Coerent elaborată, teologia care se încheagă o dată cu Sfântul Pavel este articulată în jurul câtorva idei continuu rafinate. Aproape toate aceste locuri indică, în mod explicit sau implicit, că actul chemării este unul ceresc (*Ev.*, 3, 1), el pleacă de la Dumnezeu, cel „care *vă cheamă* la împărăția și mărirea sa” (*ITes.*, 2, 12), cel „de care *ați fost chemați* la împărțășirea cu fiul său” (*ICor.*, 1, 9), se realizează prin *Evanghelie* și urmează un plan divin „că dintru început v-a ales Dumnezeu spre mântuire întru sfințirea duhului și credința adevărului, la care v-a chemat prin Evanghelia noastră ca să dobândiți voi slava Domnului nostru Isus Hristos” (*2Tes.*, 2, 13–14) și are ca urmare mântuirea: „Dumnezeu, care ne-a mântuit și ne-a chemat cu chemare sfântă, nu după faptele noastre, ci potrivit planului său și harului dat nouă” (*2Tm.*, 1, 9), viața veșnică „Luptă-te lupta cea bună a credinței, cucerește viața veșnică la care ai fost chemat” (*ITm.*, 6, 12). Caracteristica de comunitate spirituală, depășind limitele naționale își are exprimarea desăvârșită la Sfântul Pavel, care arată că și preotul este chemat, precum Aaron (*Ev.*, 5, 1–10). Atât Petru¹⁴ cât și Pavel utilizează termenul *chemare* ca pe un *praedicatum*: „Voi însă, sunteți viță aleasă, preoțime regească, națiune sfântă, popor care a devenit bun al lui Dumnezeu, ca să vestiți faptele mari ale celui care v-a chemat din întuneric la minunata sa lumină” (*IP*, 2, 9).

Conform concepției iudaice, valabilă și în cele două religii derivate din aceasta, cuvântul are forță demiurgică. Divinitatea creează și stăpânește lumea prin cuvânt. La rândul său, omul poate primi acest atribut (precum în cazul unor numiri făcute de om, începând cu aceea a viețuitoarelor de către Adam). Deși, inițial, Dumnezeu este cel care își dezvăluie numele (*Ex.*, 3, 14, אֱלֹהִים אֲשֶׁר אֵלֶיךָ), dar numai prin anumite atribute, observate (sau imaginate) de către om, acesta îl poate numi, în conformitate cu atributele identificate. Fiind supus Divinității, omul este strigat, numit și chemat de aceasta, dar omul nu poate decât invoca pe Dumnezeu. Aici se naște relația cu sensul teologico-mistic al cuvântului căci, plecând de la om către Divinitate pe o scară a lui Iacob, acesta ar putea urca doar până la ‘a invoca’, în vreme ce, coborând dinspre Divinitate, cuvântul se îmbogățește cu sensul ‘a investi’. Chemarea, în sens teologico-mistic, nu poate pleca decât dintr-o singură direcție: dinspre Dumnezeu, și nu poate avea decât un destinatar: Omul. Aceasta este relația primă statornică între Dumnezeu și Om și pe care Sfântul Pavel o consideră ca având ca unic punct de plecare Divinitatea, deoarece demersul divin nu depinde de faptele omului ci se desfășoară în conformitate cu un plan. Răspunderea omului, utilizarea înțeleaptă a liberului arbitru, împreună cu înțelegerea corectă a chemării și smerita încercare de a intra în rândul aleșilor intervin abia după acest prim moment, pe care apostolul îl cunoștea prea bine.

Intuind valoarea conceptului utilizat de Isaia, conștientizându-l și filtrându-l prin experiența sa, Pavel îl utilizează nuanțat, conferindu-i o aură mistico-teologică, dar și explicându-l credincioșilor.

7. După cum s-a putut observa din seriile de exemple și din ilustrațiile până acum prezentate, cazul discutat nu reprezintă o situație obișnuită de cuvânt polisemantic. Rom. *a chema* poate cunoaște note de conținut comune cu verbele *a striga*, *a invoca*, *a numi*, *a denumi*, cuvinte care, totodată, reprezintă și modalități particulare prin care se pot petrece anumite aspecte ale actului numirii.

¹⁴ Deși acesta folosește termenul, dar mai rar decât Sfântul Pavel, conceptul este mult mai puțin bogat și complex, în comparație cu ceea ce se întâlnește la apostolul limbilor.

Verbul *a chema* poate fi utilizat pentru a semnifica:

- (a) simpla chemare sau strigare a cuiva, ori simpla numire în scopul chemării;
- (b) invocarea;
- (c) denominația (ca instituire a unei noi realități ori paradigme, prin acordarea unui nume);
- (d) investirea de către Divinitate.

Privind contextele în care acest verb apare (dar și pe cele în care apar substituenții săi, ca forme centrate în mod strict și exclusiv asupra unui singur aspect ale sensului), se observă apropierea semantice foarte mari dintre acestea. Lucrul acesta indică punctul de plecare al unei modalități de denumire a unei acțiuni care a cunoscut rafinări (sau segregări). Totodată, posibilitatea de a concepe și realiza acea acțiune din alte perspective sau de a o realiza pe căi derivate, conexe și specializate, a generat sensuri și nuanțe care au putut solicita și alți termeni. Chiar astfel, însă, limba nu a putut crea termeni specializați, care să-și elimine concurenții, tocmai datorită faptului că termenul central (*a chema*) deținea un nucleu de sens atotcuprinzător, atât în ceea ce privește sensurile sinonimelor sale parțiale și valorile nuanțelor acestora, cât și în ceea ce privește valențele lor.

Valorile teologice ale termenului, mai ales cele relevate sub 6., evidențiază înrâurirea exercitată de textul biblic asupra rezultatelor traducerilor din diferitele limbi. Urmând tendința de a păstra termenul din text, ele au apelat la valențele pe care corespondentul le avea, eventual îmbogățindu-l, mai rar căutând un echivalent. Acesta este, de altfel, comportamentul care a fost identificat și în situațiile prezentate în celelalte paragrafe, fiind, totodată, comportamentul obișnuit al traducătorilor textului biblic.

SURSE ȘI SIGLE

- B.Jer. = *La Bible de Jérusalem traduite des textes originaux (...)* par B. et L. Hurault, J. Van Der Meersch, Paris, 1994.
- Bailly A., *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, 1996.
- BB = *Biblia 1688*, ediție întocmită de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Laura Manea, N.A. Ursu, 2. vol., Iași, 2001, 2002.
- Biblia (...)*, București, 2001, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania.
- Brown F. et al, *A hebrew and english lexicon of the Old Testament*, with an appendix containing the biblical aramic. Based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, Boston, 1906.
- CB = *Codicele Bratul*, ediție de text de Al. Gafton, Iași, 2003.
- CCi = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, textul, București, 1914.
- Chantraine P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris, 1983.
- CP = *Texte de limbă din secolul XVI* reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. *IV. Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi la Brașov în anul 1563*, București, 1930.
- CS = *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gh. Chivu, București, 1993.

- DA = *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949.
 DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, 1965 ș. u.
 Douglas, J.D. et al, *The New Bible Dictionary*, London, 1962.
 K.J. = *The Old Testament The Authorized or King James Version of 1611 (...)*, Cambridge, 1996.
La Sainte Bible Polyglotte, contenant le texte hébreu original, le texte grec des *Septante* le texte latin de la *Vulgate* et la traduction française de M. L'Abbé Glaire avec les différences de l'hébreu, des *Septante* et de la *Vulgate*; (...) par F. Vigouroux, *Ancien Testament*, tome I *Le Pentateuque*, Paris, 1900.
- LEGI
 Mold. = *Carte românească de învățătură 1646*, ediție critică, (coord. Andrei Rădulescu), București, 1961.
- LEGI
 Munt. = *Îndreptarea legii 1652*, ediție coordonată de Andrei Rădulescu, București, 1962.
Librorum Veteris Testamenti canonicorum, pars prior, graece, Pauli de Lagarde (...), Gottingae, 1883.
 Luther = *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des altern und neuen Testaments. Nach der deutschen Uebersetzung Martin Luthers*, Stuttgart, 1970.
- NTB = *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvîntarea înalt prea sfințitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998.
- PO = *Palia de la Orăștie 1581–1582*, text-facsimile-indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, și *Palia de la Orăștie (1582)*, *Textul*, ediție de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Iași, 2005.
- PS.C = *Psaltirea* publicată românește la 1577 de diaconul Coresi, reproducă cu unu studiu bibliografic și unu glosar comparativu de B. Petriceicu Hasdeu, edițiunea Academiei Române, tomulu I, textulu, Bucuresci, 1881 (s-a consultat și utilizat și Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*), Text stabilit, Introducere și Indice de Stela Toma, București, 1976).
- PS.S B = Bianu, Ion, *Psaltirea Șcheiană*, t. I, *Textul în facsimile și transcriere*, Bucuresci, 1889.
 Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece iuxta 70 interpretes (...), *Leges et historiae*, Stuttgart, 1935.
 Vulgata = *Novum Testamentum Graece et Latine*. Textum Graecum post E. Nestle et E. Nestle (...), Stuttgart, 1990.

THE VALUES OF THE BIBLICAL CONCEPT “CHEMARE” (CALLING) IN OLD ROMANIAN TRANSLATIONS

(Abstract)

This text discusses the evolution of terms that present (intrinsic, but also contextual) affinities towards polysemy during the translation act. One can observe how in the case of certain words, with a broad or supple semantic spectrum, a given list of equivalents from various languages may exhibit a largely comparable behaviour. As a result of the requirements of the translation process (in particular when it comes to biblical translations), such terms may earn new or enhanced semantic values.

Cuvinte-cheie: polisemie, traducere, text biblic, „a chema”.

Key-words: polysemy, translation, biblical text, “a chema” (to call).

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

MARIA STANCIU-ISTRATE, **Viața Sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului**, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de Maria Stanciu-Istrate, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2004, 283 p.

În deja consacrată colecție „cele mai vechi cărți populare în literatura română”, aflată sub ocrotirea sectorului de limbă literară și filologie din cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, coordonator Alexandru Mareș, *Viața Sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului* reprezintă materia celui de-al IX-lea volum.

Lucrarea cuprinde următoarele secțiuni: studiul filologic, studiu lingvistic, notă asupra ediției, textul propriu-zis al legendei și anexele în care sunt incluse glosarul, indicele de nume, reproducerea filigranului și facsimilele a patru pagini.

Autoarea deschide studiul filologic cu câteva *Considerații generale* privitoare la interesul pe care această legendă l-a suscitată de-a lungul vremii în rândul cercetătorilor, menționând că popularitatea de care s-a bucurat această carte a fost dată în primul rând de „acea parte a narațiunii care se referă la călătoria sufletului după moarte sau la judecata din urmă”. Se face referire, pe scurt, la cele trei redacții sub care a circulat scrierea, precizând că în limba română textul a cunoscut traduceri succesive din greacă, slavonă sau rusă, prin urmare din aproape toate redacțiile străine, detaliile științifice fiind prezentate într-un capitol aparte. Stabilind existența în epoca veche a mai multor traduceri românești, autoarea constată că cea mai veche dintre ele se păstrează în ms. 100 aparținând Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Acest manuscris constituie, de fapt, obiectul cercetării de față. El este o copie și datează din deceniile patru, cinci ale secolului al XVI-lea. Particularitățile lingvistice conținute indică scrierea lui de

către un scrib originar din sud-vestul Transilvaniei, care a utilizat o traducere moldovenească. La baza traducerii pe care o conservă s-a aflat un manuscris slavon de redacție mediobulgară, de felul ms. sl. 310 și 312 din Biblioteca Națională din Sofia. Expuse pe scurt, acestea sunt principalele rezultate de critică textuală obținute de Maria Stanciu-Istrate în urma unui examen filologic bine condus. Interes prezintă și observațiile referitoare la modalitatea efectuării traducerii, în care sunt vizibile numeroase calcuri lingvistice și fiziologice.

Studiul lingvistic cuprinde o analiză amănunțită a particularităților fonetice, morfologice, sintactice și lexicale ale textului. Din rândul acestora notăm alternanțele *dz / z*, *ǵ / j*, specifice Transilvaniei de sud-vest.

Din *Notă asupra ediției* aflăm că textul nu s-a păstrat integral, ceea ce a determinat autoarea să reproducă în *Anexe* fragmentele lacunare culese din două manuscrise păstrate la BAR, București (ms. rom. 1153 și 1284).

Ediția include și un *Glosar* de termeni mai puțin cunoscuți, un *Indice de nume proprii*, în care se indică și forma literară.

Prin examenul riguros și atent făcut asupra tuturor problemelor ridicate de textul editat, lucrarea cercetătoarei Maria Stanciu-Istrate reprezintă o contribuție valoroasă în literatură de specialitate.

LILIANA AGACHE

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

DUMITRU DRAICA, **Contribuții la istoria ortografiei românești**, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010, 290 p.

În cartea de față, care vine în continuarea alteia, anume *Ortografia românească. Trecut și prezent*, Editura Universității din Oradea, 2006, autorul își propune să realizeze o incursiune în istoria ortografiei românești începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Chiar dacă în

Cuvânt-înainte se precizează că „Demersul nu este exhaustiv”, pot fi găsite totuși în cuprinsul cărții multe și utile informații necesare atât specialiștilor, cât și cititorilor pasionați, în număr tot mai mare, de problemele ortografiei limbii române.

LR, LXII, nr. 4, p. 523–528, București, 2013

Amintita incursiune în istoria ortografiei românești începe cu o serie de considerații teoretice și se încheie la fel. Putem spune că, în domeniul cercetat, un asemenea demers este chiar obligatoriu și Dumitru Draica a ținut seama de această „constrângere”, prezentând o descriere, chiar dacă succintă, a ceea ce a reprezentat ortografia limbii române înainte de Școala Ardeleană. El s-a referit astfel la *Primele lucrări de gramatică și ortografie*, la *Scrierea cu alfabet chirilic* și la *Introducerea alfabetului latin*, perceput ca un *act de demnitate națională* și ca o *preocupare constantă a cărturarilor români*.

Prezentarea istoricului diferitelor fapte și opinii nu este una strict cronologică, deoarece omogenitatea temporală este fragmentată de prezentări monografice ale lingviștilor mai importanți ce și-au adus contribuția în domeniu și a căror activitate excede, de multe ori, perioadei de timp delimitate de autor. La fel se întâmplă, fără a fi, evident, o scădere a cărții, și în cazul unor sinteze socio-culturale, precum în cea intitulată *Începutul secolului al XIX-lea în cultura română*, unde se fac referiri la gazetele românești din perimetrul transilvan („Transilvania”, „Familia”, „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna”) și la principalii promotori ai unificării limbii literare, George Bariț și Iosif Vulcan. Acestui excurs îi urmează altul în spațiul moldav, discuția concentrându-se asupra activității lui Titu Maiorescu și a *Junimii*.

Putem remarca, dintru început, perseverența autorului, deloc lipsită de importanță, de a releva diversele priorități în istoria ortografiei românești. Astfel „Maior a rămas în lingvistica românească „părintele” italianismului, înaintea lui Heliade [...]” (p. 35). Apoi, „lui îi datorăm [...] semnele diacritice pentru ș și ț și scrierea, după model italian, prin *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* a oclusivelor palatale (*k' – g'*)” (p. 36). Ion Budai-Deleanu a fost „cel dintâi învățat care s-a ocupat, pe larg, de influența slavă” și „este primul cercetător care se oprește și asupra influenței limbilor germanice asupra limbii române” (p. 39). Tot el este, în cadrul Școlii Ardelene, „singurul care preconiza [...] orientarea spre franceză [...]” (p. 35). Dar prioritățile care-l privesc pe Budai-Deleanu nu se opresc aici. El a susținut, „înaintea lui Petru Maior, că limba română este continuatoarea latinei populare vorbite în Dacia, subliniind rolul substratului autohton în formarea unei limbi noi” (p. 43). Mai mult, „Este printre primii care afirmă descinderea limbilor romanice

din latina populară [...]”, fiind și „primul lingvist care face o investigație etimologică științifică a vocabularului și a structurii gramaticale a limbii române” (p.42). O atare relevare de priorități, printre destul de multe fapte cunoscute, dau expunerii un evident dinamism, ferind-o de neutralismul doct al unor simple enumerări de date.

Un capitol interesant și, am spune, nou în prezentările de istorie a ortografiei românești este cel referitor la *Începutul secolului al XIX-lea în lingvistica bănățeană*, unde sunt analizate lucrările de gramatică și de ortografie ale lui Ioan Molnar-Piuariu, Paul Iorgovici, Radu Tempea, Constantin Diaconovici-Loga și Pavel Vasici-Ungureanu. Lăsându-i la o parte pe Radu Tempea și pe Ioan Molnar-Piuariu, dar nu înainte de a sublinia faptul că acesta din urmă este „primul reprezentant al aplicării principiului fonetic” (p. 49), întrucât ei nu ilustrează lingvistica bănățeană propriu-zisă, vom remarca discutarea ideilor lingviștilor bănățeni pornind de la textele originale. Este, de altfel, unul din meritele indiscutabile ale autorului de a-și baza, în general, afirmațiile pe surse directe, fapt constatat de-a lungul întregii cărți. A nu face însă referiri de niciun fel la edițiile critice consacrate acestor lingviști ni se pare o scăpare surprinzătoare a autorului. Ne referim la edițiile alcătuite de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu referitoare la Constantin Diaconovici-Loga și de Doina și Crișu Dascălu referitoare la Paul Iorgovici. Nu este semnalată, nici măcar la *Bibliografie*, *Istoria limbii române literare* (Editura Didactică și Pedagogică, 1983) a lui Ștefan Munteanu și Vasile D. Țâra, în care se regăsec multe dintre problemele discutate de Dumitru Draica.

O bună parte a cărții este consacrată, după cum am mai spus, prezentării monografice a activității celor mai de seamă lingviști români care s-au pronunțat în problema ortografiei. În afara lingviștilor amintiți mai sus, reținem grupul eterogen, sub raportul specializării, al celor care formează „Școala critică moldovenească” în care se încadrează „reprezentanții curentului tradiționalist popular” (Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Vasile Alecsandri), apoi grupul celor care au asigurat „continuarea preocupărilor în lingvistica românească pentru stabilirea ortografiei limbii române”, dintre care îi reținem pe Gheorghe Asachi, Ion Heliade-Rădulescu, și Timotei Cipariu, și, în fine, seria celor care formează „Lingvistica modernă”, între

care figurează Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Emil Petrovici. Nu sunt uitați nici Ion Bianu, Mozes Gaster, Ioan Bogdan, Ion Aurel Candrea și Nicolae Drăganu.

Nu l-am amintit la locul potrivit pe Aron Pumnul tocmai pentru a scoate în evidență schimbarea de optică în prezentarea activității acestuia. Arătând că „În istoria lingvisticii românești, *Școala fonetică bucovineană* s-a bucurat de prea puțină atenție”, Dumitru Draica, referindu-se acum direct la întemeietorul școlii respective, afirmă că Aron Pumnul „a fost o mare personalitate a primei părți a secolului al XIX-lea [...]” (p. 100). Între altele, „El are meritul de a fi creat un sistem lingvistic, în care se traduc, cu valori specifice, concepțiile și aspirațiile politice ale generației sale, și de a fi furnizat argumente în formularea unor teze comparativ-istorice, susținute de unii discipoli de-ai săi” (p. 106). Aceste afirmații vin în urma unei analize atente a ideilor și formulărilor sale lingvistice. De altfel, Dumitru Draica se situează în continuarea unor eforturi tot mai numeroase de „reabilitare” a lingvistului bucovinean, printre primele figurând studiul Ioanei Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, CL, 1966, nr. 2, p. 175–183, unde autoarea realizează o primă punere în paranteze a diferitelor prejudecăți legate de așa-numitele „teorii pumniste”.

Lipsește însă, din nou în mod surprinzător, o secțiune dedicată lui H. Tiktin, menționarea la *Lucrările de referință* a cunoscutului său *Manual de ortografie română*, Iași, 1889, și a mult apreciatei sale *Gramatici românești*, Iași, 1901, nefiind, în opinia noastră, suficientă. Dincolo de unele involuntare scăpări, în cazul lingviștilor prezentați monografic, dar și în cazul altora amintiți doar tangențial, Dumitru Draica face dovada unei documentări minuțioasă, la care se poate apela, am spune, fără reticențe.

Am arătat la începutul recenziei că lucrarea se încheie cu o secțiune teoretică. Ea este consacrată reformelor ortografice ale Academiei Române. Lăsând la o parte istoria reformelor din secolul al XIX-lea, ne vom opri asupra celor din secolul următor, mai cu seamă că aici Dumitru Draica își exprimă și punctele sale de vedere. În acest sens, cu totul remarcabil ni se pare capitoul dedicat *Genezei ortografiei din 1932*, în care autorul urmărește pas cu pas istoria celor 20 de ședințe „care, în decurs de 6 ani, au fost

consacrate de plenul Academiei reformei ortografice [...]” (p. 229). Evident, principala „bătălie” s-a dat în legătură cu folosirea grafemelor /i/ și /â/. Câteva ședințe sunt cu totul semnificative. Astfel, în ședința din 8 aprilie 1926, prima din cele 20 amintite, „pentru *â* au votat Inculeț, Murnu și Iorga; Pârvan susținea scrierea cu *â*, în unele nume proprii și în familia cuvântului *român*, iar partizanii categorici ai lui *î*, generalizat, au fost Densusianu și Brătescu-Voinești; la vot, *î* a câștigat cu 19 voturi pentru, 5 împotriva și o abținere” (*ib.*). Până la votul din 25 mai 1932 mai apar câteva episoade, precum cel din 1929, de sub președinția lui Emil Racoviță, când Sextil Pușcariu a prezentat, în ședința din 30 mai, *Proiectul de reformă a ortografiei române*. Controversa îi viza tot pe *î* și *â* și ea a avut loc între Constantin Rădulescu-Motru, susținător al lui *î*, și Ion Bianu și George Murnu, partizani ai lui *â*. În cele din urmă, după protestul grupului Mehedinți, Țițeica, Inculeț și Iorga împotriva generalizării lui *î*, s-a ajuns, după o ultimă împotrivire a lui Sadoveanu, la votul din 25 mai 1932, când s-a decis „păstrarea normelor din 1904, privitoare la scrierea lui *î* / *â* și la formele *sunt, suntem, sunteți*” (p. 234).

Luând în considerare disputele care au dus la reforma amintită, Dumitru Draica crede că „Momentul 1932, în ortografia românească, atât de invocată de criticii ortografiei actuale, este, de fapt, o succesiune a două secvențe diferite, chiar opuse între ele” (p. 233). Prima a început cu congresele filologilor români din 1925, 1926 și 1927, unde s-a ajuns la concluzia că regulile ortografice din 1904 sunt depășite. Finalitatea eforturilor lor s-a concretizat la 6 februarie 1932, când plenul Academiei a aprobat, la punctul 14, să „se scrie peste tot cu *î*, sunetul propriu limbii noastre, păstrându-se *â* numai în cuvântul *român* și în derivatele lui”, iar la punctul 15 să se scrie „Persoana I singular și a III-a plural de la indicativul prezent al verbului *a fi* [...] *sînt*, nu *sunt*, deci *sîntem, sînteți*” (*ib.*).

A doua secvență o reprezintă „opозиția nespecialiștilor din Academia Română” la proiectul abia votat și la 25 mai 1932 s-a ajuns, printr-un nou vot, la păstrarea normelor din 1904. Ca atare, subliniază Dumitru Draica, „Noua reformă ortografică, din 1932, nu a adus decât precizarea câtorva reguli, față de cea din 1904 [...]” (p. 234). De fapt, mai precizează el, „Este impropriu a se vorbi despre reforma din 1932,

reforma a fost cea din 1904, care a înlăturat scrierea etimologică” (*ib.*).

A urmat reforma din 1953, dar între aceasta și cea din 1932 s-a interpus, în 1938, congresul de la București al profesorilor de limba română din învățământul secundar. Rezultatul acestui congres a constat în publicarea, în 1940, în „Buletinul Societății profesorilor de limba română din București” a unui proiect de ortografie „pe baza principiului fonetic”. Reforma ortografică din 1953 conținea un set de 16 norme ortografice, între care, la primul punct „se suprime” litera *â*, fiind înlocuită peste tot cu *î*, inclusiv în *romîn*, *Romînia* (aceasta până în 1965, când litera *â* a fost reintrodusă în *român* și în derivatele sale). Este de reținut, în acest context, ne previne autorul, că „pentru prima oară, de când se folosea alfabetul latin în scrierea românească, se renunță la folosirea a două litere pentru redarea aceluiași fonem” (p. 237).

Un alt aspect pe care-l pune în evidență Dumitru Draica este faptul că „Înlocuirea lui *sunt* prin *sînt* nu era prevăzută în niciuna dintre cele 16 norme ortografice, din 1953 [...]” (p. 239), fără a preciza însă cum această „scăpare” a devenit normă. Nu aflăm acest lucru nici din capitolul *Despre evoluția istorică a lui î și â și a formelor sunt, suntem, sunteți – sînt, sîntem, sînteți* – de altfel o sinteză bine alcătuită. Autorul precizează doar că „regulile ortografice academice din 1869, 1881, 1904 și 1932 prevedeau pentru scrierea literară corectă, formele *sunt, suntem, sunteți...*, iar cele din 1953 stabileau (!?) formele *sînt, sîntem, sînteți...*, ca fiind cele corecte” (p. 251).

În capitolul *Sfârșitul secolului al XX-lea în ortografia românească*, Dumitru Draica are în vedere reforma ortografică din 1993, aprobată de Adunarea generală a Academiei Române „împotriva părerii lingviștilor din Academie (Emil Vasiliu s-a abținut, iar I. Coteanu a votat împotriva)” (p. 255). Din punctul de vedere al autorului, „Argumentele invocate în sprijinul schimbărilor ortografice au fost, mai degrabă, de ordin ideologic și politic, decât științific” (*ib.*). Practic,

nu s-a revenit la normele de folosire a lui *â* „adoptate în 1904 și preluate, fără modificări, în 1932, ci la Regulile ortografice ale lui Sextil Pușcariu, din 1929, neacceptate atunci de *Academie* [...]” (p. 256). Reacția lumii culturale la reintroducerea lui *â* a fost, din multe puncte de vedere, pe măsura celei din 1953, când grafemul în cauză a fost „suprimat”. Atunci, arată Dumitru Draica, „Eliminarea lui *â* a fost primită cu nemulțumire, din cauza obișnuinței cu aspectul grafic al cuvintelor *România, român, românesc, românește, câmp, mâine, pâine* [...], printre cei care și-au manifestat dezacordul (fiind) și dr. Petru Groza, care a trimis o întâmpinare Prezidiului Academiei RPR [...]” (p. 248). În 1993 și după aceea, „Mulți lingviști cu renume, din țară și din străinătate [...], specialiști, profesori, cercetători, categorii largi de cetățeni au luat atitudine în presă [...], exprimându-și punctele de vedere, asupra lipsei de susținere filologică a schimbărilor [...]” (p. 257).

Întrucât modificările ortografice numeroase din ultima perioadă și contradicțiile între specialiștii în domeniu au dus la slăbirea prestigiului normei literare, oficiale, autorul propune ca „autorii unor dicționare normative ale limbii să se subordoneze unui „juriu” al limbii române. Toți scriitorii, oamenii de știință, savanții din diverse domenii, membrii *Academiei*, alte personalități, profesori, ziariști, publicul larg trebuie să aplice legea și să se constituie într-un juriu al limbii române corecte, în așa fel încât să nu mai apară în limbă grafii și rostiri neconforme cu tradiția cultă și cu uzul general al limbii noastre” (p. 265). În ciuda acestei mobilizări etice, Dumitru Draica este convins că „viitorul ortografiei și ortoepiei românești depinde, totuși, de filologiei români” (p. 266).

Cartea lui Dumitru Draica este, fără îndoială, de o valoare indiscutabilă, iar prin documentația amănunțită și, nu mai puțin, prin opiniile exprimate va ocupa, cu certitudine, un loc specific în istoria ortografiei românești.

SERGIU DRINCU

Universitatea de Vest, Timișoara

EMANUELA TIMOTIN, *Descântecul manuscrise românești (secolele al XVI-lea – al XIX-lea)*, Editura Academiei Române, București, 2010, 388 p.

Situându-se în descendența preocupărilor inițiate de Ovid Densusianu și continuate de Al.

Rosetti, care au introdus specia descântecelor din tradiția orală în câmpul de observație al

lingvisticii, prin atenția acordată poeziei, respectiv lexicului acestora, Emanuela Timotin dedică studiul de față unui grup de scrieri ocazional cercetate, în cadrul unor lucrări mai largi, de către filologi precum B. P. Hasdeu, Moses Gaster sau Nicolae Cartoian: descântecele românești din tradiția manuscrisă păstrate, cu foarte puține excepții, în codice alcătuite între secolul al XVII-lea și prima jumătate a veacului al XIX-lea, la Biblioteca Academiei Române și în trei dintre bibliotecile clujene. Este vorba, mai precis, de o sută douăzeci și două de texte (dintre care mai mult de șaptezeci sunt inedite), din categoria scrierilor înfățișând o acțiune magică defensivă, cu rol curativ, sau menite să îndepărteze o influență nefastă. Ele vin să completeze contribuția din 1990 a lui C. Ciuchindel, la cunoașterea literaturii populare, prin publicarea, cu anumite erori de editare, a patruzeci de descântece manuscrise, în *Folclor vechi românesc*.

În vederea delimitării descântecelor de alte texte asemănătoare, autoarea a avut în vedere mai multe aspecte: specificul compozițional al scrierilor (în cazul diferențierii de rețetele medicale), deosebirea dintre textele canonice, care apăreau în *Molitivele* tipărite în epocă, și cele necanonice, pe care le-a inclus în corpul cercetat, dacă acestea urmăreau vindecarea unei boli sau îndepărtarea unei acțiuni malefice (pentru a distinge între discursul descântecelor și cel al rugăciunilor), și ponderea caracterului oral din textele studiate (mai mare în cazul amuletelor decât în cel al textelor magice manuscrise).

Într-o primă parte a lucrării, descântecele, organizate în douăzeci de capitole, în funcție de scopul lor, sunt analizate mai ales din punct de vedere lingvistic, nelipsind însă referințele de ordin stilistic sau cultural. Printre cele mai bine reprezentate sunt descântecele menite să vindece boala numită *fapt* (paisprezece la număr), asupra cărora s-a putut efectua cea mai extinsă cercetare, de-a lungul a peste două sute de ani, incluzând manuscrise, tipărituri și comparații cu tradiția orală.

Concluziile intermediare din cadrul fiecărui capitol insistă asupra atestărilor inedite de cuvinte (*bolăciune, nica, plomaț, uimată*), descoperă sensuri necunoscute ale unor termeni (*brâncă*, cu sensul de „afecțiune a sânilor”, *cânta*, cu sensul de „a fermeca, a face vrăji”, *fată luminată*, cu sensul de „fată mare”), atrag atenția asupra unor cuvinte mai rar atestate (*borheie, maier*), evidențiază structuri cu statut de locuțiune

în epoca veche (*friguri mari, friguri de patru zile*), aduc în discuție atestări mai vechi decât cele menționate în dicționare (*aruncătură, brâncă, buba rea, beșica rea, cârțiță, cel perit, cei răi, dalac, dăocheietură, dedăochi, dindochiu, mărîn, mărinit, năjit*) sau semnalează funcții și particularități noi ale descântecelor analizate (de exemplu, manifestarea bunăvoinței „dânselor” – a ielelor! – față de oameni, în condițiile în care aceste ființe mitice erau cunoscute în special pentru trăsăturile lor negative, ori propunerea de a interpreta prezența măturii din „descântecele de mărinit”, nu ca pe un obiect recurent în instrumentarul descântătorului, ci ca pe un reflex al obiceiului ritual din ziua Sfintei Marina de a da pomană mături de pelin pentru ca oamenii să fie feriți de bolile copiilor).

Sunt îndreptate anumite erori de interpretare din ediții ori studii anterioare care s-au ocupat cu acest gen de texte și sunt propuse noi soluții (de pildă, explicația lecțiunii „cârțiță *văiască*”, dintr-un descântec publicat de episcopul Melchisedec și preluat în *Poezii populare române* de G. Dem. Teodorescu, prin „în loc de *vierească*, de la vier, ca la vier”, este respinsă de Emanuela Timotin, care se pronunță în favoarea echivalării semantice a lui *văiască* cu „de vacă” – adjectiv care apare sub o formă modificată, *văcească*, ca determinant al bubei, brâncii, cârțiței în numeroase alte descântece; într-un alt loc, se subliniază explicația eronată oferită de Al. Rosetti în *Limba descântecelor*, în legătură cu interpretarea formulei de debut corupte, „Amin, amin/Cosmă *de vin*”, care-i invocă, de fapt, pe sfinții anarghiri, Cosma și Damian).

Integrarea unei bibliografii variate, incluzând ultimele informații apărute în domeniu (reviste, cărți, articole românești și străine) oferă cititorului un orizont larg în care poate situa subiectul, chiar fără o avizare specială în domeniu.

Deși a încercat să suplinească lipsa indicațiilor din cataloagele de manuscrise, oferind ea însăși descrieri mai detaliate ale descântecelor, acolo unde s-a impus acest lucru, Emanuela Timotin acceptă posibilitatea ca ulterioare cercetări să descopere noi texte, care să se adauge celor deja valorificate. Semnalăm, în acest context, un descântec de fapt, datat 15 mai 1865, din ms. rom. B.A.R. 3479, f. 85^{r-v}, manuscris la care se face referire pentru un alt descântec de fapt, copiat la f. 69^f. Într-un articol de dată recentă,

intitulat *Note privind vechi descântece manuscrise*, din „Limba română”, LXI, 3/2012, Al. Mareș identifică, în ms. rom. B.A.R. 4818, două descântece de gușă, singurele de acest tip cunoscute în versiune manuscrisă. Tot aici, autorul restabilește câteva lecțiuni dintr-un descântec de deochi, inclus în *Codex Sturdzanus*, descifrat parțial de Emanuela Timotin, și explică termenii *raura*, *zaura*, dintr-un descântec de șarpe, considerați de autoare mărci ale oralității, fără semnificație lexicală, ca pe o deformare de la cuvântul inițial, *laur* (balaurul din preajma fântânii – topos întâlnit în mai multe descântece).

A doua parte a lucrării o constituie editarea propriu-zisă a textelor, fiind înregistrate toate variantele unui descântec care ilustrează o versiune. Ea este însoțită de un glosar relevant,

cuprinzând termeni dispăruți din limba actuală, arhaisme, regionalisme, sensuri diferite de cele actuale sau elemente lexicale al căror sens nu a putut fi precizat, care beneficiază de indicații privind clasa morfologică, numărul textului și fila unde se regăsesc.

În ansamblul său, volumul respectă exigențele unei veritabile cercetări academice, atât prin aportul de informații inedite, metoda de lucru, cât și prin premisele oferite pentru noi studii în domeniu, aspecte pentru care i s-a decernat Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române pe anul 2010.

MARIUS MAZILU

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

IONUȚ GEANĂ, **Construcții verbale prepoziționale în limba română**, Editura Universității din București, București, 2013, 264 p.

Lucrarea reprezintă varianta revizuită a tezei de doctorat a autorului și cuprinde două părți, aproximativ egale ca pondere: o parte teoretică, adresată cu precădere specialiștilor, și un lexicon al verbelor construite prepozițional din limba română, adresat mai ales străinilor care învață limba română. Prima parte include nouă capitole în care sunt prezentate următoarele aspecte: abordări ale prepoziției în lingvistica românească (din perspectivă gramaticală și lexicografică), distincția dintre obiectul prepozițional și circumstanțial, caracterul (ne)omisibil al grupurilor prepoziționale și implicația acestuia pentru interpretarea anumitor structuri sintactice, clasa prepozițiilor semilexicale, obiectul prepozițional al verbelor de mișcare, construcțiile comitative din limba română și tipuri de verbe construite prepozițional. Lexiconul verbelor construite prepozițional (cu diferite tipuri de compliniri) este organizat alfabetic și, pe lângă traducerea verbelor în limbile engleză și franceză, cuprinde, pentru fiecare intrare, și exemple relevante, culese de pe internet sau create de autor.

MIHAELA TĂNASE-DOGARU, **The syntax of quantity and quality in Romanian: prepositional binominal structures**, Editura Universității din București, București, 2012, 164 p.

În această carte, autoarea analizează trei tipuri de construcții românești cu două nominale: *o sticlă de vin* (construcție pseudopartitivă), *un idiot de doctor* (construcție calitativă binominală) și *douăzeci de cărți* (construcție cu numerale cardinale). Pentru primele două tipuri, se propune o analiză unitară: ambele sunt considerate construcții nonderivate. Construcțiile pseudopartitive sunt analizate în primul capitol ca fiind proiecții extinse cu centru dublu, lexical și funcțional/semilexical. În capitolul al doilea, construcțiile cu numerale cardinale mai mari de 19 sunt considerate structuri de tip centru-complement. În capitolul al treilea se arată că, pentru construcția calitativă binominală, interpretarea semantică specială este determinată de trăsăturile pragmatice de tip special verificate în domeniul determinantului extern, iar mecanismul sintactic prin care sunt derivate este ridicarea predicatului (*predicate raising*).

Contrastive studies in English and Romanian, edited by DUMITRU CHIȚORAN, Editura Universității din București, București, 2013, 360 p.

Volumul reunește douăzeci și șapte de articole selectate din numeroasele volume publicate în perioada 1971–1789, în cadrul proiectului *Romanian-English Contrastive Analysis*. Editorul a selectat, dintre cele peste o sută de contribuții publicate inițial, pe acelea considerate mai valoroase și încă actuale; unele dintre acestea se referă la scopurile proiectului contrastiv, altele au în vedere cadrul teoretic în care s-au realizat cercetările, iar cea mai mare parte a contribuțiilor sunt grupate în funcție de domeniile investigate: fonetică, fonologie, morfofonologie; morfologie și sintaxă; lexicologie, semantică, pragmatică. Autorii sunt lingviști foarte cunoscuți: Alexandru Rosetti, Emanuel Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, Tatiana Slama-Cazacu, Andrei Avram, Maria Manoliu, Gabriela Pană Dindelegan, Alexandra Cornilescu, Florica Băncilă etc. La finalul lucrării apare o listă a tuturor publicațiilor RECAP, extrem de valoroasă documentar. Volumul este important nu numai pentru că reflectă în mod strălucit o perioadă extrem de productivă din istoria lingvisticii românești, ci și pentru că parcurgerea articolelor selectate sugerează că, indiferent de momentul sau de cadrul teoretic în care au fost scrise, lucrările serioase rămân actuale mult timp.

LR, LXII, nr. 4, p. 529–530, București, 2013

B.P. HASDEU, **Studii de știința limbii**, Prologul editorului, studiu introductiv și note de CRISTINEL MUNTEANU, Institutul European, Iași, 2013, 236 p.

Volumul cuprinde două studii aparținând lui B.P. Hasdeu, publicate de acesta în 1882 în revista „Columna lui Traian”: „Un nou punct de vedere asupra ramificațiilor gramaticii comparative” și „Laletica sau fiziologia sonurilor”. Editorul a găsit de cuviință să trateze în mod diferit cele două texte: primul studiu este editat conform normelor actuale, iar cel de-al doilea este reprodus sub formă de facsimil; primul text beneficiază de un studiu amplu, prilej pentru editor de a oferi câteva repere despre viața și opera lui Hasdeu, de a descrie principalele sale idei despre epistemologia lingvistică și despre teoria limbajului, dar și de a sesiza relația dintre teoria lui Hasdeu și viitoarele idei coșeriene (subiectul preferat al editorului), iar cel de-al doilea este însoțit de comentarii minimale, care rezumă idei exprimate anterior de exegeții ai lui Hasdeu.

CRISTINEL MUNTEANU, **Frazeologie românească. Formare și funcționare**, Institutul European, Iași, 2013, 251 p.

Autorul reunește în această carte, într-o formă revizuită, contribuții în domeniul frazeologiei publicate în cursul ultimului deceniu, precedate de o *Introducere în problematica frazeologiei*. Prima parte conține un studiu mai general despre frazeologie în primele texte românești și câteva studii etimologice de detaliu despre frazeologisme precum: *a purta sâmbetele* (și alte formule care conțin cuvântul *sâmbătă*), *a auzi toaca în cer*, *a auzii câinii în Giurgiu*, *a vărsa apă în mare*, *a visa/a umbla după cai verzi pe pereți*, *a-i coace în gușă cuiva*, *a se uita ca vișelul la poarta nouă* (și alte expresii care conțin nume de animale). O secțiune specială este rezervată unor aspecte teoretice, precum: distincția dintre expresii și locuțiuni, etimologia frazeologică multiplă, raportul dintre skeologie și frazeologie etc. În partea a doua sunt discutate aspecte ale funcționării frazeologiei românești în sens strict (expresii și locuțiuni) și în sens larg (discurs repetat, clișee ideologice, analogii etc.).

ADINA DRAGOMIRESCU

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2013

VIAȚA CUVINTELOR

1. AVRAM, ANDREI, Note etimologice, **1**, p. 3–8.
2. BOERESCU, PÂRVU, Etimologii: *șpagă, șperț*, **1**, p. 8–16.
3. BOERESCU, PÂRVU, Completări la *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, Vol. I (A–B)¹, **4**, p. 425–433.
4. BRÂNCUȘ, GRIGORE, Problemele substratului limbii române, **4**, p. 417–423.
5. MĂRGĂRIT, IULIA, *Considerații asupra unor termeni din lexicul tăbăcăriei*, **4**, p. 434–440.
6. NESTORESCU, VIRGIL, Note etimologice, **1**, p. 17–19.
7. VASILESCU, FLORIN, Din hrisoave: cuvintele *hartughie* și *hărturărie* (?), **1**, p. 20–25.

GRAMATICĂ

8. BRĂESCU, RALUCA, Topica adjectivului în română. O perspectivă tipologică, **2**, p. 209–224.
9. DRAGOMIRESCU, ADINA, O schimbare parametrică de la româna veche la româna modernă în sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar, **2**, p. 225–259.
10. MĂRĂNDUC, CĂTĂLINA, *Gramatica Academiei*, edițiile din 2005–2008, moment de referință în sincronizarea terminologică, **4**, p. 441–450.
11. MĂRGĂRIT, IULIA, Despre suprapunerea valorică a unor prefixe *des-/ne-*, **1**, p. 31–39.
12. GHEORGHE, MIHAELA, Parametrul deplasării multiple a elementului *WH* (interogativ/relativ). Observații privind structurile cu grup interogativ/relativ multiplu în limba română veche, **2**, p. 240–246.
13. IORGA, MIHAIL ANA-MARIA, Relevanța tipologică a trăsăturii [\pm animat] în realizarea prepozițională a dativului din construcția ditranzitivă, **2**, p. 174–185.
14. MÎRZEA, VASILE CARMEN, Un tipar adverbial specific României: *Pe alese, pe nemâncate*. Corispondente romanice și balcanice, **2**, p. 247–258.
15. NICOLAE, ALEXANDRU, Notă de sintaxă comparată: parametrul [+ definit] în sintaxa grupului nominal românesc, **2**, p. 186–208.

16. PANĂ, DINDELEGAN GABRIELA, Flexiunea cazuală, între analitic și sintetic. Cardinale și cuantificatori non-numerică în româna veche, **2**, p. 159–173.

ORTOGRAFIE

17. VINTILĂ-RĂDULESCU, IOANA, Ortografia limbii române în dezbatere, **1**, p. 27–29.

LEXICOLOGIE

18. MIHAI, NICOLETA, „Limbaul guvernărilor” înainte și după 1989, **1**, p. 71–87.
19. STERIAN, FLORIN, Inventar al metodelor de definire lexicografică, **1**, p. 88–97.

LEXICOGRAFIE

20. CELAC, VICTOR, Din „procese verbale” ale ședințelor de lucru la *DELR* (cățara, catapultă, cațar), **4**, p. 451–454.
21. GROZA, LIVIU, Observații referitoare la folosirea cuvintelor coreene în limba română, **4**, p. 454–460.
22. POPUȘOI CAROLINA, Calcuri semantice sau împrumuturi lexicale în limba română din Basarabia?, **4**, p. 460–469.
23. TELEOACĂ, DANA-LUMINIȚA, Inovația lexicală în textul biblic modern: „construcție vs deconstrucție”, „identitate vs alteritate”, **4**, p. 470–480.

TOPONIMIE

24. REZEANU, ADRIAN, Extensiuni toponimice derivaționale, **1**, p. 99–111.

FILOLOGIE

25. CHIRILĂ, ADINA, Un *hapax legomenon* în textele lui Antim Ivireanul: *corhor*, **4**, p. 506–511.
26. GAFTON, ALEXANDRU, Valorile conceptului biblic „chemare” în vechile traduceri românești, **4**, p. 512–524.
27. MAREȘ, ALEXANDRU, Două note coresiene, **4**, p. 481–491.
28. MAZILU, MARIUS, *Avestița, aripa Satanei*. Redacțiile românești, **4**, p. 491–498.
29. SAVA, CRISTINEL, *Cuvântul lui Ipolit* în literatura românească veche. Versiunea prezentată, **4**, p. 498–506.

LIMBA LITERARĂ

30. NICOLAE, FLORENTINA, Considerații privind contactul lingvistic greco-latin în opera lui Dimitrie Cantemir, **1**, p. 39–45.
31. TELEOACĂ, DANA-LUMINIȚA, Conservatorism și expresivitate în literatura religioasă. Posibile repere de definire a unui stil științific (didactic) în context religios, **1**, p. 46–63.

ISTORIA LIMBII

32. BRÂNCUȘ, GRIGORE, Problemele substratului limbii române, **4**, p. 417–423.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

33. AGACHE, LILIANA, *Viața Sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de MARIA STANCIU-ISTRATE, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2004, 283 p., **4**, p. 524.
34. CRĂCIUNESCU, ALEXANDRA, Sfântul ANTIM IVIREANUL, *Scrieri*, București, Editura Basilica, 2011, p. 212, **1**, p. 113.
35. CRĂCIUNESCU, ALEXANDRA, Mihai DINU, *Un alt Bolintineanu – gânduri despre natura poeziei*, Ediția a doua. București, Editura Spandugino, 2011, p. 400, **1**, p. 113.
36. DRAGOMIRESCU, ADINA, Raluca Brăescu, *Adjectivul în limba română. Sintaxă și semantică*, Editura Universității din București, 2012, 274 p., **2**, p. 259.
37. DRAGOMIRESCU, ADINA, Emanuel Vasiliu, *Teorie și analiză în lingvistică*, Ediție îngrijită de Maria Rădulescu Sala, București, Editura Academiei Române, 2012, 425 p., **2**, p. 264.
38. DRAGOMIRESCU, ADINA, Elena Dănilă, *Probleme de gramatică a limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2011, 225 p., **2**, p. 264.
39. DRINCU, SERGIU, Dumitru Draica, *Contribuții la istoria ortografiei românești*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010, 290 p., **4**, p. 525–526.
40. MAZILU, MARIUS, Emanuela Timotin, *Descântecelor manuscrise românești (secolele al XVI-lea – al XIX-lea)*, Editura Academiei Române, București, 2010, 388 p., **4**, p. 526–527.
41. MĂRGĂRIT, IULIA, *Confluențe lingvistice și filologice*. Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani. Coordonatori Oliviu Felecan, Daiana Felecan, Cluj-Napoca, Editura „Mega”, 2011, 622 p., **1**, p. 114.

42. NICULA, IRINA, Isabela Nedelcu, *101 greșeli gramaticale*, București, Editura Humanitas, 2012, 189 p., **2**, p. 261.
43. TĂRCĂOANU, MIHAELA-CĂTĂLINA, Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau*. Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant. Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu. Cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, colecția Academica, București, 2011, 520 p., **1**, p. 117.
44. VĂETUȘ, DORA, *Text și discurs religios*, IV, Editori: Alexandru Gafton, Sorin Gruia, Ioan Milică, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, 537 p., **1**, p. 120.

SEMNALĂRI

45. ARANGHELOVICI, CRISTINA, Ilie-Ștefan Rădulescu, *Greșeli de punctuație în limbajul cotidian*, Editura Niculescu, București, 2012, 240 p., **1**, p. 123.
46. DRAGOMIRESCU, ADINA, Ionuț Geană, *Construcții verbale prepoziționale în limba română*, Editura Universității din București, București, 2013, 264 p.; Mihaela Tănase-Dogaru, *The syntax of quantity and quality in Romanian: prepositional binominal structures*, Editura Universității din București, București, 2012, 164 p.; *Contrastive studies in English and Romanian*, edited by Dumitru Chițoran, Editura Universității din București, București, 2013, 360 p.; B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii*, Prologul editorului, studiu introductiv și note de Cristinel Munteanu, Institutul European, Iași, 2013, 236 p.; Cristinel Munteanu, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Institutul European, Iași, 2013, 251 p., **4**, p.

VARIA

47. DINICĂ, ANDREEA, VASILEANU, MONICA, MAZILU, MARIUS, Indicele revistei „Limba română” pe anul 2013, **4**, p. 535–556.
48. SALA, MARIUS, Iancu Fischer și Lucia Wald, *Patriarhi ai lingvisticii românești*, **4**, p. 413.
49. SALA, MARIUS, *Daphnis și Chloe*, **4**, p. 415–416.
50. STERIAN, FLORIN, Bibliografia românească de lingvistică, (BRL), **3**, p. 269–408.
51. Sumarul revistei „Limba română” pe anul 2013, **4**, p. 531–534.

INDICELE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2013

INDICE DE MATERII*

- ACUZATIV, ~ul intern în textele religioase 51–53.
- ADJECTIV, topica ~ului în română 209–225, clase semantice de ~e 209–211, ~e calificative 209–210, ~e relaționale 210, ~ de modificare a referinței 210–211, adjective *selective* 211, adjective *focussing* 211, ~ul în limba română 259–261.
- ADVERBIAL, tipar ~ specific românei 247–258, ~e romanice 247–258, particule ~e 247–258.
- ALBANEZĂ, împrumuturi din limba ~ în română 8–13.
- ANALITIC, marcă ~ă 163–164.
- ANIMAT, ierarhia ~ului 176–183.
- APOCRIF, *Legenda Sfântului Sisoe* – text ~ 491–498, *Avestița, aripa Satanei* – text ~ 491–498, *Cuvântul ui Ipolit* – text ~ 498–506, *Viața Sfântului Vasile cel Nou și Vămile Văzduhului* 523.
- ARHAISM, ~e sintactice în literatura religioasă 46–63.
- ARTICOL, postpunerea ~ului definit 422.
- AUXILIAR, forme compuse cu ~ în româna veche 225–239.
- BIZANTIN, surse ~e 39–45.
- BULGARĂ, împrumuturi din limba ~ în română 17.
- CALC, ~ semantic în limba română din Basarabia 460–469, ~ verbal 461–462, ~ substantival 462, ~ adjectival 462.
- CARDINAL, marcarea flexionară a ~elor 165–167.
- CHIASM, ~ul în literatura psalmică 54.
- CLITIC, encliza ~elor pronominale 225–239.
- CONTACT, ~ lingvistic greco-latin 39–45.
- COREEANĂ, cuvinte din limba ~ în română 454–460.
- CUANTIFICATOR, ~ non-numeric 159–173.
- DATIV, marcarea analitică vs sintetică a ~ului românesc 174–185.
- DEFINIT, parametrul [+~] 186–208.
- DEFINITUDINE, ierarhia ~ii 177.
- DEFINIȚIE, ~ii substanțiale 88–97, ~ relaționale 88–97, ~ prin sinonim 88–89, ~ prin incluziune 88, ~ prin analiză 89, ~ prin opoziție 89–90, ~ relativă 90, ~ cu ajutorul unei prepoziții 90, ~ii parafrastice 91, ~ii metalingvistice 91, ~ii hiperonimice 91, ~ii pozitive 91, ~ii negative 91, ~ii conjuncționale 91, ~ii metonimice 91, ~ii derivaționale 91, ~ii aproximative, ~ logică 92, ~ suficientă 92, ~ hipospecifică 92, ~ hiperspecifică 92, ~ii convenționale 93, ~ii natural 93, ~ii lexicale 94, ~ii gramaticale 94, ~ii prin gen proxim și

* Indicele de materii a fost alcătuit de Andreea Dinică. Trimiterile se fac la paginile celor 4 numere ale revistei, corespondența fiind următoarea: nr. 1 = 1–154, nr. 2 = 165–268, nr. 3 = 269–410, nr. 4 = 411–000. Pentru bibliografia publicată în nr. 3 al revistei, cititorii sunt rugați să folosească indicele respectiv, care nu a fost inclus în cel de față.

- diferență specifică 95, ~ii genetice 96, ~ii constructive 96, ~ii operaționale 96, ~ii enumerative 96, ~ii ostensive 96, ~ii de precizare 96, ~ii abreviative 96.
- DEPLASARE, ~ *wh* 241–245.
- DERIVAT, ~ colectiv 434–440, ~ analogic 434–440.
- DESCÂNTEC, ~ele manuscrise românești 526–528.
- DISCURS, ~ religios 46–63, 120–122.
- DISLOCARE, ~a formelor compuse cu auxiliar în româna veche 225–239.
- DITRANZITIV, construcții ~e 174–185.
- ENCLIZĂ, ~a cliticelor pronominale 225–239.
- ETIMOLOGIE, ~a unor cuvinte: *cabel* 3, *caca* 3, *camete* 4, *capușină* 4, *caraban* 4–5, *caraboi* 5, *carabușcă* 5, *cazaică* 5, *căfui* 5–6, *cănată* 6–7, *căpătușcă* 7, *căpuci* 7, *șpagă* 8–13, *șperț* 13–15, *areșcă* 17, *cripalcă* 17, *zbanghiu* 17–19, *harturghie* 20–24, *hărturărie* 20–24, *cățara* 451–453, *catapultă* 453, *cațar* 453–454, *corhor* 506–511.
- ETIMOLOGIE, cuvinte cu ~ controversată 425–433, cuvinte cu ~ necunoscută 425–433.
- EXTENSIUNE, ~ de sens a prefixului *des-* 31–37.
- FILOSOFIE, ~a limbajului 117–120.
- FLEXIUNE, ~a cazuală 159–173.
- FUNCȚIE, ~ empatică 50.
- GERMANĂ, împrumuturi din limba ~ în română 13–15.
- GRAMATICĂ, ~ latină 39–45.
- GREACĂ, influența limbii grecești asupra latinei cantemiriene 39–45.
- GREȘALĂ, ~ gramaticală 261–264.
- GRUP NOMINAL, parametrul [+ definit] în sintaxa ~ 186–208.
- HAPAX, ~ *legomenon* în textele lui Antim Ivireanul 506–511.
- HRISOV, *Din hrisoave: cuvintele harturghie și hărturărie* 20–24.
- IERARHIE, ~a animatului 176–183, ~a definitivității 176–183, ierarhia grupurilor *wh* 241–245.
- INOVAȚIE, ~ lexicală în textul biblic 470–480.
- INTEROGATIV/RELATIV, deplasarea multiplă a elementului *wh* (~) 240–246.
- INTEROGATIVIZARE/RELATIVIZARE, organizarea structurilor cu ~ multiplă 241–245.
- ISTORIA LUI SCHINDER, 65–69.
- ÎMPRUMUT, ~ lexical în limba română din Basarabia 460–469.
- ÎMPRUMUT, ~uri albaneze în limba română 8–13, ~uri germane în limba română 13–15.
- LATINĂ, latina cantemiriană 39–45.
- LEGENDĂ, ~e apocrife 491–498.
- LEXIC, termeni din ~ul tăbăcăriei 434–440.
- LIMBAJ, ~ politic 71–87, ~ totalitar 71–87, filosofia ~ului 117–120.
- LITERATURĂ, ~ religioasă 46–63.
- LOCUȚIUNE, ~i conjuncționale în *Istoria lui Schinder* 67–68, ~i adverbiale în *Istoria lui Schinder* 67–68.
- MANUSCRIS, influența manuscriselor slavone asupra tipăriturilor lui Coresi 481–491.
- MARCARE, ~ea analitică vs sintetică a dativului românesc 174–185.
- METALEXICOGRAFIE, 88–97.
- MODIFICATOR, ~i nominali 209–225.
- MORFOLOGIE, ~ greacă 39–45.
- NEOGREACĂ, împrumuturi din ~ în română 20–24.
- NEOLOGISM, ~ul în textul biblic 476–479.
- NORMĂ, ~a congruenței, ~ adecvării 50.
- OBIECT INTERN, ~ în texte religioase 52–53.

- ORTOGRAFIE, *Ortografia limbii române în dezbateri* 27–29.
- PARAMETRU, ~ul [+ definit] 186–208, schimbare parametrică 235–239.
- PARIGMENON, ~ul în textele religioase 51–53.
- PARTICIPIU, ~ romanic 247–258.
- PERIFRAZĂ, ~a în textul religios 56–57.
- POLISEMANTIC, termeni ~i în textul biblic 512–522.
- POSESIV, ~ dublu exprimat intern și extern 57–58.
- PREFIX, ~ul *des-* 31–37, ~ul *ne-* 31–37.
- PRONUME SEMIINDEPENDENT, ~ *cel* în textele religioase 55.
- PROTEZĂ, ~a lui *a* din aromână 422.
- PUNCTUAȚIE, ~ în limba română 27–29.
- REGIONALISM, ~ muntenesc 17.
- ROMÂNĂ, împrumuturi din limba albaneză în ~ 8–13; împrumuturi din limba germană în ~ 13–15, împrumuturi din limba bulgară în ~ 17, împrumuturi din neogreacă în ~ 20–24, ortografia limbii ~e în dezbateri 27–29, sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar în ~a veche 225–239, interogativizarea/relativizarea în ~a veche 240–246, ~ comună 417–423, cuvinte din limba coreeană în ~ 454–460, limba ~ din Basarabia 460–469.
- ROTACISM, 422.
- SENS, ~ negativ al prefixului *des-* 31–37.
- SERIALIZARE, teorii privind ~a adjectivelor 211–223, tipare de ~ în limba română 212–223.
- SINTAXĂ, ~ comparată 186–208, ~a grupului nominal 186–208.
- SINTETIC, marcă ~ă 162–163.
- STIL, ~ științific în context religios 46–63.
- STILISTIC, valoare ~ă a pronumelui semi-independent *cel* în textele religioase 55.
- STRUCTURI INTENSIVE, ~ în literatura religioasă 51–53.
- SUBSTART, ~ul limbii române 417–423.
- TAUTOLOGIE, construcții tautologice în texte religioase 49–51.
- TERMINOLOGIE, ~a în *Gramatica Academiei* 441–450.
- TIPAR SINTACTIC, ~e culte în literatura religioasă 46–63.
- TIPOLOGIC, trăsături ~e în serializarea adjectivelor 212–233, aspecte ~ ale limbii române.
- TOPICĂ, ~a adjectivului în limba română 209–225.
- TOPONIMIC, extensiune ~ă derivațională 99–111.
- TRADUCERE, ~a *Istoriei lui Schinder* 65–69.
- TURCISM, ~e în *Istoria lui Schinder* 67–68.
- VALOARE, ~a prefixului *des-* 31–37, ~a prefixului *ne-* 31–37.
- VIRGULĂ, ~ în situații speciale 27–29.

INDICE ALFABETIC

1. INDICE DE AUTORI^{1,2}

- Abeillé, Anne [223]
 Abney, Steven Paul 193, [203]
 Abraham, Florin 71, [72], [87]
 Achelis, H. 499, [505]
 Adamescu, Gheorghe [19], [24], [37], [440]
 Adameșteanu, Gabriela 179, 180, 181, 183, [184]
 Adger, David 202, [203]
 Agache, Liliana /523/
 Aikhenvald, Alexandra [224]
 Aissen, Judith 176, [184]
 Akmajian, A. [245]
 Alboiu, Gabriela 233, 235, 236, [238], [245]
 Albrecht, Jörn 117–120
 Alecsandri, Vasile [15], 213, 524
 Alexiadou, Artemis [195], [203], 213, [223]
 Alexici, G. 33, [36]
 Almond, Mark [72], [87]
 Amiras, Alexandru 65–69
 Anania, Bartolomeu [50], [61], 121, 122, [521]
 André, Jacques [507], [508]
 Andrei, Osvalda [499], [505]
 Angelou, Maya 122
 Antim Ivireanu 113, 115, 120, 167, [171], 194, [200], [208], 242, [245], 506–511
 Aranghelovici, Cristiana /123/
 Ardeleanu, C. 438
 Arghezi, Tudor 33
 Aristofan (și: Aristophane) 507, 508
 Aristotel 88, 89, 118, 119
 Arnold, Douglas 213, [224]
 Arsinevici, Adrian 117
 Arvinte, V. [66], [172], [208], [440], [521], [522]
 Asachi, Gheorghe 524
 Asan, Finuța [37]
 Ascoli, G. I. 423
 Atanasov, Petăr 252, [254]
 Augustin 118
 Augustopoulos-Jucan, Antița [21]
 Austin, J. L. 433, [449]
 Avelar, Juanito [206], [238], [239]
 Avram, Andrei 3–7, [6], 426, 451, 454, 528
 Avram, Lazar [117]
 Avram, Mioara [28], [172], 182, [184], [247], [254], 441, [449]
 Axinte Uricariul 241, 242, 243, 244, [245]
 Bacali, Mihaela 122
 Bailly, A. 507, 511, [514], [521]
 Baker, Mark C. 187, 188, 189, [197], [203]
 Baltin, M. [206]
 Barbaro, Ermolao 507
 Barbu, Iulia 116
 Barbu, Violeta 489
 Barcianu, Sabin Pop 453
 Bariț, George 524
 Bartning, Inge 217, [223]
 Baumer, D. [225]
 Bădiliță, Cristian [498], [505]
 Băieșu, Ion 122
 Băncilă, Florica 529
 Băncilă, Maria Yvone 121
 Bărdaș, Ioan 122
 Bărdășan, Gabriel 115
 Bejan, Dimitrie 122
 Béla, Kelemen 6, 158
 Bell, Roger [473], [479]
 Benincă, Paola 234, [238]
 Berejan, Silviu [61]
 Bernanos, George 122
 Bianu, Ion [245], [482], 488, 489, 490, 491, 506, [521], [522], 525
 Biberauer, T. [189], [203], [204]
 Bidian, V. 425
 Bidu-Vrănceanu, Angela 94, [204], [205], [449]
 Binder, P. [483]
 Birzache, Alina 121
 Blaga, Lucian 122
 Bloom, Harold [472]
 Boeckx, Cedric [203], [205]

¹ Indicele de autori a fost realizat de Monica Vasileanu.

² Numerele culese cu caractere **aldine drepte** trimit la autorii de articole; numerele culese cu caractere *cursive albe* trimit la autori recenzați sau discutați în mod special în articole, sau al căror nume apare în titlul unui articol; numerele puse între paranteze drepte „[]” trimit la autori citați în notele de subsol sau în bibliografia de la sfârșitul articolului, inclusiv numele care apar sub sigle; numerele puse între bare oblice „/” trimit la autorii de recenzii și semnalări.

- Boerescu, Părvu **8–16**, [29], **425–433**, 426, 429, 430, 431
- Bogdan, Damian P. 488, 489
- Bogdan, Ioan 525
- Bogrea, Vasile 158, 425, 429
- Bois, Désiré [507]
- Boleda, Gemma 210, [224]
- Bolinger, Dwight 210, [223]
- Bolintineanu, Dimitrie *113–114*
- Bolocan, Carmen Maria 121
- Bolocan, Gheorghe 5, [19]
- Bonami, Olivier [224]
- Bonfinius, Antonius 43
- Bontwesch, G. 499, [505]
- Borcilă, Mircea 158
- Bordeianu, M. [66], [440]
- Borer, H. 188, 203, 208
- Borțun, Dumitru [50], [61]
- Borza, A. [507], [509], [510]
- Bošković, Željko [245]
- Bosque, Ignacio 210, [223]
- Bostan, Grigore [62]
- Botnaru, Ana-Maria 115
- Bouissac, Paul [224]
- Brad-Chisacof, Lia 6, [21], 22
- Brăescu, Raluca 159, **209–225**, 211, [223], 259–261
- Brătescu-Voinești, Ioan-Alexandru 525
- Brătianu, C. I. [110]
- Brâncuș, Grigore [50], [61], [63], 253, [254], **417–423**, 419, 426, 427, 428, 429, 432
- Breban, Vasile 21, [24]
- Brossart, Alain [73]
- Brown, F. [521]
- Bud, Tit 31, [37]
- Budai Deleanu, Ioan [166], 219, 524
- Bujorean, George [509]
- Bulgăr, Gheorghe [55], [61], 247, 251, [254], 256
- Buszard-Welcher, L. [205]
- Butnaru, Ana-Maria 115
- Butură, Valer [509]
- Buză, Emanuela [238], [487]
- Byck, Jacques [172]
- Çabej, E. 419, 431, [432]
- Cabredo Hofher, Patricia [224]
- Camilar, Eusebiu 436
- Candrea, I.-A. [8], [19], [24], 31, [37], [440], [483], 525
- Cantacuzino, Constantin [171], [172], 197, [208], 217, 241, [245]
- Cantel, Henri 114
- Cantemir, Dimitrie 11, [15], 39–45, 194, 195, [207], 418, 451
- Capidan, Theodor 252, 253, [253], 452
- Caproșu, Ioan [172], [208], [521], [522]
- Carabulea, Elena [166], [172]
- Caragiale, I. L. 12
- Caragiu Marioțeanu, Matilda 252, [254]
- Carpov, Maria [62]
- Cartojan, Nicolae [492], 527
- Cazacu, Boris [37], [440], 453
- Călărașu, Cristina [205], [449]
- Căplescu, C. [434]
- Cătană, George 429
- Câmpeanu, Ilieș [45]
- Câdea, Virgil [45]
- Celac, Victor **451–454**, [479]
- Cesereanu, Ruxandra [87]
- Chalcocondylas, Laonic 43
- Chantraine, Pierre [512], [521]
- Chaurand, Jacques [93]
- Chelaru, Valentin Gr. 9,
- Chelaru-Murăruș, Oana [246]
- Cheng, Lisa Lai-Shen [245], [246]
- Chircu, Adrian [247], 249, 251, [254]
- Chirilă, Adina 120
- Chirilă, Adina **506–511**, [508]
- Chiș Ster, Ion [36]
- Chițimia, I. C. [65], [66]
- Chițoran, Dumitru 529
- Chivu, Gheorghe [53], [61], 115, 120, [171], [172], [173], [208], [237], [238], [239], [245], [255], [521]
- Chomsky, Noam 186, 187, 188, [191], [197], [198], 203, [204], 208, 235, [238], 240, [245]
- Cihac, Al. 431
- Cinque, Guglielmo [184], [195], [204], [205], 212, 214, 216, 221, 222, [224], 235, [238], [246]
- Ciobanu, A. [460], [468]
- Ciocan, Ioana-Tatiana 122
- Ciompec, Georgeta [247], [255]
- Ciorănescu, Alexandru 10, [15], [19], 21, [24], 27, 29, [440]
- Cîpariu, Timotei 115, 167, [172], 524
- Cîprian de Cartagina 120
- Ciuchindel, C. 527
- Cobușteanu, Adrian 121
- Coclici (Telescu), Adina Elena 121
- Cocotailo, Gheorghe 6, [15]
- Codrescu, Theodor [25]
- Codru Drăgușanu, Ion [166]

- Coene, Martine [224]
 Collins, C. [206]
 Comorovski, Ileana [245]
 Company Company, Concepción 233, 234, [238]
 Comrie, Bernard 174, 176, [184], [185], [189], [204]
 Condrea, I. [460], [469]
 Constantinescu, Alexandra 33
 Constantinescu, E. [470]
 Constantinescu, M. 15
 Constantinescu, Mihaela [204]
 Contraș, Eugenia [37]
 Coțiu, Mihai [439]
 Copceag, D. 158, 221, [224]
 Corbea, Teodor 165, 166, 167, 168, 169, [171], 509
 Corbett, Greville 186, 202, [204], [205]
 Coresi 121, 162, 163, 164, 165, 167, [171], [172], 194, 197, 198, [207], [237], [238], 241, 242, 243, 244, [245], 481–491, [521], [522]
 Cornilescu, Alexandra 175, 178, [184], [185], [194], [195], [196], 199, 201, [204], 210, 214, 218, 221, 222, [224], 529
 Cornilescu, Dumitru 121, [470]
 Cornilescu, G. [470]
 Coromines, J. 426, [432]
 Corver, Norbert [245], [246]
 Cossuta, F. [477]
 Costache Găinariu-Varone, Elena [256]
 Costin, Miron 68, [69], 195, 197, 200, [207], 215, 217, 241, 243, 244, [245]
 Costinescu, Ion 434
 Costinescu, Mariana [207]
 Coșeriu, Eugen 27, 50, [56], 57, [61], 117–120, [472], 477, 478, [479]
 Coteanu, Ion [19], [24], 215, [256], 413, [449], 526
 Coulson, J [509]
 Crăciunescu, Alexandra /113/, /113–114/
 Creangă, Ion 434
 Crijanovschi, A. [460], [469]
 Cristea, Romulus [87]
 Croft, W. 176, 177, [184]
 Croitor, Blanca 196, 197, [204], [207]
 Cronț, Gheorghe 33
 Culicover, P. W. [245]
 Cyrino, Sonia [206], [238], [239]
- Dabrowski, Josef [22]
 Dahmen, W. [254]
 Daicoviciu, Constantin 15
 Damé, Frédéric [256], 439, [440]
- Danon, Gabi 186, 190, 191, 192, 201, 202, [204], 208
 Dascălu Jinga, Laurenția [184]
 Dascălu, Bogdan-Mihai 416
 Dascălu, Crișu 415–416, 524
 Dascălu, Doina 415–416, 524
 Datcu, Iordan [37]
 Dayal, Veneeta [245]
 Dăianu, N. [488]
 Dănăilă, Ion 29, [256]
 Dănilă, Elena 264–265
 Deleanu, Marcu Mihail 115
 Densusianu, Nicolae 420, 421, 422, 423
 Densusianu, O. 163, [166], [167], [172], [199], [204], 525, 526
 Derrida, Jacques [472]
 Descartes, René 118
 Di Cesare, Donatella 119, 120
 Diaconescu, Constanța Rodica [182], [185]
 Diaconescu, Mariana [45]
 Diaconescu, Traian 115, 116
 Diaconovici-Loga, Constantin 524
 Diculescu, C. 426, 431, [432]
 Diez, Friedrich 250, [254]
 Dima, Eugenia [15], 121
 Dimitrescu, Florica 57, [61], 121, [207]
 Dinu, Mihai 113–114
 Dionisie Eclesiarhul 23
 Dioscorides 421
 Dixon, R. M. W. 176, 215, [224]
 Djuvara, Neagu 183, [184]
 Doboș, Daniela 122
 Dobran, Viorel [13]
 Dobroiu, Eugen [21]
 Dobrovie-Sorin, Carmen 202, [204], [246]
 Dominte, Constantin 251, [253], [255]
 Dorcescu, Eugen 524
 Dosoftei 509
 Douglas, J. D. [522]
 Dragomir, Otilia [166], [171], [208]
 Dragomirescu, Adina 159, [161], [173], [186], 225–239, 233, [238], 252, [255], /259–261/, /264/, /264–265/, /529–530/
 Draica, Dumitru 523–526
 Drăganu, N. 427, [484], 485, 525
 Drăghici, Vasile 436
 Drimba, Vladimir [171], [237], [245], [486], [487]
 Drincu, Sergiu 115, /523–526/
 Dubois, Claude [92]
 Dubois, Jean [92]
 Dumistrăcel, Stelian [61]
 Dunăreanu, N. 18
 Dura, Carmen 121

- Eminescu, Mihai 32, 85, [166]
 Enescu, Gheorghe [95]
 Erdei, Miron 121
 Eremia, Anatol 106, [110]
 Eustatievici, Dimitrie 166,167, 169, [171], [172]
- Faarlund, Jan Terje 202, [205]
 Felecan, Daiana 114–117
 Felecan, Nicolae 114–117
 Felecan, Oliviu 114–117
 Feuillet, Jack 175, [186]
 Filimon, Aurel [482]
 Filimon Doroftei, Doina 121
 Filotei 52, 53
 Fischer, Iancu 413
 Fleischman, Suzanne 251, [255]
 Fortin, Antonio [186]
 Fowler, H. W. [509]
 Franco, Ludovico 248, 249, 250, [255]
 Franga, Liviu 116
 Franga, Mariana 116
 Franzas, G. 40, 41
 Frascarelli, M. [239]
 Frățilă, Vasile 116
 Frâncu, Constantin 229, 230, 233, [238]
 Frânculescu, Marina [187]
 Freidin, R. [238]
 Frunzescu, Dimitrie [110]
 Funeriu, Ionel 115
- Gadamer, H. G. 120
 Gaffiot, F. [44], [45]
 Gafton, Al. [63], 120–122, [172], [208], **512–522**, [516], [521], [522]
 Galdi, Ladislav 21, 453
 Gallego, A. 187, 188, [205]
 Galves, Charlotte [206], [238], [239]
 Gamillscheg, 426, [433]
 Garcia Romero, Francisco Antonio [499], [505]
 Gaster, M. [493], 525, 527
 Găitânanu, Ștefan 115
 Geană, Ionuț 529
 Gennari, Silvia [499], [505]
 Georgescu, Magdalena [171], [208], [237], [238], [245]
 Georgiev, Vl. 417, 418, 419, 421
 Gerlach, B. [206]
 Germani, Alfonso 116
 Gesenius, William [521]
 Gheorghe, Mihaela 159, **240–246**
 Gherasim Piteșteanu 121
 Gherman, Alin-Mihai [171]
 Gherman, Cristina [37]
- Gheție, Ion [62], [172], [192], [205], 229, [238], [245], [482], [483], [484], [485], [486], [487], [489]
 Ghica, Ion 11, 12, [15], 35, 438
 Ghiuș, Benedict 113
 Giosu, Ștefan 252, [254]
 Giurescu, Constantin C. 21, 22, [110]
 Giurgea, Ion [199], 202, [204], [205], [224], 452
 Giusti, Giuliana [184], 202, [205]
 Glaire, l'Abbé [522]
 Glonț, V. 432, [433]
 Godard, Danièle [223]
 Goicu-Cealmof, Simona 116
 Golescu, Iordache 509
 Golopenția, Sanda 117, 529
 Gordon, Octavian 478, [479]
 Gorovei, Artur [24]
 Grama, Nicolae 492
 Graur, Alexandru 8, 9, 10, 13, 14, [15], 214, [224], 413, 425, 430, 432, 441, [449], [460]
 Greceanu, Radu 194, 197, [208], 214
 Greive, Artur 28
 Grincenko, B. D. [9]
 Grohmann, Kleanthes [246]
 Groza, Liviu **454–460**
 Guardiano, Cristina [186], [205]
 Guia, Sorin [63], 120–122
 Guțu, Gheorghe [15]
 Guțu-Romalo, Valeria 160, [172], [207], [238], [255], 441, [449]
- Haegeman, Liliane [239]
 Haldenwang, Siegfried [433]
 Halichias, Ana-Cristina [45]
 Halliwell-Philips, James Orchard [509]
 Halpern, Aaron 202, [205]
 Hamann, J. G. 119
 Hartman, Geoffrey [472]
 Hasdeu, B. P. [166], [192], 194, 196, [205], [256], 417, 419, 421, 422, 423, 428, 453, 454, 492, [522], 525, 527, 530
 Haspelmath, Martin 174, [185]
 Hegel, G. W. F. 118, 120
 Heinimann, Suzanne 248, 249, 250, [255]
 Heliade-Rădulescu 33, 36, [37], 115, 453, 524
 Heltai, Gáspár 487, 488, 513, 514, 515, 517, 518
 Heraclit 118
 Herder, J. G. 118, 119
 Herodot 43, 69
 Herzfeld, Michael [224]
 Hill, Virginia 233, 235, 236, [238]
 Hipolit 498–506

- Hoarță Cărăușu, Luminița 121, [254]
 Hodoș, Nerva [488], [491], [506]
 Holmbeg, A. [189]
 Holtus, G. [254]
 Homer 421
 Hopper, Paul 160, [173]
 Hortopan, Gr. 432
 Hossu, Iuliu 122
 Hristea, Th. [460], [461], [463], [468], [469]
 Humboldt, Al. 118
 Hurault, B. [521]
 Hurault, L. [521]
 Huttman, A. [482]
- Ilie, Emanuela 122
 Iliescu, M. [15]
 Ionescu, Emil 187, [205]
 Ionescu, Ion 434
 Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana [87], [184], [199], [205], [207], [254], [449]
 Ionică, Ion [19], [37], [439], [440]
 Ioniță, Magdalena [171], [208], [237], [238], [245]
 Ionescu-Gion, G. I. 11, 12, [16]
 Iordan, Iorgu 8, 9, 13, 14, 15, [16], 55, [62], 93, 94, [172], 198, [205], [208], [238], [247]
 Iordănescu, Theodor [45]
 Iorga Mihail, Ana-Maria 159, **174–184**
 Iorga, Nicolae 3, 21, 32, 35, [482], [487], 525
 Iorgovici, Paul 415, 524
 Irimia, Dumitru [472], [473], [479]
 Isbășescu, Mihai 4, [15]
 Istrate, C. I. 420
 Istvan, Juhász [488]
 Ivănescu, G. 431
- Janse, M. [205]
 Jipescu, Gligore M. 32, [37]
 Ji-Young, K. [206]
 Jones, Henry Stuart [509]
 Joseph, B. [205]
 Julien, Marit [196], [205]
- Kamp, Hans 209, 210, 211, [224]
 Karlsson, Keith 248, 251, [255]
 Kayne, Richard 187, 188, [205], 216, [224]
 Keenan, Edward [224]
 Kennedy, Chris [225]
 Kenstowicz, M. [238]
 Kibort, Anna 186, 191, 202, [204], [205]
 Kisch, Ruth 4
 Kittilä, Seppo 177, [185]
 Köbler, G. 429, 431, [433]
 Kogălniceanu, Mihail 524
- Kondoghiorghi, Margarita [21]
 Kopitar, Bartolomeu 417, 423,
 Koptjevskaya-Tamm, Maria 199, [206]
 Koster, J. [224]
 Kovaček, August 27, 29
 Kramer, J. [254]
 Krapova, Iliyana [246]
 Kryńzskiego, Adama [16]
- Laenzlinger, Cristopher [216], [224], 241, [246]
 Lahovary, George [110]
 Landau, Sidney [92]
 Lander, Y. A. [206]
 van Langendock, Willy 116
 Lasnik, Howard 240, [246]
 Laurian, A. T. [506]
 Lăncrăjan, Ion [75]
 Lăzărescu, Paul [439]
 Leahu, Sarmiza 247, 248, 250, 251, [255]
 Ledgeway, Adam 160, [173], [185], [186], [187], 189, [190], [194], [203], [206], 234, [238]
 Leibniz, G. F. 117, 118
 Lekakou, Marika [195], [206]
 Liddell, H. G. 507, [510], 511
 Little, William [509]
 Liubavici, Dimitrie 487, 488
 Locke, John 118
 Lombard, Alf 202, [206], 219, 222, [224]
 Longobardi, Giuseppe 193, [206]
 Lopes, Ruth [206], [238], [239]
 Lőrinc, Szász 6
 Loșonți, Dumitru 115, 425, 427, 428
 Lucaci [166]
 Lüder, Elsa [256]
 Luther, Martin 514, 515, [522]
- Macrea, Dimitrie 441, [449]
 Maiden, Martin [185]
 Maingueneau, D. [477]
 Maior, Petru 524
 Maiorescu, Ion 420
 Maiorescu, Titu 524
 Majuru, Adrian 12, [16]
 Malchukov, Andrej 174, 176, [185]
 Malozzi, Antonio 116
 Mancaș, Mihaela [205], [246], [449]
 Manea, Laura [521]
 Maneca, C. [449]
 Manguica, S. 426
 Manoliu, Maria 175, [185], 529
 Manta, Mara Iuliana 428
 Manu Magda, Margareta 117
 Marcu, Florin [449]

- Mareș, Alexandru [23], 27, 28, **65–69**, [66], [171], [208], [237], [245], **481–491**, [482], [483], [484], [485], [489], [490], 523, 528
- Mareș, Lucreția [24], [256]
- Marga, Delia [62]
- Marian, Sim. Fl. 34, [37], [493]
- Marin, Maria [19], [256], [432]
- Marinescu, Bogdan [439], [440]
- Du Marsais, Cesar-Chesneau 56, 57, [62]
- Martin, Robert 91, 93
- Martins Ana-Maria 234, 236, 237, [238]
- Massim, I. C. [506]
- Mateescu, C. N. 492
- Mazière, Francine [93]
- Mazilu, D. R. [484]
- Mazilu, Marius **491–498**, /526–528/
- Mazilu, Teodor 122
- Mărănduc, Cătălina **441–450**, 448, [449]
- Mărgărit, Iulia [19], **31–37**, 36, [37], /114–117/, 115, [256], **434–440**, [451], 454
- Mării, Ion *157–158*
- Mățaș, N. [460], [469]
- Măzăreanu, Vartolomeu 499
- Mândăcanu, V. [460], [469]
- McNally, Louise 210, [224], [225]
- Melonashi, Ana 11, [16], [433]
- Menéndez-Pidal, Ramón 250, [255]
- Mensching, Guido 233, 234, 236, 237, [238], [239]
- Metzeltin, M. [254]
- Meyer, G. [428]
- Meyer-Lübke, Wilhelm 249, 250, [255]
- Micu, Samuil 52, 53, 166, 167, 169, [172], [173]
- Migne, J.-P. [505]
- Mihai, Nicoleta **71–87**
- Mihăescu, Doru [451]
- Mihăescu, Haralambie [45], 431, [433]
- Mihăilă, Alexandru 120
- Mihăilă, Gheorghe [19], [205], [460], [469], [485]
- Mihăilescu, Anca [19]
- Miklosich, Franz 417, 423
- Milescu Spătarul, Nicolae 121
- Milică, Ioan [63], *120–122*
- Mircea, Ion-Radu [483]
- Miron, Paul [256]
- Mitrea, Henrieta 71, [87]
- Mirzea Vasile, Carmen 159, 166, **247–258**, [248], 251, [255], 256
- Mocanu, Nicolae 27, 29, 158
- Moldovanu, Dragoș 228, 229, 233, [239]
- Molin, V. [482]
- Molnar-Piuariu, Ioan 524
- Montero, D. [225]
- Moraru, Mihai [65]
- Morcov, Mihaela 52, [63]
- Moroianu, Cristian [451]
- Morris, Charles [46], [62]
- Moshu, Ioan 122
- Motapanyane, Virginia [246]
- Müller 427
- Munteanu, Cristinel [56], 57, [62], 530
- Munteanu, Eugen [49], 51, 52, 53, [62], *117–120*
- Munteanu, Ștefan 524
- Murmu, George 525
- Muste, N. 8
- Mușlea, Ion [36]
- Nares, Robert [509]
- Năstase, Liliana [13]
- Neagoe, Victorela [37]
- Neamțu, G. G. 115
- Neculce, Ion 8, 169, 170, [172], 200, [208], 215, 231, [238]
- Nedelcu, Isabela [161], [173], [204], [238], [239], [255], *261–264*
- Negrescu, Dan 116
- Negruzzi, C. 213, 524
- Nestorescu, Virgil **17–19**
- Nicolae, Alexandru 159, **186–208**, [194], [195], [196], 199, 201, 202, [204], [206], 214, 221, [224]
- Nicolae, Florentina **39–45**, [41], [45]
- Nicolaescu, Șt. [491]
- Nicolescu, Tatiana 5
- Nicula, Irina [166], [173], [238], [239], [255], */261–264/*
- Niculescu, Alexandru 217, [224]
- Niculescu-Varone, G. T. [256]
- Niculită-Voronca, Elena 31, [37]
- Niedźwiedzkiego, Władisawa [16]
- Noailly, Michelle 217, [223]
- Nölke, Henning 214, [224]
- Norelli, E. [499], [505]
- Nussbächer, G. [486]
- Oancă, Teodor 116
- Ocheșanu, Rodica [37]
- Ojog-Brașoveanu 180, [184]
- Olsen, Hedvig 219, [225]
- Oltean, Pandeale [487]
- Oltean, Vasile 481, 482, 483, 484, 486, [487], 488, 491
- Onions, C. T. [509]
- Onu, Liviu [69], 453
- Oprea, Ioan [24]

- Orel, Vl. 11, [16], 429, [433]
 Ortman, Albert 202, [206]
 Otero, Carlos [238]
- Palii, A. [460], [469]
 Pamfil, Carmen-Gabriela [24], [172]
 Pamfil, Viorica [238], [522]
 Pamfile, Tudor 437, 439, [440], [493]
 Panaitescu, P. P. [69], [207], [208], [245], 481,
 159, [161], [172], [173], 186, 200, 201,
 [204], [205], [206], [207], [224], 233, [238],
 [239], [254], [255], [268], 441, 442, [449],
 529
 Pann, Anton 439
 Papadat-Bengescu, Hortensia 13
 Papahagi, Tache [8], 429
 Papiu Ilarian, Al. [23]
 Paraschiv, Mihaela 117
 Paraschivescu, Radu 180, [184]
 Partee, B. H. [206]
 Pascu, G. 5, 7, 439, [440], 452
 Pascu, Ștefan 15
 Pavel, Eugen [487]
 Pavel, Vasile 115
 Păcurariu, Mircea [490]
 Pătruț, Ion [65], 158
 Pâclișan, Zenove [487]
 Pârvan, Vasile 419, 525
 Perdrizet, Paul [492]
 Perridon, Harry [204], [224]
 Petre, Mihai 116
 Petrescu, Cezar 9
 Petrescu, Ioana 525
 Petrișor, Marin [508]
 Petrovici, Emil 5, 157, 158, 525
 Pharies, David 248, 249, 250, 251, [255]
 Philippide, Al. 426, 428, 525
 Picallo, Carme 210, [223]
 Picus, Joannes 499
 Pieri, Silvio 248, [255]
 Pippidi, Andrei [45]
 Piru, Al. [208]
 Platon 44, 118
 Pliniu cel Bătrân (și: Pline) 507, 508
 Ploscaru, Ioan 122
 Poghirc, Cicerone 417, 419, 421, 431
 Pokorny, Julius 431, [433]
 Poletto, Cecilia 234, 235, 236, 237, [239]
 Pollock, Jean-Yves [224]
 Pontbriant, R. 439
 Pop, Rodica 121
 Pop, Sever 27, 29, 430
 Pop-Brâncuș, Ovidiu 120
 Popescu, Alexandra 202, [206]
 Popescu, Ancuța 33
 Popescu, Cristian Tudor 75
 Popescu, Radu 194, [208]
 Popescu, Teodor [470]
 Popescu-Marin, Magdalena [37]
 Popovici, D. [37]
 Popovici, Victoria 251, [255]
 Popușoi, Carolina **460–469**, [460], [461], [469]
 Poruciuc, A. 426, [433]
 Posner, Roland 211, [224]
 Preda, Marin 179, 180, 183, [184]
 Procopius 43
 Procopovici, Alexie [171], [207], [237], [245],
 [484], [521]
 Pruvost, Jean 92, 93, 94
 Pseudo-Hipolit *498–506*
 Ptolemeu 421
 Pumnul, Aron 115, 525
 Pușcariu, Sextil 3, 6, [24], [171], [207], [245],
 426, 428, [521], 525, 526
- de Quevedo, Francisco 499, [505]
 Quintilian 56
- Rad, Ilie 115
 Radu, Rodica [24]
 Ralli, A. [205]
 Rateau, Michel 116
 Rădulescu, Andrei [522]
 Rădulescu, Ilie-Ștefan *123*
 Rădulescu, Ilie-Ștefan *123*
 Rădulescu, Theodora 33
 Rădulescu-Codin, C. [440]
 Rădulescu-Sala, Marina *264–265*
 Reichenkron, Günter 419, 420
 Reinheimer Ripeanu, Sanda 247, 248, 249, 250,
 251, [255]
 Remberger, E. M. [239]
 Renzi, Lorenzo [238]
 Resmeriță, Al. 18, [19]
 Rey-Debove, Josette 88, 89, 90, 92
 Rezeanu, Adrian **99–111**, 99, [100], 104, [111],
 116
 Richards, N. [246]
 Rivero, Maria Luisa [182], [185]
 Rizescu, I. [460], [469]
 Rizzi, Luigi 187, [206], [224], 235, [239]
 Roberts, Ian 186, 188, 189, 190, 192, [195], 201,
 203, [206], 208, 235, [239]
 Robinson, Edward [521]
 Robinson, Richard 88

- Roegiest, Eugeen 251, [255]
Roman-Moraru, Alexandra 28, [171], [208], [237], [238], [245], [484], [485]
Rosetti, Al. [199], [206], [207], 413, 417, 419, 426, 453, 484, 526, 527, 529
Rousseau, J. J. 117–120
Rudin, Catherine [246]
Russo, Alecu 524
Rusu, I. I. 417, 419, 431
Rusu, Gr. 425
Rusu, Valeriu [37], [439], [440]
Sachs, Karl 14, [16]
Sadler, Louisa 213, [224]
Sadoveanu, Mihail 525
Saito, M. 240, [246]
Sala, Marius [19], 27, 28, 29, **157–158**, 199, [207], [256], **413**, **415–416**, [451], 454
Salvi, Giampaolo [238]
Sánchez-Miret, Fernando 115
Sandalò, Filomena [206], [238], [239]
Sandfeld, Kristian 219, [225], [239], 417,
Saramandu, Nicolae 27, [67], [439], [440]
Sarău, Gheorghe [430]
Sava, Cristinel **498–506**
Săvulescu, Silvia [50], [61]
Sbiera, I. G. [66]
Scanlon, M. [225]
Schegel, Olena 459
Schudart 451
Schullerus, Adolf [433]
Schweickard, W. [254]
Scott, Robert 507, [510], 511
Scriban, August [8], 9, 10, 13, [16], 18, [19], [440], [522]
Searle, J. R. 433, [449]
Séchan, L. [521]
Seche, Luiza [47], 49, [62]
Sheehan, Michelle [189], [204]
Shih 212, 216
Simion Ștefan [522]
Simonescu, Dan [66], [237], [482], 488, 489
Sitaridou, Ioanna 234, [239]
Skårup, Povl 116
Skok, Petar 10, [16], 426, 428, 432, [433]
Slama-Cazacu, Tatiana 529
Sleeman, Petra [204], [224]
Slușanschi, Dan [40], [41], [42], [43], [44], [45]
Soare, Gabriela 241, [246]
Sofocle 116
Sozomen 43
Sparionoapte, D. [460], [469]
Spitzer, Leo 426
Sproat 212, 216
Stan, Camelia [28], [186], 194, [195], 198, [200], [207], 240, 243, [246], [247], [256]
Stanciu, Mihail 113
Stanciu-Istrate, Maria [460], [469], 523
Stanciu-Istrate, Maria 460, [469], 523
Stavrou 212
Steinke, Klaus [72], [87]
Sterian, Florin **88–97**
Stoicescu, N. [490]
Stoichițoiu-Ichim, Adriana [94], 115
Stroh-Wollin, Ulla 193, [196], [207]
Stubbs 211
Stump, Gregory T. 202, [207]
Stupca, Ștefan [21]
Suciu, Emil 5, 12, [16], 116
Suidas 508
Sulică, N. [485]
Surányi, Balász [246]
Svenonius, Peter 202, [203], 215, 218, [225]
Szendrői, Kriszta [195], [206]
Șaguna, Andrei 52, 53
Șapcaliu, Lucia [69]
Șăineanu, Lazăr 116, 455, 456
Șerban, Olimpia 524
Șincai, Gheorghe 166, 167, 169, [172], [173]
Șoitu, Laurențiu [471], [480]
Șovar, Andreea-Georgiana 58, [62]
Ștrempele, Gabriel 113, [171], [208], [245], 494, [499], [503], [505], 510
Tagliavini, C. 417
Tamás, Ladislau 426
Tasmowski-De Ryck, Liliane [196], [207], [224]
Tănase-Dogaru, Mihaela 529
Tărcăoanu, Mihaela-Cătălina /117–120/
Tărnăuceanu, Claudia [39], [45]
Teaha, Teofil [19], [37], [111], 115, 427, [433], [439], [440]
Tegăneanu, Constantin 33
Teleoacă, Dana-Luminița **46–63**, [47], [48], [50], [51], [52], [53], [54], [56], 58, [59], [60], [62], [63], 121, **470–480**, [471], [475], [480]
Tempea, Radu 524
Teodorescu, Alexandra 215, 221, [225]
Teodorescu, G. Dem. 527
Teofrast (și: Théophraste) 507, 508
Tesnière, L. 444, [449]
Tigău, Alina 184, [185]
Tiktin, H. [8], [19], [25], [256], [440], 525
Timotin, Emanuela [172], 526–528
Toader, Mădălina 122

- Tobella, Joan Estruch [505]
 Tocilescu, Grigore [37], [110]
 Todi, Aida [50], [63], 116
 Todoran, R. 158, [254]
 Tohăneanu, G. I. 29
 Toma, Alice [204]
 Toma, Stela [45], 489, [522]
 Tomescu, Domnița 116
 Tomici, Mile 5
 Topciu, Luan 11, [16], [433]
 Topciu, Renata 11, [16], [433]
 Torck, Danièle [224]
 Trabant, Jürgen 117–120
 Traugott, Elizabeth 160, [173]
 Tredinnick, Victoria [246]
 Trubaciov, O. N. (și: Trubacev) [9], [10], [16]
 Trubetzkoj, Nikolai 417
 Truswell, Robert 215, [225]
 Tudoran, Radu 18
 Turdeanu, Emil 27
- Țâra, George Bogdan 120
 Țâra, Vasile D. 524
- Udrescu, D. 18, [19]
 Ungureanu, Mădălina 117–120
 Ureche, Grigore 194, 195, [208], 219
 Urechia, V. A. 20, 21, 22, 23, [24]
 Ursu, Despina [21], [66], [440]
 Ursu, Neculai [21], [66], [67], [171], [172], 453, [521]
- Varlaam 451, 452
 Vasici-Ungureanu, Pavel 524
 Vasilescu, Andra [55], [63], [196], [207]
 Vasilescu, Florin 20–25
 Vasilescu, Lucreția 122
 Vasiliu, Emanuel 97, [199], [207], 264, 529
 Vasiliu, Emil 526
 Vasiliu, Laura 441, 448, [449], 452
 Vasiliu, Mugur [184]
 Vasmer, Max [8], [9]
 Văsti, Katja 177, [185]
 Văetuș, Dora /120–122/
 Vătăeșescu, Cătălina 252, 253, [256]
 Vâlcu, Angelica [471], [480]
 Vârtoșu, Emil 23, 25
- Velculescu, Cătălina [65]
 Verdeș, Ovidiu 179, [184]
 Viciu, Al. 429
 Vico, Giambattista 118, 119
 Vieru, Roxana 120
 Vigouroux, F. [522]
 Vikner, Sten [187], [207]
 Vinereanu, Mihai 420
 Vintilă-Rădulescu, Ioana 27–29, 72, [87], 116
 Vișovan, Ștefan 105, [111]
 Vives, Juan Luis 118
 Vulcan, Iosif 524
 Vulpe, Magdalena 6, 158, [190], [206], [439], [440]
- Wald, Lucia [172], 413, [449]
 Wartburg [428]
 Wasow, T. [245]
 Watts, Isaac 121
 Wee, L. [205]
 Weigel, W. [205]
 Weinrich, Uriel 88
 Wesley, John 121
 Wetzels, Leo [224]
 Wilder, Chris [195], [203], 213, [223]
 Winkelmann, O. [255]
 Wright, Thomas [509]
- Ylikoski, Jussi 177, [185]
- Zafiu, Rodica 8, [16], [49], [63], 80, [87], [204], [207], [246], [472], 473, [474], 475, [480]
 Zagaevschi, Vladimir 115
 Zamfir, Dana-Mihaela 227, 229, 233, [239]
 Zanne, Iuliu 179, [184]
 Zanne, Iuliu 509, 510
 Zanuttini, Raffaella [224]
 Zăstroiu, Victoria [24]
 Zdrenghea, Mircea [172], [173]
 Zgraon, Florentina 229, [238], [487]
 Ziff 211
 Zografî, Vlad 122
 Zubizarreta, Maria [238]
 Μπαμπινιώτης, Γεωργίου [22]
 Винник, В. О. [16]
 Юрчук, Л. А. [16]

INDICE DE CUVINTE*

- ALBANEZĂ:** atë 421, bark 431, bukur 421, bulë 428, bulungë 428, fryt 417, gandoj 430, kacarroj 452, 453, mbarsë 429, 431, mbë (më) 253, mik 419, pagë 11, pagúaj 11, përrua 421, pjek 419, prill 419, ranë 419, rërë 419, rrugë 429, shark 427, sharkë 427, shpagë 8, 10, 11, shpagim 10, shpagúaj 10, tetë 419, ujl 417, vjet 419, yll 417, zhargë 427.
- BULGARĂ:** bez 427, кана 6, kateřja 452, крепалка 17, крепя 17, мито 14, на 175, роѓо 421, Пхенян 456, шперц 13, 14.
- CATALANĂ:** a/de genollons 249.
- CHINEZĂ:** gei 175.
- COREEANĂ:** bibimbap 459, bulgogi 459, Daewoo 458, do 456, dong 456, gang 456, gu 456, hangeul 457, hanja 457, Hyundai 458, japchae 459, Kia 458, Kim 458 (~ Il Sung) 458, (~ Ir Sen) 458, (~ So Jung) 457, Lee 458, pajeon 459, sa 456, Samsung 458, san 456, taekwondo 459.
- CROATĂ:** špag 10.
- EBRAICĂ:** babōqer (~ babōqer) 53, bōqer 53, šabāth (~ šabāth) 52, (~ šabāthōn) 52, šiyr haširiyim 51.
- ENGLEZĂ:** advancement 442, ascension 442, call (to ~) 514, 515, classifier 442, frame 442, grape-fruit 14, hangul 455, -ity 448, jute 507, Korea 455, pimperl 507, promotion 442, Pyongyang 456, raising 442.
- FRANCEZĂ:** à 175, appeler 514, assertion 443, atillier (s'~) 426, bouchonner 432, bouchons (à ~) 248, concaténation 448, coopération 448, corchor 506, Corée 455, coréean 455, déictique 443, droit 14, droits (~ d'entrée) 14, (~ de douane) 14, dur 417, épinglé 426, genunouillons (à ~) 248, invoquer 515, -ité 448, lune 417, Pyongyang 456, quantification 448, reculons (à ~) 248, rue 417, Séoul 456, signe 442, tâtons (à ~) 248, tille 426.
- GALEZĂ:** borcos (de ~) 249, bulluca 428, gatiñas (a/de ~) 249, lombos (a ~) 249, recú (de ~) 249.
- GEPIDĂ:** baúrpei 431, *tēwjan 426.
- GERMANĂ:** Aktant 443, alpari 425, Band 427, Bändel 427, Becken 427, bestechen 9, Bille 427, Brandsohle 14, Bündel 427, burde 431, Bürde 431, burdī 431, es 187, Kapuziner 4, Kapuzinerblume 4, Kapuzinerkresse 4, knielings 249, köpflings 249, Kopftuch 7, Kübel 3, *kubil 3, näslings 249, rittlings 249, rufen 514, 515, sperren 14, Sperrhacken 14, Sperrzeug 13, 14, Sperrzoll 13, 14, Sperrzölle 15, stechen 9, Trog 427, Walktrog 427, Zoll 14, zwanziger 14.
- GOTICĂ:** *baúrþs 429, baúrpei 429, ga-tēwjan 426.
- GREACĂ:** αγιον (~ των αγιων) 52, ακολουθεια 41, ακορον 507 ἄπαγε 44, ἀργύλλα 421, ἀργύλλος 421, ἄττα 421, Βλαχία 40, Βορέας 421, βουκόλος 421, δάβα 421, δάδες 421, δαίς 421, δέβα 421, deiktikós 443, δεσποτικαί 42, διάρνα 421, Δίερνα 421, ἐκτένας 42, ἔξαδέλφω (τῷ ~) 41, εφημέρος 40, Ζαλμοξίς 421, ζηλωτής 508, zeugma 445, zeugmatis 445, ζόμβρος 422, Θέρμα 43, Θέρμας 43, καλεωω 513, 517, καλύβα 421, κάλυβη 421, Καρπάτης ὄρος 421, κατάπουλτα 453, κόρκορος 508, κόρχορος 508, 510, Κουζόβλαχοι 42, Κράπαθος 421, λάβρος 421, λάχανον 508, Μαυροβλαχία 40, Μονκαστρον 42, 43, μόσσυν 421, νεόνυμφος 40, νομοθετής 508, οαίδος 421, Οξία 43 Ουγγροβλαχία 40, Παναγία 428,

* Indicele de cuvinte a fost alcătuit de Marius Mazilu.

- πάρα 421, παραίτησις 508, πάρον 421, Πετρόδαβα 421, Πετροσάκα 422, Πέτροσσα 422, πλάστεργος 42, ποδός 421, πολύγλωττος 40, πολυχρόνιον 40, πορο 421, προδιάρνα 421, προδιόρνα 421, πρωι (το ~ πρωι) 53, Ριλησία 43, σάββατα (~ σαββάτων) 52, syn-39, σκιάρη 421, Στρόγγες 421, τας 42, τοῦ 43, Φεῶ (συν ~) 44, φορτίον 429, φόρτος 429, ψήφον 41.
- NEOGREACĂ: δερμα 22, δερματοurgeria 22, κανατα 6, χαρτοποιία 21, χαρτου 22, χαρτουργia 21, 24.
- INDO-EUROPEANĂ: *bher- 429, 431, *bher-ō- 431, *bhor-uko- 431, *bhrtā- 431, *bhu- 431, *bu- 431.
- ITALIANĂ: a 175, 250, 253, asserzione 443, attillarsi 426, bocconi 248, carpone/carponi 248, corcoro 506, ginocchioni 248, in 250, 253, paga 10, pagare 9, 10, pari 425, rivoltolare 249, rivoltolone 249, saltelloni 249, sdrucioloni 248, tastone 248, tastoni 249, zoppiconi 248.
- LATINĂ: acinari 425, acorum 507, Ad Malum 421, Aluta 421, Alutum 421, Ancilia 422, apage 44, *aptabiliare 426, aptabilis 426, *ap̄t̄ic̄il̄are 426, apto 426, aptus 426, arc(h)ium 425, arcella 425, *arciāle 425, *arciarium 425, *arc̄ile 425, asserere 443, assertio 443, *atteuiare 426, *attiliare 426, Bessapara 421, branca 422, bulla 428, bulluca 428, Carpates mons 421, Cerealia 422, clamare 514, con-39, corchorus 506, 508, Dacia Maluensis 421, deicticus 443, *d̄est̄il̄are 426, dis- 31, Drusipara 421, Durostorum 422, durum 417, eunuchus 39, exsucatus 428, Floralia 422, Fontinalia 422, heredium 421, ille 202, 422, *infasciolare 452, Laederata 422, Lares 421, liber 420, luna 417, martyr 39, Matronalia 422, *matteuca 428, monasterium 39, moror 425, Mucaporus 421, mus 421, Natoporus 421, Noviodunum 422, Palilia 422, Parolissum 421, patrimonium 421, patriota 39, Petris 422, Petrodava 422, puer 421, rex 422, Rosallia 422, ruga 417, 429, Saturnalia 422, sol 417, stilus 426, subtus 201, tela 426, Tierna 421, Tsiernensis (Statio ~) 421, -uca 428, urus 422, Vinalia 422, vocare 514, zeugma 445.
- MAGHIARĂ: ad 6, álca 425, álcáz 425, be 427, boncs 431, boncsok 431, bozogni 430, fak-6, fakad 6, (kacajra/nevelésre ~) 6, (kárómkodásra ~) 6, (sírva ~) 6 fogad 6, hiv 514, hütlen 6, köhögni 6, ponk 18.
- NORVEGIANĂ: den 196.
- POLONEZĂ: Biograd 42, bunczuk 431, daga 9, dah 9, dega 9, szpada 8, szpaga 8.
- PORTUGHEZĂ: abanão 249, abanar 249, borco (de ~) 249, furto (a ~) 249, rastos (de ~) 249, tropeções (aos ~) 249.
- PROVENSALĂ: atilhar 426.
- ROMÂNĂ:
- Aromână:** arugă 429, boară 421, cântânda 252, cântândalui 252, dzadă 421, ni(a)dukí (pri ~) 251, niamurdzít 253, ni-apirít 253, ni-apirítă 253, niaștiptâte (pri ~) 251, ni-cântată 253, ni-luțită 253, plângânda 252, plângândalui 252, rugă 429, toarnă 421, vininda 252, vinindalui 252.
- Dacoromână:**
- A:** a 161, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 176, 199, 200, 201, a- 447, abajur 7, abdica 91, abdicare 91, abiruire 422, aboare 422, acăța 451, 452, acățâra 451, 452, 454, accent 443, ace 426, aceia 426, acera 425, achizitiv 91, acina 425, acioaie 422, acira 425, act 443, actant 443, actanță 446, actanțial 446, activ 90, activist 84, acționare 93, adevăr 420, adjectivizare 445, adora 476, adstrat 91, aduce 174, 420, adventism 90, adverbializare 443, aerodinamicitate 91, afară 420, (în ~) 201, afla 420, Agaton 78, agăța 451, agent 446, ager 420, agie 12, agina 425, agru 420, ai 161, 201, aiurea 443, ajun 420, ajuna 90, ajunge 420, ajuta 420, ajutor 476, al 161, 166, 199, 201, -al 448, alai 67, alăută 422, alb 420, Alba Iulia 42, alceriu 425, ale 161, alergate (pe ~) 256, alegoric 89, alergic 84, alergologie 91, alese (pe ~) 247, 251, 256, -alitate 448, -aliza 448, almanah 76, Almanah 76, aloe 475, aloi(s) 475, altora 165, alțar 425,

- alți 178, alțier 425, amalgamare 446, amândoi 162, 163, 165, 166, 170, 178, amenințare 96, american 217, amurgite (pe ~) 256, -an 430, anatomic 93, *anchetă 465, antama 446, antreprenor 446, antrepriza 446, apă 420, apăra 420, apărate (pe ~) 256, aplana 89, apuca (a se ~) 67, apucate (pe ~) 248, 256, -ar 438, 439, arap 475, arcer 425, ardeiaș 90, areșcă 17, arestat 84, argăsar 438, 439, argăseală 435, argăsi 435, 439, argășitor 439, argea 421, arină 419, Aristide Gunoiu 80, arnăut 12, Arnăutu 12, arnăuțeasca 12, arnăuți 11, 12, Arnăuțoiu 12, Arnota 12, Arogantul 75, arol(ă) 17, arțar 425, aruncate (pe ~) 256, ascunse (pe ~) 256, ascunselea (pe ~) 252, aserta 447, asertiv 443, aserțiune 443, asfințite (pe ~) 253, 256, aspect 445, 447, 465, aspectual 445, aspectualitate 445, Asteluței 77, astfel de 175, așteptate (pe ~) 256, atâți 178, ateia 426, automobilistic 90, auzite (pe ~) 256, avansare 442, avea (a ~ un insucces) 465, azvârlite (pe ~) 256.
- Ă:** -ăli 436, -ăra 452, -ărie 23, 436, *-ătușcă 7.
- B:** Baba Novac 420, Babele 422, bacșiș 8, 12, bacterioză 90, Bahna 103, bahnă 103, 104, bahniță 426, bal 466, 467, balama 5, balandra 428, balatroc 427, balatruc 427, balaur 421, *bancă 467, bancă 467, bandor 427, bandoră 427, bandur 427, bandură 427, bate 437, băga 93, băgare 93, bähni 426, bälămăli 5, bälătruc 427, bälătrug 427, *bälătug 427, bändură 427, 428, bändurică 427, Băse 82, Băselu 82, băsescianism 83, bătălău 427, bătălug 427, băteală 437, băteștițe 437, bătrân 214, Bătrânul (~ edec) 80, bähli 426, bähliță 426, băjbăi 430, băjbăite (pe ~) 247, bändură 427, bătă 431, *băstro 463, beanc 427, 430, beancă 427, bejarcă 427, betcă 428, bețcă 428, bețivan 90, bi- 448, biactanțial 446, biban 92, bilătruc 427, *bilet 465, binecălători 475, bișug 67, blănar 438, bländură 427, 428, bleandă 428, Blonda 78, blucă 428, boare 321, bobonat 428, bobonete 428, boboneț 428, boboroade 428, boci 81, bodărlău 429, bodoroaște 429, Bogdan 429, Bogdănel 83, Bogorodița 428, Bombo von Cornu 82, Bombonel 78, 82, borcan 467, borț 429, 432, borță 429, Borțun 429, borugă 429, boșorog 429, bozgândi 429, branț 14, *brântol 14, branțul 14, braț 91, brâncă 422, breanc 427, 430, buceac 431, buciuc 431, buciuma 432, buciuna 432, Bucur 421, bucur 421, budeală 437, budeliște 437, bugeac 431, bulan 430, 431, bulău 430, 431, bule 429, buleandă 427, bulendre 428, bun 214, 215, bunceag 431, bunciuc 431, bungeac 431, bunget 431, bunghi 17, Bunicuța 77, bură 421, burău 429, buric 431, buricos 432, burtă 431, burtea 432, burticos 432, burugă 429, buși 432, bușilea (de-a ~) 248, bușoma 432, bușuma 432, bușumi 432, bușuna 432, buzunar 91.
- C:** cabel 3, caca 3, cadou 8, cadru 442, caduc 90, calaican 5, Calea (~ Prundului) 100, (~ Craiovei) 100, (~ Mehedințului) 100, (~ Plevnei) 100, cam 226, cam- 4, camete 4, candid 96, cap 7, capăt 7, Captain Planet 79, capuțină 4, caraban 4, 5, (a da cuiva ~) 4, (a-și lua ~) 4, caraboi 5, caraboia 5, carabușcă 5, 7, care 241, 242, 244, (~ de ~) 243, (~ încotro) 243, 244, (~ unde) 243, carne 434, 435, 439, carnet 465, *caroboșcă 5, catapultă 453, cataramă 5, catâr 96, cațar 453, cață 452, cazaică 5, căbel 3, căciular 438, căciulă 7, căfui 5, 6, călare 248, Călin 83, cănată 6, căpătușcă 7, căpuci 7, cărăbăni (a se ~) 5, cărăboi 5, cărămidă 96, cărnăsi 435, cărnosi 435, cărnisi 435, cărnos 434, 435, 436, cărnosi 434, 435, 436, cărnui 434, 435, 439, cărnui 436, cătărămi 5, cățara 451, 452, 453, căblă 3, căblărit 3, când 242, cărcă (în ~) 248, cărnosi 434, 435, 436, 439, căt 241, 242, cățiva 178, ce 241, 242, 243, ceaprazar 438, Ceaușeasca 72, ceaușei 72, Ceaușescu 72, cedru 475, ceilalți 178, cel 55, 196, celor 165, cerceta 476, cercetare 465, Cerna 419, 421, certa 475, Cetatea Albă 42, 43, chedru 475, chema 514, 515, 517, 519, 521, chemare 512, 520, chestionar 465, chior 86, chip (într-acest ~) 67, chirie 67, cine 241, 242, (pe ~) 241, 242, 243, ciohodar 67, citi 464, 465, ciubuc 8, ciung 452, ciungar 452, ciungăra 452, ciupag 9, 10, ciupăra 452, ciupeală 8, clasificator 442, clătînându-se 248, clefușteț 6, clitic 445, 447, co(n)- 447, coana Leana 72, coardă 439, Coasta (~ Prisăcii) 108, (~ Seciului) 105, Coca 101, 102, Coca-Antimirești 102, Cocani 102, Coca-Niculești 102, Coca-Șchei 102, cocărcălă 419, Cocioc 102, cocioc 102, Cocioc-Gherghiță

- 102, *cod 465, codărlă 419, cojocar 438, colhoz 78, comercializa 466, componentă 465, Comsomol 78, comunist 84, concatenare 448, concepe 476, conecta 447, conferință 465, conversiune 443, convinge (a se ~) 463, Corbea 420, corcoru 506, cordar 439, Coreea 455, 456, coreean 455, corhor 506, 509, 510, 511, *corobcă 463, coropcă 5, Cosmy 83, cotrențe 429, cotroaște 429, crăcănat 248, cripalcă 17, Cuca 102, 103, cui 241, 242, 243, cui ce 244, cum 242, cum cine 244, cumnat 93, cumulativ 93, cură 465, curcubetă 428, curcubeică 428, curelar 438, *curs 465, curs 465, cutie 463, cvasi- 448.
- D:** da 6, 174, 175, (a-i ~ lacrimile) 6, (a-și ~ la moarte) 56, (~ măturie) 56, 57, (~ năvală) 56, (~ glas) 56, Daciada 84, dar 8, datoriile 484, dărlău 429, dârlog 429, de 161, 163, 167, 168, 169, 170, 171, 201, 452, de- 447, de ce 244, dimineată (de ~ den dimineată) 53, Dealul Seciului 105, decoji 36, decreței 72, dedesubtul 201, deictic 443, demontate (pe ~) 247, denumi 520, deodată 463, deplasare 442, des- 31, 35, 36, deschilini 36, descoji 36, desfășura 452, deșteptul (~ deșteptilor) 51, devreme 90, dez- 31, 32, 33, 35, 36, dezblănit, -ă 32, 35, dezgrădit, -ă 31, 32, 33, 34, 35, 36, dezlipit, -ă 35, dezmarginat 36, dezvăli 33, dezveli 33, 34, dezvelit, -ă 33, 34, 35, dibuite (pe ~) 247, 256, dibuitelea (pe ~) 252, dictachiorul 86, dictator 84, 86, dictator 86, dijmă 8, din 253, direct 463, discurs 447, dis-de-dimineată 89, dispreț 475, divan 67, doauă/doaoă (a ~) 166, 171, doborî 475, dodonete 428, dogovori (a se ~) *463, doi 165, 166, 170, doică 419, doilor (al/ai/alor ~) 167, 171, doiloru (ai ~) 167, doină 419 domniță 77, Dosul Prihodiștei 106, douălor (ale/alor ~) 167, 171, Doyna Cornea-Yuhasz 80, drag 214, Dragă Stolo 82, dramaturgie 22, dreaptă 93, dreptunghi 89, duaor/duor 166, duba 438, dubar 438, 439, dubă 438, 439, dubălar 436, dubălărie 436, 439, dubăli 436, 439, dubeală 436, 437, 439, dubeliște 436, 437, 439, dubi 436, 437, 438, duh 473, dulce 215, duvar 437, 438, 439.
- E:** -eață 509, ectenii 42, Eghipt 475, Egipt 475, el 81, element 465, emanație 74, enorm 89, -escu 72, eșua 465, -et 4, *-et(i)oi 4, -ete 4, *-etioc 4, etiopian 475, *expediție 465, extra- 447.
- F:** fabrica (~ de hârtie) 22, (~ hărturării) 23, face (a ~ început) 56, 57, (~ judecată) 56, 57, (a ~ rău) 475, (a ~ reclamă) 466, fașă 452, fața (în ~) 201, (cu ~) în jos 248, Fața Prihodiștei 106, (~ Sfundăului) 106, făc- 6, *făcădui 6, *făcui 6, făgădui 6, Felix Motanul 80, felul (tot ~ de) 175, feri 419, fericit 215, fi (a ~ într-o ureche) 73, fiecare 178, 242, fiecare 242, fierar 438, fierărie 436, figură 464, filodormă 8, fleandură 427, flecușteț 6, Floriile 422, flutur 4, fluture 4, fluturi 81, foarte 232, foltea 432, folticos 432, fonem 93, *formă 465, franțuzesc 217, frunos 214.
- G:** Gagăl 76, gaibarace 452, gaibe 452, ganță 454, garf 91, gaură 439, găibăra 452, gânțar 454, găsi 419, găunos 436, găunoși 436, găurar 439, găurariu 439, găvan 429, gelos 463, Gelu Voicahn Voiculescu 80, gen 96, generație 476, genunchi (în ~) 248, geremea 12, geriatrie 91, gerimea 12, ghizdăvie 475, glugă 7, gluguci 7, Goagăl 76, Gogăl 76, golan 84, golaniada 84, *gordăi 463, gref 14, greșalele 484, greu 214, gros 431, (la ~) 431, Guzganul rozaliu 75.
- H:** habă 419, haimana 84, handicap 4, hardughie 21, 22, 24, harem 67, harturghie 20, 21, 22, 23, 24, hasnă 485, hărturărie 20, 23, hărturie 23, *hăteia 426, hău 419, hârșie 419, hățâna 419, hăță 419, herete 419, hipodermic 89, hodorog 429, horcăi 419, horoi 419, hotărâre 462, hoț 419, Hrebe 82, huceag 431, hudă 419, huligan 84, hurdubia 22.
- I:** i- 447, -iada 84, iască 422, -ie 436, 448, ierugă 429, ignora 91, Ilici 77, iliescian 83, iliescianism 83, important 214, impozit 463, in- 447, individ 81, insulă 475, insultă 476, inter- 447, interesa (a se ~) 476, intra- 447, invoca 520, -ion 448, Iovan Iorgovan 420, -ira 452, -iște 436, 437, -itate 448, -itor 439, -iu 18, -iune 448, iuta 507, *ivi (a se ~) 465, izbăvitor 476, izbeală 437, izbeliște 437, iznoavă (de ~) 67.
- Î:** împlănit 32, împotriva 201, în 253, În Prihodiște 106, înadins 463, înaintea 201, înapoia 201, încătărăma 5, încet 215, încheia 426, închina (a se ~) 476, încotro 242, înduhovnici 473, înfășura 452, înfățișa (a se ~) 465, îngrădi

- 35, îngrădit 31, 32, înserat(e) (pe ~) 252, 253, întâmplare (la ~) 248, întâmplare (pe ~) 247, întina 476, întru 253, întunecare 168, înturna 421, înțelege (a se ~ asupra unui fapt) 463, înveli (a nu ~) 34, învelită 34.
- J:** *jadrnă 463, jar 437, jarcă 427, jarchină 427, jariște 437, jberghelit 427, Joimarele 422, jurul (în ~) 201, justiție 89.
- K:** kilocalorie 96.
- L:** la 161, 164, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 178, 179, 183, 184, 253, La Prihod 107, lacom 463, lar 421, latură 465, laur 421, Lavy 83, Lăzuc 109, *lecție 465, legătură 67, lehamite 419, lehăi 419, Ler 420, Lerești 103, lingău 84, liturghie 22, livret 465, locutor 447, lua (~ chip) 56, (~ temeii) 56, (a ~ o gustare) 463, lui/lu' 161, lung 215.
- M:** macro- 448, Mahalaua (~ Prund) 100, (~ Domnița Bălașa) 100, (~ Domnița Bălașa din Prund) 100, mai 226, mama 3, Marcu 420, mare 214, 215, Marean, primarele care este 76, Marko Belea 80, matematică 89, matriarhat 90, măciucă 428, mări (a se ~) 475, măsura 461, 462, mătușă 419, mândri (a se ~) 475, mândru 463, mânia 475, mânjeală 436, mânjeli 436, mazădă 8, mea 58, meta- 447, meu 58, miatione 90, mic 214, Micki Șpagă 78, micro- 448, miel 419, mitar(iu) 14, mitarniță 14, mită 8, 12, 13, moale 78, modal 447, Moliceanu 78, *moment 465, mono- 448, monoactanțial 446, moș 421, moșie 421, moșmândi 430, Motocicleanu 78, Mr. Goagâl 76, mult 170, 214, mulți 163, 178, Munteanu Marian 80, Muntele Sec 422, muton 96.
- N:** nagara 68, *nahalinăi 463, *nalog 463, *narocino 463, natriu 89, naviga 89, nămaie 419, Năstase, șapte case 78, ne- 31, 35, 36, 447, nea 83, nea Nicu 72, neam 476, neașteptate (pe ~) 253, 256, nebăute (pe ~) 253, necăji 476, nechezol 72, necitite (pe ~) 247, nedreptate 475, neîmblănit 32, neîngrădit, -ă 32, 34, 35, neîntrebat (pe ~) 253, neînvelit, -ă 35, nemărginit 36, nemâncate (pe ~) 247, 251, 253, nemâncatele (pe ~) 252, nemțesc 217, nenea 83, nenoroc 36, nenoroci 36, nenorocit 36, niciun/nicio 178, niciunde 89, nimeni 178, nimic 175, nisip 437, nisipiște 437, niște 175, noastrei (al ~) 167, 171, non-
- 447, nonactanțial 446, nonaspectual 445, noncoreferențial 447, Norica 83, noroc 36, nostrului (al ~) 167, 171, noștrilor (a/ai ~) 167, 171, nou 214, 215, numi 515, 520, numire 517.
- O:** *oamet 4, oamete 4, oaspet 4, oaspete 4, Obcina Crucii 108, obori 475, obraznic 463, ocară 475, 476, -oi 4, olar 438, om 4, 81, omet 4, ometioc 4, ometioi 4, ometoc 4, ometoi 4, omoaie 4, omoi 4, opreală 437, opreliște 437, opri 437, orbește 248, orice 175, oricine 242, original 214, -os 436, ostrov 475.
- P:** panaghie 428, panc 18, panchioană 18, panchioancă 18, panchion 18, panchionț 18, panchiu 18, papa 3, para 447, parte 465, pasivizare 448, Paștile 422, patrai (a ~) 166, Păliile 422, pântec 4, pânțec 4, pânzar 438, Pârăul Bahna 103, (~ Prisăcilor) 108, pe 174, 176, 184, Pe Prihoade 107, pedepsi 475, per- 447, picioare (în ~) 248, (cu ~le desfăcute) 248, persecuta 476, personal 447, personalizat 448, peșcheș 8, Petrică Neulander 80, Phenian 456, Piatra Seacă 422, piatră-vânăta 5, pic 452, pica 465, picur 452, picura 452, pielar 438, piept 419, pilug 427, pipi 3, pită 485, plocon 8, plug 438, plugar 438, pomeni 515, ponc 18 popoi 428, poponete 428, Popeye Marinarul 79, poteraș 12, potrivă 466, prăvăli (a se ~) *465, prea 226, 232, *preamo 463, prefix (~ telefonic) 465, prelegere 465, presupuse (pe ~) 247, prezenta (a se ~) 465, prier 419, prigoni 476, prihod 106, 107, prihodiște 106, Prihodiște 106, Prihodul (~ Houdii) 107, (~ Mare) 107, (~ Mic) 107, Prințisorul 72, Prisaca 108, Priseci 108, priveală 437, priveliște 437, problemă 465, procent 8, profana 476, pronominalizare 448, prospera 476, Prostănaclul 75, Prund 100, pseudo- 448, putea 190, 232, puternic 462, 463, puțini 178.
- R:** Rai Împărat 420, rapid 215, rata 465, *rație 467, răsărite (pe ~) 253, răsplăti 476, rău 215, Răzgândeanu 78, răzgândi 78, râie 419, râvnire 475, re- 447, *realiza 466, reșcă 17, reciprocizare 448, *reclama 466, recompensa 476, recontextualizare 447, referențializat 448, referi 447, reflexivizare 448, refugiu 476, regula 466, *regula 466, *remont 463, reparație 463, repede 463, reuși (a nu ~) 465, *revnui

- 463, rișca 17, roială 437, roieliște 437, *rugă 429, Rusaliile 422, rușfet 8.
- S:** sa 58, sabie 10, salvator 476, sădii 485, săltate (pe ~) 248, sărind într-un picior 248, său 58, sămbăta (~ sămbetilor) 52, sămbătă (a ~) 52, Sânzienele 422, sbanchiu 18, scai 421, scânteuță 507, 510, Schinder 65, scutura 452, Seche 82, Seci 105, Seciu 105, *secție 465, seimen 11, semi- 447, semn 442, Seul 456, sfaț 14, sfântu (~ a sfinților) 52, Sfundău 106, simpatriot 39, slab 78, Slatina 108, 109, (~ din Sus) 109, slatină 108, 109, Slăbiceanu 78, Slătioara 108, (~ Chicere) 109, (~ Lăzuc) 109, slătioară 108, 109, sluji 164, *soc 467, soc 467, sovsnoz 78, spa(n)gă 8, 10, spanchi 18, spanchiu 17, 18, spânzura 452, spenge 10, spentă 10, spinge 10, spință 10, spirit 473, spiritualiza 473, spori 475, 476, spune 174, spuză 421, *srazu 463, stacti 475, stație 467, stavilă (a pune ~) 439, stăvilă 439, Stinder 65, Stolo 82, stolojani 81, Strada Seciu 105, strălucire 475, strămbătate 475, striga 515, 520, strigare 517, stropșer 439, stropșeri 439, stropșitor 439, strung 438, strungar 438, strungă 421, Sub Prihodiște 106, suc 467, succese 76, sucomba 89, supărare 68, Super-Băse 82.
- Ș:** șperaclu 14, șperțar 13, șperțarie 13, șepteci (a ~) 166, șeaselui (al ~) 166, șelar 438, și 226, șpağă 8, 9, 10, 12, 13, 78, (a lua ~) 12, șpânchi 18, șpanchiu 18, șperț 8, 13, 14, *șperțol 14, șperțui 13, șperțul 14.
- T:** tabac 438, tare 215, tăbăcar 438, 439, tăbăci 435, tăcute (pe ~) 247, Tăriceanu 78, tămpănă 475, tânăr 215, târâș 248, tâmosi 435, tei 426, teptil 68, text 447, timpan 475, tiran 80, Tiran Bănescu 81, toamnă 419, toată 167, 171, toatei 166, 167, (a ~) 171, Toma Alimoș 420, tont 463, tot 51, 163, 167, 170, 175, 200, 226, toți 162, 163, 170, 178, tovarăș 68, 81, tovarășa 72, tovarășul 72, tovu 81, Traian 80, 82, Traian Pinocchio 80, trădător 84, trăsătură 465, trei 165, tremura 452, tri- 448, triactanțial 446, trior 166, troc 427, *trubă 463, trunchi 91, *tupo 463, tușina 432, tușuna 432, tutor 167, tutulor 167, tuturor(a) 167.
- Ț:** Țapul 78, țeavă 463.
- U:** -ual 448, *ubedi (a se ~) 463, ulcior 425, umeri (pe ~) 248, unde 242, uni- 447, uniformă 465, unsoare 8, urcior 425, Urzicărei 99, Urzicărești 99, Urzicărita 99, uscat 428, -ușcă 5, -ușcă 7.
- V:** Valea Izei 105, Valea (~ Prihodiștei) 106, (~ Prihodului) 107, (~ Prisăcii) 108, vamă 8, Văcăroiu 789, văzutelea (pe ~) 252, vântura 452, vechil 68, vedea 475, vedenie 475, veni 465, verde 509, verdeață 509, verdețe 509, viclean 6, vicleni 475, vinde 174, 466, vine (pe ~) 248, virugă 429, votcă 78, Votcăroiu 78, vrăjmăși 476.
- Z:** *zacuși 463, zadă 421, zaharisi 435, zăiefet 68, zămisli 476, Zâna (~ zânelor) 51, zbanchiu 19, zbanghios 18, zbanghiu 17, 18, zbanghios 19, zbanghiu 18, zbangui 19, zdroaște 429, zecelui (al ~) 166, zero- 447, zero-actanțial 446, zeugma 444, Zeus 79, *zgândi 430, zgândări 430, zharg 427, zimbru 422, Zmeul (~ zmeilor) 51.
- Istroromână:** rugănda 252, țirănda 252.
- Meglenoromână:** lăgondăr(le)a 252, nirdeaić'i 252, plăngondăra 252.
- RUSĂ:** анкета 465, бал 466, балл 466, 467, банк 467, банка 457, билет 465, bunčuk 431, быстро 463, гордый 463, договориться 463, жадный 463, кармап 9, Ким Ир Сена 458, код 465, Корея 456, коробка 5, 463, коробочка 5, курс 465, лекция 465, мерить 461, меšok 9, момент 465, мошпа 9, налог 463, нарочно 463, нахальный 463, орёл 17, провалиться 466, прямо 463, Пхеньян 456, рация 467, реализовать 466, ревновать 463, регулировать 466, рекламировать 466, ремонт 463, решение 462, решка 17, сабля 10, секция 465, Сеул 456, сильный 462, 463, сок 467, ѓрагь 9, 10, сразу 463, сумка 9, труба 463, тупой 463, убедить(ся) 463, фигура 464, форма 465, хангыль 455, читать 464, 465, шпаг 10, шпага 8, 10, закусить 463, экспедиция 465, явиться 465.
- RUTEANĂ:** bunčuk 431.

- SĂSEASCĂ: Bändel 427, bäll 427, bäller 427, baln 427, Bändel 427, belle 427, bellen 427, Bräck 430, Búken 427, Bündel 427, tröch 427.
- SÂRBĂ: bučak 431 bučjak 431 carina 14 duvar 437 džep 10 halja 426 jaruga 429 kazaljka 5 kazalo 5 krinjiti 434 mito 14 špag 9, 10 vir 429.
- SANSCRITĂ: bhrtáh 431.
- SLAVĂ: богъданъ 429, krěpati 17, krepel 17, крѣпѣлѣ 3, svhtan (~ svhtŕi[β] 52, sŕbot a (~ sŕbot a) 52, ç'pağŕ 10, ç'pağŕ 10.
- SPANIOLĂ: a 184, 250, 253, andar 250, bruces (de/a ~) 250, caer 250, calladas (a las ~) 247, 250, chorros (a ~) 251, ciegas (a ~) 250, comer (sin ~) 247, de 250, 253, empujones (a ~) 250, en 250, escondidas (a ~) 250, estar 250, estirar 249, estirón 249, haber 234, hurtadillas (a ~) 250, 251, llevar 250, llover a cantáros 251, montar 250, puntillas (de ~) 249, rastras (a ~) 250, reculones (a ~) 249, sabiendo 251, sbiendas (a ~) 251, ser 234, silleticas (a/en ~) 250, tientas (a ~) 247, 250, tiento (a ~) 250, trompicones (a ~) 251, tropezones (a ~) 249, tuertas (a ~) 250, volandas (en ~) 250.
- SUEDEZĂ: den 196.
- TĂTARĂ: bulan 430.
- TURCĂ: arnavut 11, [çe]k arabanı 5, duvar 437, karaboya 5, tabak 438.
- ȚIGĂNEASCĂ: bango 17, bul 430, bulano 430.
- UCRAINEANĂ: banduri 427, bogdan 429, bogdanka 429, bulanyĩ 430, bylauka 430, dobi 437, dubiti 437, кахикати 6, Кім Ір Сена 458, мито 14, шабля 10, шпага 9.

LIMBA ROMÂNĂ

Calea 13 Septembrie nr. 13
050711, București 5
România
Editor-in-Chief: Marius Sala

Founded in 1952
4 issues every year

Assistant Editors: Gh. Chivu and Alexandru Mareș

Editorial Secretary: Doru Mihăescu

Romanian Associate Editors: Gr. Brâncuș, Gh. Chivu, Doru Mihăescu, Alexandru Mareș,
Valeria Guțu Romalo, Camelia Stan, Laura Vasiliu, Rodica Zafiu, Cristina-Ioana
Dima

International Associate Editors: Klaus Bochmann, Anatoli Ciobanu, Jiří Felix, Christian
Ionescu, Tamara Repina

LIMBA ROMÂNĂ is devoted to the study of the Romanian language: grammar, vocabulary, the literary language and stylistics, the history of Romanian linguistics, dialectology, language refinement, orthography, etymology, onomastics and philology, articles in general linguistics, commentaries, opinions on usage, notes and reviews. The journal also publishes annually an exhaustive bibliography of works in linguistics printed in Romania.

Editorial address: Redacția revistei LIMBA ROMÂNĂ, Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Calea 13 Septembrie nr. 13, 050711, București 5,
România.

Books for review and publications for exchange should be sent to the address above.

Purchase orders should be sent to:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711,
București, România; tel. (4021) 318 8146, (4021) 318 8106; fax (4021) 318 2444;
e-mail: edacad@ear.ro.

Subscriptions should be sent to:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, sector 3, București, România,
tel./fax (4021) 610 6765, (4021) 210 6787; tel.: 0311 044 668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere, nr. 1, Corp B, Etaj 3,
Cam. 301–302, sector 1, București, România, tel./fax: (4021) 314 6339, email:
abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

